

Абдунаби Бойқўзиев

Тешиклозор

ҲАНГОМАЛАРИ

АБДУНАБИ БОЙҚЎЗИЕВ

ТЕШИКМОЗОР ҲАНГОМАЛАРИ

*(Ҳажвий қисса ва ҳикоялар, кулги усталари
ҳаётидан лавҳалар, таржималар)*

Ғафур Ғулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи
Тошкент – 2016

УЎК 821.512.133-3

КБК 84(5Ў)7

Б81

Бойқўзиев, Абдунаби

Тешиқмозор хангомалари: ҳажвий қисса / А. Бойқўзиев.
– Тошкент: Ғафур Ғулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий
уйи, 2016. 136 б.

Беғараз, беғубор қулғу халқимизнинг жону дили. Шу боисдан
хам ушбу тўшламга таниқли ижодкор Абдунаби Бойқузиев
қаламига мансуб ичақузар хангомалар, латифалар жамланди.
Уларни мутолаа қиларкансиз, кўнглингиз кундай равшан
торғишига, мана, биз кафил. Айникса, тешиқмозорлик сўз
усталарнинг ҳазил-мутоибалари, ўзига хос аскиялари ҳеч бир
китобхонни бефарқ қолдирмайди. Келинг, ушбу тўшламдаги
битиклардан завқланинг ва уни бошқаларга ҳам улашинг.

УЎК 821.512.133-3

КБК 84(5Ў)7

ISBN 978-9943-03-749-6

© А. Бойқўзиев
© Ғафур Ғулом номидаги
нашриёт-матбаа ижодий
уйи, 2016

“ЭМАС ОСОН БУ МАЙДОН ИЧРА ТУРМОҚ”

Адабиётнинг даргоҳи кенг. Унда инсон тафаккури ва хисларига доир неки бўлса, ҳаммасига жой етарли. Адабиётнинг бағрига ўтмиш, бугун ва келажак ҳақидаги ўй тасаввурларимиз, изтиробу ташвишларимиз сиғиб кетади. Ҳар ҳолда, менга шундай туюлади. Ана шундай хилма-хиллик адабиёт оламини жилолантириб туради.

Адабиёт илмида ушбу ранго-ранглик тур, турлар эса жанрларга ажратилади. Антик дунё олимларининг қаршига кўра драматик тур адабий турлар ичида алоҳида мавқега эга бўлиб, трагедия жанри адабий асарларнинг энг олийси ҳисобланган. Кейин, минг йиллар давомида адабиёт жуда узун ва машаққатли йўлни босиб ўтди. Турлар, жанрлар ҳам ўз ичида қайсидир маънода оҳорланди.

Ажаб, бугун ҳам ўша саволни такрор қўйиш мумкинми? Масалага “Қайси тур, қайси жанр энг зўр?” деб қараса бўладими?

Назаримда, бугун мазкур саволни “қайси тур, қайси жанр замона руҳини энг кўп ифода эта оляпти?” шаклида қўйиш мақсадга мувофиқроқ. Бунга адабиёт билимдонларининг кўпчилиги, эҳтимол, роман жанри деб жавоб берар. Ва бу жавоб кўп жиҳатдан ўзини оқлаб ҳам кетар... Лекин буларнинг ҳаммасига қарамай, неча замондан бери тилимнинг учиди бошқа бир гап ҳам айланиб турадики, “Тешикмозор хангомалари” асари туфайли айтай-да, қўяй. У ҳам бўлса комедия жанри...

Комедия бир қарашда енгил-елпи жанрдек туюлса-да, аслида бу жабҳада қалам тебратиш, ҳажвчиликда элга манзур тўрт қатор матн битиш жуда-жуда оғир юмуш. “Тешикмозор хангомалари”ни ўқиб ана шу

фикрга такрору такрор рўбарў келдим. Гап бу ерда зўрма-зўраки тўқилган ҳажв ҳақида эмас, балки ҳаётнинг ўзидек самимий, олаётган нафасимиздек ҳаётӣй комедик, сатирик, ҳажвий ва юмористик асарлар ҳақида кетаяпти. Бу жуда ҳам баланд мезонлар ҳисобланади. Шу даражадаки, инсонга юмор ҳисси худди онадан туғилгандаги сифатлар янглиғ табиат томонидан берилади. Кейин шунга мувофиқ муҳит уни тарбия қилади.

Таниқли ижодкор Абдунаби Бойқўзи комедия жанрининг ана шу мезонларига залворли жавоб бера оладиган асар битибди ва уни “Тешикмозор хангомалари” деб атабди. У ичакузди хангомаларни олис маконлардан қидириб ўтирмапти, шундоқ ўзи туғилиб ўсган қишлоғи тешикмозорликларни кузатиб, уларнинг гап-сўзларига кулоқ солипти-қўйипти...

...биласизми, гап шу ерга келганда, ичимдаги неча ўн йиллик ярамни тирнаб юбордим, чамаси, ачишиб оғрий бошлади. У яранинг мазмун-моҳияти шундан иборатки, ижодкор сифагида менинг ҳам ўйимда ўз “Шумбола” мни, ўз “Тешикмозор хангомалари” мни ёзиш нияти кезиб юради. Кезиб юрадию ҳафсала қилиб ҳеч ёзув столга ўтиролмаيمان, ўзимни тайёр ҳис қилолмаيمان. Ёзмасам бўлмаслигини ботинимдаги ижодий оғриқ айтиб туради. Лекин, барибир, журъат этолмайман. Бўлмаса, аскияни, ҳазилни, ҳаётӣй комик воқеаларни айтишни ҳам, эшитишни ҳам севаман. Ўзимнинг ҳам, яқинларимнинг ҳам ҳаётида қизиқ-қизиқ воқеалар жудаям кўп бор юз берган. Менинг “Юқори Роввот” деб аталган қишлоғимнинг одамлари ҳам Оташ хоббони билан Бўташ гупирдан, Маташ лофчию унинг ўғли Абдурахмондан сира-сира қолишмайди. Шунга қарамай, халигача ўша асарга қўл урмадим. Қўл уролмадим... Нега? Ҳозир ўйлаб қарасам, осон эмас экан. Навоий бобомизнинг таърифи билан айтганда, “Эмас осон бу майдон ичра турмоқ Низомий панжасига панжа урмоқ”. Саид Аҳмад, Неъмат Аминов, Турсунбой Адашбой, Анвар Обиджон

каби қатор ҳажвчи ижодкорлар ортидан юриб, элга манзур биттагина асар битиш ўйлаганимиздан анча мушкул экан. Чунки ҳаётий қизик воқеаларни тушуниб, қулиш учун ақлдан ташқари алоҳида фаросат керак бўлгани каби уларни қаламга олиб ўзгаларни қулдириш учун яна бир бошқа қобилият ҳам зарур экан. Бу қобилият эса, ижодкорга ё берилган ва ёхуд берилмаган бўлади.

...Абдунаби ака “Тешиқмозор ҳангомалари”ни дастлаб “Шарқ юлдузи” журнаliga тақдим қилганди. Ўқидим. Ўқувчи сифатида мазза қилиб қулдим, завқландим. Кейин бир қаламкаш ўлароқ муаллифга ҳавас қилдим. Тадқиқотчи сифатида эса, асар тилининг кўпдан-кўп янги сўз ва ибораларига, қочиримларига эътибор қаратдим. Ўзим ҳам андижонлик бўлишимга қарамай, кўшни тумандаги шевага хос, ўзим учун янги сўзларни ўқиб ҳайратландим, тилимизнинг нақадар бой эканлигига яна бир қарра амин бўлдим. Телевидение орқали элга, телефонда эса муаллифнинг ўзига асарни кино тилига кўчириш кераклигини таъкидлаб айтдим. Қаранг, одамларни қулдираман дея қанчадан-қанча бачкана сахналарни тўқиб чиқаришнинг сираям ҳожати йўқ экан, ҳаммаси ҳаётда бор экан. Ахир, неча-неча сахна асарларига дуч келасанки, уларни тамоша қила туриб: “Худо хайрингни берсин, азамат, одамларни қулдириш бунақа бўлмайди, бу санъат эмас!” дея ҳайқиргинг келади. Бундай бачкана, бундай сийқа “ҳажвий воқеа”ни тўқиб чиқариш ўрнига, мутолаага андак вақт ажратиб, “Тешиқмозор ҳангомалари” каби асарларни ўқиб, сценарийлар ёзишсаю қулгисевар халқимизга тақдим қилишса қани эди, деб қоласан, киши...

Қулгида ҳам қулги бор. “Ҳангома”даги воқеаларни ўқиш жараёнида ёзувчи ўз кишлоғи одамлари устидан қулапти, дегандек ўй пайдо бўлмайди. Чунки бу асар, тагини суриштирсангиз, Абдунаби аканинг тешиқмозорликларга бўлган алоҳида, катта муҳаббати мевасидир.

Муаллиф “Уйланиш” бўлимида ёзади: “Бу ёғини сўрасангиз, Тешиқмозорнинг қизлари Тешиқмозорнинг

Ўзидан ортмайди. Йигитлари эса, ўз кизларидан ошириб, бегона қизларга гап отмайди. Тешикмозорликлар кудалашмоқчи бўлсалар, бир-бирларини қўни-қўшнилардан суриштириб, гап чувалатиб юришни тешикмозорликка номуносиб иш деб ҳисоблашади. Боиси, тешикмозорда ёмон хонадоннинг ўзи йўқ. Фақат, бир масалада иштибоҳ бўлиши мумкин. Гап тешикмозорга теварак атрофдан келадиган совчилар ҳақида. Бу ҳолатда, иш мушкулроқ. Хатога йўл қўймаслик мақсадида, қиз томон кишлоқ оқсоқоллари иштирокида, андижонча палов дамлаб, куёв бўлмишнинг отаси, амакиси ҳамда тоғаларини меҳмонга чорлайди. Ва, таомилга кўра, ошдан кейин, албатта, икки ўртада аскиянинг бирон пайровида “ташлашиш” бошланади. Куёв томон ҳам бўш келмай, “фирменный тешикмазарский” гапларга яқин гаплардан топиб-топиб гапириб, қиз томоннинг аския, ҳазил-мутойибаларига муносиб жавоблар қайтариб туришса иш пишди, деяверинг. Борди-ю, харидорлар оғзини очи-иб, лаллайиб ўтиришса, қиз томон гапни қисқа қилиб, салбий жавоб айтиб юборишлари ҳам ҳеч гап эмас. Чунки тешикмозорликлар ҳазил-мутойиба бегона бўлган хонадонга қиз бермайди”.

Шу парчада муаллифнинг ҳам ўз юртдошларига бўлган меҳри, ҳам тешикмозорликларнинг қиз олиб беришдаги одатлари, ҳам ҳазил-мутойибага бўлган айрича муҳаббатлари акс этган.

Асарда бир қарашда узвийлик йўқдек туюлади. Зеро, у ердаги кўпгина воқеалар бир-бирига унчалик боғланмагандек таассурот қолдириши ҳам бор гап. Лекин асарни бир бутунликда тутиб турадиган омил мавжуд. Бу—Тешикмозор дея аталувчи кишлоқ, у ернинг кулгисевар эли билан изоҳланади. Яна бобо билан набира ўртасида ахён-ахёнда такрорланувчи латифа ҳам ришта вазифасини ўтаган. Шунга қарамай, ёзувчи келгуси нашрларда асарни ҳар томонлама пухта-пишиқ ва бир бутунлигини таъминлайдиган таҳрирларни амалга оширади, деган истагимиз борлигини ҳам яширмайман.

Мухими, Абдунаби ака ўзи туғилиб ўсган кишлоғи, юртдошлари хақида қўлингиздаги ажойиб асарни битиб, улар олдидаги фарзандлигу ижодкорлик бурчини сидкидилдан ўташга ҳаракат қилганлигининг ўзи таҳсинга лойиқ. Халқдан олиб яна унинг ўзига қайтариш дегани балки шудир. Лекин муаллифнинг ўзи асар мукаддимасида камтарлик қилиб ёзади: “Ҳа, тешикмозорликларнинг дунёни лол қилгулик жуда кўп хангомалари бор. Фақат бир камчилиги, бу манзил-макон билан боғлиқ беғараз, бетакрор шумлигу китмирликларни элга манзур тилда ифодалаб берадиган ҳажвчи ёзувчисининг йўқлиги. Тўғри, Тешикмозордан беш-ўн чақирим атроф доирада, довруғи довонлар ошган Қамчибек Кенжа, Абдулла Комил, Наби Жалолиддин деган машҳур адиблар чиққан. Бирок уларнинг “ҳазил-мазак”, “олди-қочди гаплар”га унчалик товлари йўқроқ, десам хато бўлмайди. Ноумид бўлмаймиз. Жиддий жанрларда қалам тебратадиган машҳур адиблардан шунчасини берган Худо хангомасуярларини ҳам ато этиб қолса ажаб эмас. Ҳозирча, бу вазифани баҳоли қудрат бажариб туриш бизнинг чекимизга тушганга ўхшайди. Ош бўлмаса, оби ёвғон ҳам овқат, дейдилар-ку, машойихлар”.

Биз ёзамизки, Абдунаби ака, хижолат бўлманг, “Тешикмозор хангомалари”нинг мазаси оби ёвғонникига асло ўхшамайди. У ёғини ўзингиз тушиниб олаверасиз. Ахир, тешикмозорликсиз-ку!..

Яна давом этиб ёзамизки, Абдунаби ака, устозлар йўлидан, устозлар изидан юриб ёзган ушбу китобингиз латифагўй, латифаталаб ўқувчилар юзида беғараз табасум пайдо қилишига асло шубҳа қилмаймиз! Ҳажвчилик оламига солган йўлингиз ҳамиша очик бўлсин!

Улуғбек ҲАМДАМ

ТЕШИКМОЗОР ҲАНГОМАЛАРИ

Биринчи қисм

ОТАШ ВА БЎТАШ

Тешикмозор қишлоғи Андижондан юрсангиз Пойтукка кираверишда...

Қишлоқнинг номи нега Тешикмозор деб ҳайрон бўлманг. Бунинг ўтмиш билан боғлиқ жўяли сабаблари бор. Изоҳи энди, алоҳида, кейинроққа мавзу.

Тешикмозорнинг, мен сизга айтсам, ҳар бир тирик жони бир хангома. Айниқса, Оташ хоббони ва Бўташ гупир билан боғлиқ гапларни йиғиб китоб-питоб қилинса борми, мақтаняпти демангу, бир ажабсанда, асар бўларди-да.

Ҳа, тешикмозорликларнинг дунёни лол қилгулик жуда кўп хангомалари бор. Фақат бир камчилиги, бу манзил-макон билан боғлиқ беғараз, бетакрор шумлигу қитмирликларни элга манзур тилда ифодалаб берадиган ҳажвчи ёзувчисининг йўқлиги. Тўғри, Тешикмозордан беш-ўн чақирим атроф доирада, довруғи довлар ошган Қамчибек Кенжа, Абдулла Комил, Наби Жалолиддин деган машҳур адиблар чикқан. Бироқ уларнинг “ҳазил-мазақ”, “олди-қочди гаплар”га унчалик тоблари йўқроқ, десам хато бўлмайди. Начора, ноумид бўлмаймиз. Жиддий жанрларда қалам тебратадиган машҳур адиблардан шунчасини берган Худо хангомасуярларини ҳам ато этиб қолса ажаб эмас. Ҳозирча, бу вазифани баҳоли қудрат бажариб туриш бизнинг чекимизга тушганга ўхшайди. Ош бўлмаса, оби ёвғон ҳам овқат, дейдилар-ку, машойихлар.

* * *

Шундай қилиб, Тешикмозор халқи, ёппасига ҳазилкаш. Иккита одамнинг боши ковушса, гап нишоби лақабингизга бориб тақалаверади. Бу мулоқотлар тагидаги асл имо-ишорани тешикмозорлик бўлмаган одам фаҳмлай олмаслиги мумкин. Ҳа энди, икки тешикмозорлик бир-бири билан шунчаки, “модерн”ча усулда ҳол-аҳвол сўрашяпти-да, деб кетаверади.

Аслида, бундай ҳол-аҳвол сўрашиш асносида, икки тешикмозорлик ўзларининг ибораси билан айтганда, бир-бирининг “энасини Учқўргондан кўрсатаётган” бўлади.

Мана қаранг, йўлда икки тешикмозорлик учрашиб, сўрашяпти:

“Яхшимисиз, Аблазака? Қалай, бола-чақа, қозон-товоқ, мол-ҳол... омонми?”

“Раҳмат Эрқабой! Пермер болагаям раҳмат, мени бедапояға байлаб қўйган. Ўшетта айланиб туриппиз, ризқимизни чимдиб, е-еб.”

Бу гапларнинг касри қинғир? Сал дали-ғулинамо, демаса, бинойидай гаплар. Шундай эмасми? Ҳа, яшанг! Аммо, ана шу, сал ҳазилнамо гаплар остида фақат, тешикмозорликларгина пайкаши мумкин бўлган анчамунча маъно-мазмун, нозик қочирим, имо-ишора ва энг муҳими, ҳозиржавоб топқирлик ётипти.

Ана энди сирни очай: Аблазиз аканинг лақаби, демак, сигир ёки бузоқ, Эркабойники эса эшак ёхуд хўтик бўлиб чиқади.

Тешикмозорга келиб, ҳазил ёки аския қилиб қойил қолдириб кетаман, деган одам икки чучваранинг ўртасини спти. Тешикмозорликни афдан-бафдан келиб ҳали бирон кимса “энасини учқўргондан кўрсатиб” кетолмаган. Тешикмозорликнинг энасини фақат шу тешикмозорликнинг ўзи уч эмас, нақ ўнта кўрғои наридан кўрсата олади. Тешикмозорлик бўлмаган биронта одам, мен тешикмозорликнинг энасини Учқўргондан кўрсатдим, деса бу гап лофдан бошқа нарса эмас. Ҳа, айтганча, лоф масаласида. Лоф айтишда ҳам ҳали ҳеч ким, тешикмозор аҳличалик лоппиллай олмаган. Гапимиз курук бўлмасин учун бир воқеани эслаб ўтай. Тўрақўргонлик Ҳафизхон лофчи тешикмозорлик Маташбой лофчининг дарагини эшитиб, бир жуфтгина лоппиллашай, деб Тешикмозорга келибди. Қишлоққа кираверишда Маташ лофчининг саккиз ёшлар чамасидаги Абдурахмон деган ўғлига йўлиқибди.

“Йўл бўлсин, амаки?” – деб сўрабди бола.

“Шу қишлоқдан Маташ лофчининг таърифини эшитаман. Ўша киши билан бир-икки жуфт лоппиллашай, деб келдим. Эшигини кўрсата олмайсанми?”

“Адашмабсиз. Мен ўша кишининг тўнғичи бўламан. Отам уйда йўғидилар.”

“Ундай бўлса, кегунича дарвозахонанглардаги сўрида попирис-мопирис чекиб ўтириб турсам...”

“Кутиб қолмасмикинсиз, амаки? Отам эттамстган обдон чилим тортувди. Тутунини пуфлаш учун одам сий-

ракрок жой излаб Тўққиз адирга чиқиб кетди. Эҳтимол, мен билан лоппиллашиб қўяқоларсиз?”

Ҳафизхон лофчи боланинг гапига жавобан, пўнғиллабди:

“Тутунни чеккан жойида пуфласа бўлмасаканми?”

“Ия, нима диярсиз, амаки? — дебди бола. — Кашаидаларимизнинг ҳаммаси тутунини шу ерга пуфласа Тешикмозорни булут босиб қолади-ку!”

“Менга қара, хей, тирранча! Шунча йўлдан сен билан ади-бади айтишаман деб келмадим. Менга отангни рўпара қил,” — дея зардаланибди Ҳафизхон лофчи.

Бола бошқа ҳеч нарса демабди. Меҳмоннинг олдига патнисда иккита нон, чойнақда доққина кўк чой, пахта гуллик пиёла ва беш-олти чакмоқ қанд келтириб қўйибди-да, узрини айтиб, айвон саҳнидаги экинлар тагини юмшатишга тушибди. Икки соатдан ошибди ҳамки, Маташ лофчидан дарак бўлмасмиш. Токати тоқ бўлган Ҳафизхон лофчи Абдурахмонга дебди:

“Отанг уйга бугун-эрта кайтадиганмиди, ўзи?”

Абдурахмон энди пинагини ҳам бузмай, шундай жавоб қилибди:

“Яна жиндай сабр қиласиз. Отам ичидаги тутунларни пуфлаб бўлди. Энди фақат йўталиши қолди. Ўзингиз биласиз, чилим тортгандан кейин бир соат, ярим соат биғиллаб йўталиши керак-ку, кашанда одам!”

Ҳафизхон лофчи, тирмизаги шу бўладиган бўлса, отасига йўлиқмаганим маъкул, деб, жуфтакни ростлаб қолган экан.

Ошириб-тошириб гапириб қўйиб, соддахайронланиб туришда ҳам тешикмозорликларнинг олдига тушадигани йўқ. Оташ хоббони билан Бўташ гупир бу борада нафақат Тешикмозорда, балки, бутун Фарғона водийсида пеш десак бўлаверади. Уларнинг бир-бирига қилган ҳазиллари, мен сизга айтсам, менман деган қизикчиларнинг ҳам етти ухлаб тушига кирмайди. Битгасини мисол келтирайми? Ҳай, эшитинг:

Бир куни, турмуш ташвишларидан чарчаган Оташ хоббони уйнинг орқасидан шаркираб оқадиган ариқнинг бўйида, дуррачаси билан елпини-иб ўтирса, эски, шалағи чикиб кетган “Жигули”сини варанглатиб, Бўташ гупир ўтиб қолибди.

“Ҳа-йов! Йўл бўлсин, Бўташвой?” – дея бўйинини чўзибди Оташ хоббони.

Бўташ гупир ҳам, оғайнимга бир гуппиллаб қўяй, деб келаётган экан.

Ойнадан калласини чиқариб, машинасининг эшигини такиллаб, дермиш:

“Жонободга! Манови, қари қирчанғи кисир колувди. Исомиддиннинг “Волга”сидан кочириб келай!..”

Оташ хоббонига бу гап айил ботибди:

“Вой кисталоғ-ей, – дебди ичида, – Шалағи чиққан аравасини пеш қилиб, менга гап едириб кетди-да, ўзича!”

Кўп ўтмай, Оташ хоббони ҳам, кишнаб турган “ГАЗ – 21” сотиб олибди. Қутлуғ бўлсинга, улфатлар қаторида Бўташ гупир ҳам кирибди. Шу фурсатни пойлаб турган Гупир хоббонига теккизиб нима дермиш: “Айрим одамларнинг, айрим масалаларда, Жонободликларга қатнаб, жони ҳалак бўлганидан орият қилдик. Бўташвой! Мабодо, “Жигули”нгиз яна куйикиб-негиб қолса, тортинмасдан опкеловрасиз!”

Тешикмозорликлар, ҳазил-мутойибага жиддий ёндошишади. Анча-мунча, ҳазилчалиш гапларни оғизларига олиб, гапни ҳашакилаштириб ўтиришмайди. Ҳазил-мутойибанинг ҳақиқий “Фирменний тешикмазарский”ларини топиб-топиб гапиришади. Улар чайнаб ташлаган ҳангомаларни, пойтахтнинг номдор қизикчилари, катта концерт залларида, қайта-қайта чайнашиб, бола-чақа боқадилар. Обрў ва унвонлар олишади. Бироқ улар бу гапларга парво ҳам қилишмайди. Чунки, тешикмозорликлар учун ҳазил-мутойиба, аския деҳқончилик-да. Ўзлари бир пайтлар айтган ҳангомаларни бировлар тилидан эшитиб қолишса: “Майли-да, ҳосилдан капсан-папсан ҳам берилади-ку”, деб қўяқолишади.

Шу ўринда ниҳоятда меҳнаткаш, ўзларининг тили билан айтганда, ўлардай кетмончопқир, ҳангоматопқир ҳамкишлоқларимиз ҳақида Шўролар сиёсати обдон гуриллаб турган йилларда ёзилган бир шеърни эслаб ўтишнинг имконияти туғилиб қолди. Эшитиб кўрасизми? Марҳамат!

Тешикмозор – ўзбеки кишлоқ,
Бу ерда ҳам пахтадир борлик.
Фуқароси беармон ишлаб,
Армон билан чиқарар ҳордик.

Тонг, бунда ҳам отади эрта,
Тун, ҳузур не билмай ўтади.
Пайкалнинг у боши уйғонса,
Этагини уйқу элтади.

Кундузлари, шундай узунки,
Ярим йўлда ҳорийди куёш.
Аламзада офтоб забтига
Фақат, қизлар беради бардош.

Касалманд кул томирларидай,
Қорадарё борадир қуриб.
Нима қилай, Тўрткўлариғай-й!..
Тушларимга кирса айқириб.

Туғён урар дилда иштибох:
Бахт бунчалар бўлмаса оний.
Бу ердан ҳам ҳақиқат йирок,
Бу ерда ҳам мустарлик ғаний.

Бирок, элим, шундай ковулки,
Кулфатин ҳам айтар кулдириб.
Демак, демак боқийдир кулги,
Аскияни бўлмас ўлдириб.

Биров келса уйингиз сўраб,
Таомил шу – беради овоз.
Фақат, етти маҳалла узра
Лакабингиз қилади оғоз.

Бизга чин, сизга муболаға,
Кимдир ўлса, очилса аза.
Марҳум исми қолиб бир ёкда,
Лакабига ўқир жаноза.

Ана шундай, бизларнинг қишлоқ,
Яшамокни обдан билади.
Кулги билан йиғлайди, кўпроқ,
Йиғлаб туриб кулги қилади.

Ана шунақа гаплар...

Тешикмозорликлар, мен сизга айтсам, ҳар бир соҳада ўзига хосликка интилишади. Ишда, яшашда, ошашда, ҳатто, меҳмонга кўрпача тўшашда ҳам, деб кўйишади, кўшни қишлоқликлар.

Биз чивик от миниб, кўча чангитиб юрган пайтларимиз экан. Бутун республика пахта усталари ғўзани “квadrat” усулида етиштириб турган бир пайтда бу ерликлар ўзига хосликларини намоёиш этиш учун чигитни кўндалангига экишган, дейишади.

Ҳа, айтганча, тешикмозорликлар ўлардай болажон халқ. Қолаверса, бу ерликларнинг муштдайдан тортиб тошдайигача турган битгани хангома.

Шундай келишсак. Отаси ёки онаси ҳақида гапириб чарчаганимизда, тешикмозорликларнинг болалари ти-

лидан эшитганларимизни ҳам таппа-таппа қоғозга тушириб кетаверсак, ажаб иш бўларди-да. Розимисиз? Келишдик! Демак...

Латифа:

Тешикмозорлик Қўйлиной отанинг уч ёшли набираси Жавоҳир бобосининг мешдай бўлиб кетган қорнини эзиб сўраётганимуш:

- *Оптодада, бу нима?*
- *Буми, гап болам, гап.*
- *Ҳаммаси-я?*
- *Ҳаммаси.*
- *Бунча гапни қачон гатийиб тугатасиз?*

Энди юқорида айтганларимни исботламасам, бўлмас. Мана, бўлиб ўтган, қорнимизда сакланаётган ўша “гап”лардан айримлари.

ХОТИН, ДАМИНГНИ ЧИҚАРМА!..

Саккиз ё тўққизинчи синфда ўқирмидик. У пайтларда янги йилни улфатлар билан бир ерга йиғилиб нишонлаш тоза расм бўлган. Албатта, йиғилишиб янги йил кутишнинг ҳам ўзига яраша даҳмазалари бор. Гўшт, ёғ, яна анча-мунча биров билмас, ишша-пишша, дегандай. Аялманд оиланинг боласи сифатида мен бундай хотамтойлик қилолмасдим.

Отамиз ўша йили Ўнтом деган томонлардан шоли экиб, ҳосилини биз ўрта уй, деб атайдиган омборхонамизга, қанорқопларга санжоб қилиб жойлаб қўйганди. Ниманидир қидириб ўша уйга кирсам, дунёнинг чумчуғи ғужғон ўйнапти. Шартта эшикни ёпдим. Қўлимни ҳавода ёлғондакам сермасам, тўрт-бешта чумчук чангалимга илинади. Бир-бир калласини узиб кир ювиладиган тоғора шу ерда экан, ўшанга ташлайвердим. Хуллас, тоғора чумчукқа тўлиб тошдиам, учиб юрганлари тугай демайди. Қўйингки, бир дуйсанба қуш гўшти: оила-

миз билан бир ҳафта ссак, тугатолмаймиз. Хаёлимга зўр бир фикр келди. Бугун ўттиз биринчи декабрь. Шу янги йилни ўртоқларим билан бизнинг уйимизда кутсак-чи! Ўзимнинг ақлимга ўзим қойил қолдим.

Ўрта уйда амалга оширганим қирғинбаротни бориб даврабошимиз Муталлибжонга айтдим. У Аҳмаджон, Ҳакимжон, Муҳаммаджон, Холматжон ва яна бошқа ... жонларни етаклаб келди. Бир ғарам, боши йўқ чумчук. Кўриб турибман, хаммаси хайратда – оғзининг таноби қочиб кетган.

“Зўр бўпти! – деди даврабошимиз, – Гап бундай, бу сапар янги йилни шетта кутамиз. Ҳабиш, сен кечқурун-гача, чумчуқларни тозала. Қолган нарсаларни, ўзимиз опкелаемиз”.

Хуллас, кечқурун, тенг-тўшлар бизникида йиғилиб, чумчуқхўрликни бошладик. Қовуриб едик, қайнатиб едик, кўрга кўмиб, қозонга димлаб едик. Қўйингки, бир тоғора чумчуқни янги йил кирмасиданок соб қилдик.

У пайтларда кишлоқларда, асосан, вино ичиларди. “26”, “53” деган асл винолар бўларди. Эллик учидан йигирма олтинчисининг юқумиям, ютумиям яхшироқ бўларди. Икки-учтасини ағанатганимиздан кейин, йигирма олтинчиси тугаб, фақат эллик учинчилари қолди. Кимдир:

“Энди, 26-си отилмасин!” – дея ҳитоб қилди.

Ўша пайтларда, шу номдаги бадиий фильм машҳур бўлган. Кўчма кинода шийпонларга келиб қолса, у кишлоқлар бу кишлоққа ёпирилиб келишарди. Биз ҳам энди 26-сини отмай, 53-сига ўтдик. Отишма роса қизиганда, чумчук гўшти тугади.

“Уйда мол гўшти бор экан”, – дедим мен.

“Йўқ, бугун қуш гўшtidан бошқаси бекор! – деди кимдир. – Фақат, қуш гўшти еймиз”.

Чумчук эти ва винога бўкиб олган улфатларимиздан икки-учтаси қаёққадир ғойиб бўлиб қолишди. Бу пайтда вақт алламаҳал эди. Ташқарида гуппиллатиб қор ёғарди.

Кўп ўтмай, ҳар бири битгадан товукни қўлтиқлаб, уч шерикларимиз пайдо бўлишди. Қаердан, кимникидан, деган саволларимизга ҳеч бири чурқ этмайди. Нима бўлса, бўлиб бўлган, астойдил ёпишиб, товукларни сўйиб, тезроқ саранжомлаш керак эди. Қассоблик Холматжоннинг чекига тушди. Оёғидан боғланган макиёнлар қор устида “ғулқ-ғулқ”лаб ётибди. Ҳамма ҳар хил фикрда. Кимдир:

“Пичокни, бисмилло, деб, ҳиқилдоғининг тспароғидан торг”, – деса, бошқаси:

“Тўғри келган жойидан сўявер. Барибир, вино ичиб, жонлиқни бежон қилганинг учун дўзахнинг нақ ўтхонасига тушасан, ярамас! – дейди. – Фақат, қақағлатмасдан сўйсанг, у ёқларга опкетишётганида, ўзингнинг жонинг-ни ҳам дод дегизмасдан олишади.”

Товукларни ими-жимиди, овоз чиқармай сўйишга келишдик.

Холматжон бир амаллаб уларни ҳалоллади. Ичак-чавоғини ағдараркан, келишув ёдидан чиқдими ё хайрати босириқ келдими, ҳаяжонли овозда деди:

“Воҳ!! Ичидан тухум чиқди!”

Қассоб икки дона оқ сариқ нарсани Аҳмаджоннинг кафтига ташлади.

“Тухум экан, – деди Аҳмаджон ҳам ва эзиб кўриб, – Пўсти ҳали қотмабди”.

Бу пайт, тунги гап-гаштагини оёқлатиб уйга қайтган отам, шундоқ тепамизда турарди.

“Ҳа, хормайнар, йигиллар?!”

Ҳаммамиз тарракдек қотдик. Отам бир менга, бир чавақланиб ётган товукларга қарайди. Дамимиз ичимизда. Нима дейишни билмаймиз. Жимликни отамнинг ўзи бузди:

“Кимникидан опкелишдинг?!”

Қани энди, биронтамиздан жўяли жавоб чиқса. Ким ўтирган, ким энкайган, ким тик... Бундай ажабтовур инсон манзараларини, ҳаётим ҳаёт бўлиб, бошқа кузатмадим.

“Бўлар иш бўпти! – деди, отам. Охири, пўписа ва буйрук оҳангида кўшиб кўйди, – Энди, тезроқ пишириб еб, уй-уйинга жўнаш! Тузукми!”

Шундай деб, отам ичкарилади. Ундан у ёгига товукларни қандай пишириб, қандай едик. Нима деб, нима кўйдик. Янги йилни кутиб олдикми, йўкми, тўғриси, эслаёлмайман.

Эргаси куни тонг саҳарда отамнинг меҳмонхонасида юзага келган ҳолат ҳақида эса эшитганларим кечагидай ёдимда. Хуллас, отам, меҳмонхона улфатлари нонуштага йиғилгач:

“Биродарлар, кеча кечкурун кимнинг катагидан товуғ йўқолди?” – деб сўрабди.

Қарангки, шу савол бўлганда, янги ёққан қор устидан бошланган ўғри излар бизнинг дарвозамизга келиб кириб кетганини кўриб индамай изига қайтган ва: “Хотин, дамингни чиқарма, товуклар нозик жойга кетди!” – деб, аёли Ўқтамхон аянинг оғзини ҳам ҳеч қачон очилмайдиган қилиб “скоч”лаб кўйган. Худойберган бува ҳам шу ерда ўтирган эди. Турган гапки, бу ажойиб инсонлар, аввало, учтагина товукни деб, узоқ йиллик оилавий дўстлик ришталарига совуқчилик оралашини, қолаверса, яхши-ёмон оғизларда фалончининг уйига фалончилар ўғирликка тушибди, деган гап сақичдай чайналишини ҳам иташмаган экан, энди ўйласак.

Латифа:

Тешиқмозорлик Қўйликой отанинг беи ёшли набираси Жавоҳир бобосидан сўраётганимуш:

- *Опподада, ошни қачонгача ўнг қўлда ейман?*
- *Ақлли бола бўлгунингча.*
- *Сиз ҳам ақлли бола бўлганмисиз?*
- *Бўлганман, болам, бўлганман.*
- *Унда нега ошни ҳалиям ўнг қўлда йиёпсиз?*

НОРТУЯДАЙ БАҚУВВАТ

Тўлқинбой бригадир Жонободдан катнайди.

Дароз, елкалари билинар-билинмас бўртиброқ кўринадиган бу йигит истаралигина, киришимлигина эди. Бировни ака, бировни ука, деди, аёлларни катта бўлса опа, кичик бўлса синглимлади. Тез орада, қишлоққа сингишиб кетди. Келгинди раҳбарларга бўй беравермайдиган тешикмозорликлар Тўлқин бригадирни шу ернинг одамидай, ардоқлашиб, нима иш буюрса бўйин товламай, сидқидилдан бажариб кетишаётганининг боисини билолмай туманнинг катталари ҳам анчагача ҳайрон бўлиб юришди. Бу апоқ-чапоқликнинг сабаби бор эди. Гапни чўзиб нима килдим, айтиб қўяколай. Тўлқинжон ҳам тешикмозорликларнинг ўзларига ўхшаб, одамнинг ҳавасини келтирадиган, янаям диркиллашиброқ айтсак, икки ўрқачли... лўмбиллабгина юрадиган жонивор номи билан айтиладиган лақаби бор эди.

Уни бригадирликка тайинлаётганда, раисимиз Абдусамад буванинг:

“Тўлқинжон, болам, оғир участкани сенга юкляяпиз. Эртага “Бў-ў”, деб юбормайсан-да! Астойдил бўласан. Мана шу оғир қарвон қишлоқнинг олдига тушиб ёруғ манзиллар сари етаклайсан, энди,” – деганидаёқ унинг лақаби маълум бўлган, мажлис аҳли орасида яккам-дуккам кулги кўтарилган эди.

Тешикмозорликлар, ўшандаёқ, билишган эдиларки, янги бригадирнинг лақаби... Ҳай, майли, бу ҳақда кейинроқ. Хуллас, ўшанда раис бир ўқ билан икки қуённи урган. Бу гапи билан тешикмозорга қаердаги, “белақаб одам”ни олиб келмаганини, энг муҳими, оғир қарвон деб ном қозонган бунақа бригадани тортиб кетиши учун мана шунақа, Тўлқинжонга ўхшаган нортуюдай бақувват кадрлар шарт, деган сиёсатини ўтказа олган экан.

Тўлқинжоннинг лақабини айтмадингиз дейсизми? Неча марта айтдим, ахир! Ҳах, ўқувчим-а! Тешикмозорлик эмассизда, эмассиз!..

Латифа:

*Тешикмозорлик Қўйлиной буванинг набираси Жа-
воҳир бобосидан яна сўраётганимуш:*

– *Оппоздада, китоб ўқиётганингизда нега кўзойнак
тақиб оласиз?*

– *Ҳарфлар қочиб кетмасин, дейман-да, болам...*

– *Унда нега бувимга қараганда кўзойнагингизни ечиб
қарайсиз?*

ОШҚОВОҚ ЭКСАМ!..

Тўлқинжон бригадир ҳам ўзвак кўрингани билан,
бир оз маҳаллийчилиги бор экан. Тракторчиси бошқа
бригадага ўтиб кетгач, ўрнига ўзи томонлик

Собиржонни етаклаб келди. Собиржони ҳам ўзидан
ўтган ўзвагакан. Бир куни Тўлқинжонга:

“Тўрткўлканда бўйларидаги лойқа кўтармага, ошқо-
воқ эксаммикин?” – деб, маслаҳат солибди.

Собиржони тушмагур-ей, бошқа экин қуриб кетган-
дай, ошқовоқ экаман, дейдими? Қовун-повун, ҳеч бўл-
маса, тарвуз экаман, демайдими. Икки ўрқачлик, деган
ажойиб лақаби билан аллақачон тешикмозорлик бўлиб
кетган Тўлқинжоннинг ҳам шу ерда шумлиги тутибди.

“Жуда яхши-да. Отанга раҳмат! – дебди у, Со-
биржонни янада рағбатлантириб, – Уруғини Камол
акангдан сўрайсан. Сўртавўй, ётволи-иб бўладағанлари,
ўша кишидан топилади, дейишади.”

Собиржон, кўтармага экиладиган уруғни ўзича ча-
малаб, тўрт-беш килолар кетса керак, деб ўйлади ва
Камол аканикига йўл олди. Камол ака ҳам уруғларидан
сўраб келишганидан ўзида йўқ хурсанд эди. У негадир,
хоҳолаб кулар, кулган сари ошқадидай сап-сарик қошу
кўзлари, киприклари, офтобда кизарган, серажин юзла-
ри баттар олтинланиб, товланиб кетарди. Камол ака бу
шумликнинг ортида кимлар турганини аллақачон пайқа-
ган эди.

“Қанча керак?” – деб сўрайди кулгидан ўзини аранг тўхтатиб.

“Тўр-беш килоси етар”, – дейди Собиржон.

Камол ака, “Ҳозир-да!”, дея ичкарига кириб кетади. Бир зумдан кейин, тўрт қарич, беш қарич келадиган бешта қизчасини олдиға солиб, етаклаб чиқади.

“Мана, беш килолигиям, олти килолигиям бор. Танлаб, ёққанини олиб кетаверасиз!”.

Собиржон ҳеч нарсани тушунмай, серрайиб туриб қолади.

“Мен... мен, ҳазиллашгани келганим йўқ, ака!” – дейди у.

“Мен ҳам ҳазиллашмаяпман. Уруғларимизга ишқи-воз бўлиб келасизу, биз бермаймизми?!..”

Камол аканинг уйидан куруқ қўл билан қайтган Собир тракторчи Тўлқин бригадирға ёзғиради:

“Бу, Камол ака дегани жинни-пиннимасми? Уруғлик сўраб борсам сариқ-суруқ қизларини суняпти!..”

Ҳангомани уюштириб ғилмайиб турган Тўлқинжон ҳам, атрофидаги бошқа аъзолар ҳам тешикмозорчасига мириқиб кулдилар. Ўша кунни нима деярини билмай, анграйиб қолган Собиржоннинг эса тешикмозорлик бўлишига ҳали беш-олти қовун пишиғи борлиги билиниб қолди.

Камол аканинг ҳам лақабини айтмадим.

“Айтмасангиз, қаердан биламиз?” – дейсизми? Эҳ, содда ўқувчим!

Сизнинг ҳам, тешикмозорлик бўлишингизга ҳали, а-анча ковоқ пишиғи бор...

Латифа:

Тешикмозорлик Қўйлиной бобо набирасига ҳазиллашяпти:

– Бегижон, нега сен акангдан паканароқсан?

– Кеча уни қулогидан чўзиб кўтардингизу, ўшанда мендан ўзиб кетди-да.

– Ундай бўлса ке, сенинг буйингни ҳам ўстириб қўй.

– Йўқ, акамникини ўстиравERING, кечкурун бўлишво-
ламиз.

ЎГИРЛИККА ЎЗ УЙИГА...

Шўро даврида ўғирлик айб саналмай қолган эди десам, ҳозирги авлод ишонармикин? Аксарият замондошларимиз қасрдандир ниманидир ўмариб кетса шу кунни яхши ўтказдим, деб ҳисоблашарди. Албатта, бу “фазилат”дан Шўро худудининг биқиқ бир парчаси сифатида Тешикмозор ҳам бебаҳра қолмаган.

Шундан келиб чиқиб, дадил айта оламизки, “Ўғирлик қовуннинг мазаси бошқа”, деган иборани ҳам айнап тешикмозорликлар ўйлаб топган бўлсалар керак. Ҳар ҳолда, бунақа “қитмири ибора”лар фақат тешикмозорликларнинг оғзидангина чиқиши мумкин. Бунга асос бўларли воқеалар ҳам Тешикмозорда тикилиб ётибди. Хўш, қайси бирини айтсам экан. Худойберган буванинг товукларини “тинчитганимиз”ни айтдим. Оламайдонликлар колхоз раҳбарларидан яшириқча пайкалнинг этакроғига эккан қовунларидан бир аравасини Тўртқўлкандага оқизиб, Тешикмозордан тутиб олганимизни ёзайми? Йўқ, яхшиси, Омонқора шийпон болаларини ўз уйига қовун ўғирликка юборганини сўзлаб берақолай. Ҳа, шуниси тузукроқ.

Омонқора деганимиз далада ишлайдиган ёш-яланларнинг ичида ёши каттароғи. Бўйи дарозроғи. Ўша пайтларда, негадир, кишлокнинг ўсмир йигитлари колхознинг дала шийпонида тунаши жамоа хўжаликлари ички тартибига киритилган экан, чоғи. Хўш, ўн, ўн бешта навқирон бўй бола кечаси билан шийпонда тинч ётади, дейсизми? Ҳа, баракалла, ётмайди! Айниқса, ўғирланган қовуннинг мазасини яхши биладиган тешикмозорлик болалар ётган жой бўлса!..

Шийпон болаларининг биров билмас кундузги ва тунги ҳаёти бўларди. Кундузги кун тартиби ҳамма-

га маълум: табелчи билан бригадир нима иш буюрса бўйин товламай бажариш. Бажаргандаям, қойил қилиб бажариш. Оқшом чўкиб шийпон ўзларига қолгач эса, фақат, Омонқора ва Водил аканинг хўкми-хўк. Борди-ю, улардан бири қўшни Урганжи жамоа хўжалигининг бутун бошли тарвузпояси ёки олмабоғини Тешикмозорга кўчириб келамиз деса барча бир ёқадан бош чиқариб ўша ишни амалга оширишга астойдил киришади.

Турган гапки, шийпон болалари тунги ҳаётининг “мазмунли ўтиши”, “амалий ҳаракатлар”нинг муваффақияти, асосан, шу икки “оқсоқол”нинг кундузи олиб борадиган “разведка” ишлари ҳамда ишлаб чиққан ҳаракат дастурларининг пишиқ-пухталигига боғлиқ бўларди. Кўзланган режа муваффақиятсизликка учраса ёки бадхатроқ амалга ошса, вазиятдан қандай чиқиш ва жавобгарлик масъулияти ҳам ўша икки “оқсоқол” зиммасига тушарди.

Шийпон болалари бундай тунги тадбирларни “юриш” деб аташарди.

Юришларнинг катгароғи, ўртачароғи ва кичикроғлари бўларди. Бу атамаларнинг нимани англатишини зукко ўқувчимиз назаримизда аллақачон илғади. Шундай бўлса ҳам айтай: “Катга юриш”, дейилса қўшни колхоз, “ўртачароқ” дейилса қўшни қишлоқ ёки бригада худуди, “кичикроқ” дейилса маҳалланинг ўзида етиштирилган қишлоқ хўжалик ёхуд полиз маҳсулотларидан ўғирлаб келиб, мазза қилиб ейиш ҳақида гап кетаётган бўлади. Ана шу “парол” сўзга қараб шийпон болалари кутилаётган юришга руҳан, ҳам жисмонан тайёр туришлари зарур. Амалга ошириладиган иш мазмуни ва тархи болаларга тунда, “юриш” олдидангина маълум қилинган. Унгача, режа йўналиши ва тархи ҳақида уни ишлаб чиққан икки оқсоқолдан бошқа ҳеч ким билмаган. Сабаби энди, ўзингизга маълум: сир сақлай олмаган одам қайси бир замонда барака топган?!

Шу ўринда яна бир маълумот: кимнинг томоркасига нима экилган, қанча ва қандай экилган, кимнинг уйида

анжиру кимнинг уйида пиёладай-пиёладай отёғи шафтоли ёки карсиллаган, тишласанг суви сачраб кетадиган нордон олма... Буларнинг барини икки “оксокол” уйнинг эгаларидан ҳам яхшироқ билишган, десак хато бўлмайди.

Бу сафарги режа мазмуни юқорида айтганларимизнинг биронтасига ҳам тўғри келмайди. Юриш шийпон болалари оксоколларидан бири Омонкоранинг ўз ҳовлисидаги қовунполизга. Ўзингизга маълум, узлуксиз тош кўтариб турган полвонлар машини бир кун қанда қилса, эртасига иш пачава, деяверинг. Шийпон болаларини бир тун юришдан қолдириш эртасига сардорларга қимматга тушиши мумкин. Жанговарлик руҳини сақлаб туриш учун Омонқора ўз отаси етиштирган қовунлардан бир нечтасининг баҳридан ўтишни маъқул топган кўринади.

Шундай қилиб, шийпон болаларининг ўша тунги ризки Омонқора уйидагиларга билдирмайгина, ҳовлисидаги қовун палаклари устига ташлаб қўйилган ок белги – дафтар варақлари остида экан. Тешикмозорлик болалар учун сутдай ойдин кечада, банд бериб узилай узилай деб турган, ҳиди икки-учта ҳовли наридан ҳам бурунга гушпиллаб урилаётган, босволдиларни топиш қийин иш бўптими, деб эслашади ўша пайтнинг ўғригина болалари, гоҳи-гоҳида йиғилишиб қолишса.

Шу ўринда яна бир омонат гапни айтиб ўтай. Тенг-тўшларининг кўнгли учун қизиқ-қизиқ воқеаларни ўйлаб топадиган. Керак бўлса ўз хонадони манфатидан кечиб бўлса-да, улфатларининг кўнглини шод этишга шай. Ёш-ялангларни ўғирликка етаклаган, аммо ўғри бўлиб кетишига йўл қўймай, болалиқда бўй кўрсатиши мумкин бўлган беғубор зараркунандаликларни ўша даврнинг қусури сифатида, ёшлиқда қолдириб кета олган Омонқора ака тешикмозорликлар ёдида бир яхши хотиралар қолдириб, олтмиш ёшлар атрофида қазо қилди. Бир пайтлар ўғридоши бўлгани учун айтяпти демангу, ҳақиқатан ҳам у киши ажойиб улфат, яхши ота ва

ўнлаб қобил набира ва абираларнинг бобоси сифатида яшаб ўтди. Олло раҳмат қилсин!..

Водилжон “оксоқол” айнаи кунда ҳаёт – етмиш ёшларда. Узок йиллар колхозда таъбелчи, бригадир, ҳосилотлик вазифаларида ишлаб нафақага чикди: хозир қарилик гаштини суряпти.

Ҳеч бўлмаса, шу Водил оксоқолнинг лақабини айтиб кетинг, дейсизми? Айтсак, айтаверамиз. Биздан биров кўрқадими? Бирок бир андишамиз бор. Тешикмозорликлар, шу, Ҳабишвой деганиям, Тошкентда ўқиб жўрналис бўпқолдим деб, оғзига келган гапни ёзипти дейишмасмикин ишқилиб. Эт-бетдаги йиғинларда одамлар Водил оксоқолга, Ҳабибулло жўрналис сизга ҳам “ниши”ни бир санчиб ўтибди. Ачиштирмаяптими?”, деб қолишса, Водил акамиз, ноқулай аҳволга тушиб қолиб, аччиқ устида, “лақабимизни ёзган қўлларингни чаёнлар чаксин, деб қарғавормасмикин деб кўрқамиз, холос!..

Азиз китобхон! Юқоридаги жумлада Водил оксоқолнинг лақабига нозиккина ишора қилдик. Сал пайпаслаб кўрсангиз сиз ҳам топасиз ўша сўзни. Фақат, эҳтиёт бўлиброқ пайпасланг. Фалокат оёқ остида, дейдилар. Қўлингизни бирон нарсага чақтириб ўтирманг, тағин.

Латифа:

Беш ёшли Жавоҳир бобосидан яна сўради:

– *Оппоздада, сизни ким туққан?*

– *Катта бувинг туққан.*

– *Катта бувимни ким туққан?*

– *Катта бувингни катта бувим туққан.*

– *Катта бувимизни...*

Бобо қараса, саволнинг кети узилмайдиган. Қарши савол билан набирасини чалғитмаса бўлмайди.

– *Ўзингни-чи, ўзингни ким туққан?*

– *Меними? Энг катта лайлак туққан.*

МАШЪАЛА ДУМЛИ ЭШАК

Собиржон тракторчи қанақадир хайвоннинг даҳшатли пишқириғи ва ўзлари ётган йиғма каравот атрофида ҳар томонга учқун сачратиб гир айланаётган аланга ҳароратидан чўчиб, уйғониб кетди. Ё, тавба! Оламайдоннинг алвастилари бор, деб айтишарди-я! Ўша жинлар базм бошлашибди-да, деб ўйлади у. Ва, шоша-пиша истиффор келтиришга тушди:

“Ла илаҳа, вала қуввата Илло, билло!..”

Ёнидаги каравотда котиб ухлаётган Сухробни уйғотсамикин! Ёш бола-ку! Қўрқиб кетар. Бирор корихол бўлиб қолса отасига нима дейди. Ярим тунда алвастилар чалиб кетди болангизни, дейдими? Ўлақолса, ишонмас! Уйғотмаса ҳам бўлмайди. Ўзининг ҳам ўтақаси ёрилиб кетай деяпти. Сухроб ёш бола бўлса ҳам дадил. Бирон жўяли гап чиксаям ажаб эмас. Ҳа, уйғотгани маъқул! Бирок Собиржоннинг овози чикмасди. Ҳозиргина калима келтираётган тиллари негадир сўзга айланмасди?! Йўқ, болани уйғотмагани маъқул. Бу манзарани кўрса у кўрқувдан бутунлай соқов бўлиб қолиши тайин. Яхшиси, Худога нола қилади. Шундан фойда, деди ва оят ўқий бошлади:

“Панодо пи зулмоти субхоно инни кун тум мин аз золими-ин!..”

Собиржоннинг дуодан ҳам кўра кўпрок йигламси-рашга ўхшаб кетадиган бу тиловатларини пайкалнинг ўртароғида ғўзаларга таралган сувни кузатиб юрган Водилжон билан Омонкора ҳам эшитиб турарди.

Алвасти Оллонинг калимасидан ҳам чўчимай, икки бегуноҳ бандаси атрофида баттар жазавага тушар, чир-чир айланарди!

“Худо-о! Раҳминг келсин! Бу балойингдан ўзинг асра! Ўзинг кутқа-ар!..”

Собиржон бу илтижоларни ичида айтдими ёки овозини баралла қўйиб, кичкирдими, бугун буни аниқ айт-толмайди. Қизиқ экансиз! Бир бандани мўмин кўркувдан жони ҳалқумига келиб турса-ю, биз ояти Каримани тилида айтдими ё дилида, деб муҳокама қилиб ўтирибмиз! Ичида айтди нима-ю, ташида айтди нима? Ҳар қалай, айтди-ку! Сиз билан биз шу ҳолга тушсак, эҳтимол, калима ҳам келтиролмай, туёқ қокворган бўлармидик!.. Астахпурулло, ал азийм!..

Ҳайрият, Собиржон тракторчининг охи Оллога етди. Аланга – алвасти уларнинг атрофида яна икки топкир айланиб, катта йўлга чиқиб олди ва атрофга учкунлар сачратиб кишлок томон йўл солди. Ажина, бу ердаги базми яқунлаб, Тешикмозор кўчаларида чаппар ураётганда, Оламайдондаги Собиржонлар ётган калавот атрофида қўланса ҳид таратиб, гоҳ тутаб, гоҳ липиллаётган куюндилар сочилиб ётарди.

Ажина анча узоқлашгач, билдики, шериги Сухроб ҳам аллақачон уйғонган. Фақат, бошини ёстиқ билан босиб, ғужанак бўлиб, қалт-қалт титраб ётарди.

Ушбу хангома Тўлқин бригадир даврида содир бўлганмиди ёки Водил бригадир даврида, аниқ айта олмай-миз. Лекин шуниси аниқки, бу воқеа юз пойиз бўлган воқеа, деб, юз пойиз тешикмозорликлар гувоҳлик беришига юз пойиз ишонамиз. Ана шунақа! Шоир Ғафур Ғу-

лом айтганидай: бизнинг оғзимизга бир тушган сўз кайтиб ишга ярамайдиган бўлиб қолади. Йўқ, биз сўзнинг елкасига “Гапуровский”ча маънолар юклаб ташлаганимиздан эмас, аксинча, бир сўзни юқоридаги каби, “юз пойиз”га ўхшатиб, майиб бўлиб қолгунича қайта-қайта ишлатишимиздан шу аҳволга тушади.

Олис-яқинларга овоза бўлган, Уфалогия ва ноаномал ходисалар институти ходимларининг ҳам узоқ йиллардан буён ризқини бутун қилиб келаётган ўша “Машъала думли эшак” воқеаси сценарийси ҳам аслида, тешикмозорлик шийпон болалари томонидан ёзилиб амалга оширилган эди.

Ҳа, бу коғозга тушмаган писса. Писса бўлгандаям анча-мунча пойтахтлик режиссёр театр ё кино қилиб кўёлмайдиган писса. Сабаби унинг қахрамонлари пахта даласидан нари чиқмаган, жудаям содда одамлар. Бундай содда ва беғубор инсонлар ролини фақат тешикмозорлик, бирон ерда ўқимаган, шийпон болаларигина қойил қилиб ижро эта олади. Пойтахтлик артистлар ўқитилган. Ўқиган артистлар ролни фақат ўқиганидай, тўғрироғи, ўқитилгандай қилиб ўйнайдилар. Қолаверса, қахрамонлар рўйхатида эшак ҳам бор. Бўлганда ҳам тирик эшак. Тирик эшакни театр сахнасига олиб чиқиб бўларканми? Саҳнанинг ўртасига тезаклаб-негиб қўйса. Ёки шариллатиб... Борди-ю, шундай қилган тақдирда ҳам, эшакдан биров ранжимайди. Эшак ролини одам ўйнаса... “Эшак одам” эса эшак характери ва ҳаракатларини ўла қолса, ўхшатомайди. Ўхшатган тақдирда ҳам яна ўша гап, табиий чиқмайди. Кулгига қолади. Демак “одам ҳайвон”нинг роли сунъий чиқади. Эшак ролини, табиийки, эшакдан бошқа жонивор табиий чиқара олмайдди. Табиий чиқара оладиган артист эса ҳали туғилмаган. Туғилган бўлса ҳам... ўқитиб қўйилган.

Ҳай майли, Тешикмозорга қайтайлик.

Тешикмозорнинг ғўзаси ёз ойлари Тўртқўлканданинг Оламайдондаги хилват жойидан насос билан тортиб олинадиган сувга муҳтожлик сезади. Насосни созлаш,

юргизиб назорат қилиб туриш, кечалари қўриқлаш ҳам бригада тракторчисининг зиммасида. Тунда, албатта, унга оналарининг ўрнига далага чиқадиган шийпон болалари навбати билан ҳамроҳлик қилиб ётишади.

Хуллас ўша куни, шийпон болалари Омонқора ишлаб чиққан режага асосан, Эмон буванинг тунда бўшалиб кетиб, кўсакка бўкволадиган хачирини тутиб, жазолашга қарор қилишди. Бу ишда собиқ тракторчидан қолган, яғири чиқиб кетган эски пинжаги иш берди. Уни яхшилаб думалоқлаб боғлаб, саяркага бўктиришгач, бир қулоч алюмин сим билан хачирнинг думига боғлашди. Жониворнинг боши Эмон буванинг уйига томон қаратилиб, гушпига гугурт чақиб юборилди.

Иш шийпон болалари ўйлашгандай бўлиб чикмади. Кетини олов жизиллатган эшак шаталоқ ота бошлади. Шаталоқ отган сари орқа туёқлари машъалага урилар. Ҳар урилганда атрофга учкунлар сочилиб кетарди. Жон аччиғида, нажот излаган хачир эгасининг уйига эмас, шу яқин орада поттиллаб сув тортаётган насос қоровуллари томон чопган эди...

Бор гап шу, азизлар!..

Латифа:

Тешикмозорлик Қўйлиной отанинг беш ёшли набираси Мужгон бобосининг ўнг тиззасида ўтирган синглиси Райҳонни итариб, деяпти:

– Қоч, ўзининг тиззанга ўтиб ўтир.

Бу гапдан ҳайрон бўлган бобо катта набирасидан сўради:

– Ўнг тиззам қачон сеники бўпқолақолди?

– Уни мен Райҳон тугилмасдан олдин ўзимники қилволганману...

ВОВАНИ СУННАТ ҚИЛИШ...

Ўтган асрнинг олтмишинчи йилларимида. Маҳалламизга Павлик исмли ўрис амаки кўчиб келди. Унинг Зина исмли маржаси ва Вова исмли олти ёшли

“синог”и (ўғли) ҳам бор эди. Уларни бизнинг чекка, зерикарли қишлоғимизга такдирнинг қайси шамоллари учириб келган, билмаймиз. Ҳар ҳолда, Павлик амаки шафёр эди. Ён қўшнимиз Маташ лофчи билан биргаликда колхознинг кирдаги чорвасига “водовоз” машинада сув ташишларини билардик, холос.

Ўша пайтларда ўрислар яшамайдиган қишлоқларга ҳаётдан орқада қолган, зерикарли жойлар сифатида қаралганини ҳозиргилар ақлига сиғдиришолмайди. Маҳаллий аҳоли ҳам ўриси йўқ маҳалламизга рус оиласининг кўчиб келишини, канақадир, ижобий ҳодиса сифатида қабул қилишгани аниқ. Чунки, ким иккита нон, ким боғидан узилган мева, ким косада оби ёвғон ё ланганда ош билан, кунда-кунора йўқлашларидан, шундай хулоса чиқарса бўларди.

Биз болаларниқу, қўяверасиз: тамом талтайиб кетдик. Теварақдаги ўриси йўқ қишлоқларга бориб қолсак, Тешиқмозорнинг ҳам энди маданий қишлоқлардан эканлигини билдириб қўйиш учун, ҳар икки гапнинг бирида, Павлик амаки ёки маржаси Зина холанинг фазилатларидан, улар билан аҳил-интипоқ эканлигимиздан бир-биримизга гал бермай мактанамиз.

Маҳалламизнинг шоир боласи Даврон Қули ўз отасининг Павлик амаки билан ўрисча гаплашиш учун она тилимни унутишга тайёрман, деган гапини газетада ёзиб чиқиб, бир ой “Артек” лагерида бепул дам олиб келди. Ўртоғимиз Вованиқу қўяверасиз: ота-онасидан ҳам кўра ота-оналаримизнинг арзандаси. Айниқса, айрим ёш келинчаклар Вовкани кўриб қолишса, ийиб кетишиб: “Шу болани, ичимга тикиб олгиларим кеп кетяпти!”, деб юборишлари... Бир куни денг, Жавлон акамизга яқиндагина келин бўлиб тушган, киноларда ўйнайдиган артист қизлардай қишлоғимизнинг барча болаларини ошиқу беқарор қилиб қўйган келинчак — Дилоро опа ҳам шундай деганини ўз қулоғим билан эшитганимда, кўзимга дунё қоронғу бўлиб кетди. Шу

куни, сизга, айтсам, Тешикмозорнинг ўзбек болалари ўрис бўлгимиз, ўрислар бўлқолгимиз кеп кетган эди!

Қишлоғимиздаги барча болаларнинг ҳаваси келадиган Вовканинг рўза кунлари биз билан рамазон айтиб, ҳайит намозларидан кейин тухумлар уриштиришига монелик қиладиган бир камчилиги бор эди. Бу – унинг суннат қилиниб, қўли ҳалолланмаганлиги эди. Икки ҳайит тантаналарида биз билан бирга яйрай олмай, бир чеккада мунғайиб, ўксиб қолган Вовка тешикмозорлик ўртоқларига маслаҳат солди:

“Соппан-соппан, со-оп!..” дейилганда ҳайит намозларига сизлар билан бирга боришим, тухумлар уриштириб, катталардан ҳайитликлар олишим учун нима қилишим керак?”

“Бунинг чораси бор!” – деди Эркин душа.

“Қўлингни ҳалоллаш керак.” – дея аниқлик киритди Ҳамдуш.

“Нима, сенинг қўлинг ҳалолу, менинг қўлим ҳаромми?” – деди Вовка хафа бўлиб.

Вовканинг девор-дармиён қўшниси Муҳаммадҷон вазиятни юмшатди.

“Биласанми, Вова, – деди у, – сенинг қўлинг ҳам тоза. Фақат, булбулингдан озгина ортиқча жойи олиб ташланмаган. Тушундингми? Агар, шуни кесиб ташласак сен ҳам ҳақиқий тешикмозорлик бўласан. Қўркма, чумчуқ чўқиганчалик оғрийди, холос. Ярим кундаёк, юриб кетасан. Мана ўзим, икки соатда чопқиллаб кетганман.”

“Папам билан мамамга айтмайсизларми, ишқилиб?” – деди Вова ҳам розилик оҳангида.

Хуллас, тешикмозорлик уч мусулмон ва бир “копир” маслаҳатни бир жойга қўйишди. Даминбой чекилик уста Эргаш ўзларини қандай суннат қилган бўлса шундай қилишади, вассалом; олам гулистон – Вова мусулмон!

Эркин душа, қамиш, Муҳаммадҷон пичоқ топди. Ҳамдуш уйдан қон чиққан жойига куйдириб бозил-

латиб босиш учун мозпахта олиб келди. Суннат амали шийпонда амалга оширилди. Тўғриси, чаларок амалга оширилди. Нега, дейсизми? Ахир, Вованинг суннатида ҳар томондан пул сочиб, алдаб-сулдаб, оёқ-қўлидан босиб, бақирса оғзига тухум тиқиб, “Ку-ла-лў”, деб турадиган тоғалари, амакилари йўқ эди-да! Шунинг учун, ишнинг ярмидаёқ, Вованинг чинкириғи бутун Тешикмозорни тутиб кетди...

Кўйингки, Тешикмозорлик болалар бошлаган “суннат амали”нинг давоми Пойтуғдаги катта банисада, катта дўхтирлар иштирокида ниҳоясига етказилди. Районимизнинг барча коммунистлари эса ўшанда, “Тешикмозорликлар бир ўрис боланинг булбулини “чиканка” қилиб қўйибди”, деган гап Москвага етиб бормасин-да, ишқилиб, дея, бир неча йиллар юракларини ҳовучлаб яшаганлари ҳам бор гап.

Тешикмозорликлар орасида бугун ўша, суннат воқеаси қачон эсланса, “Вовка мусулмон бўлганмикин, ёки?..” деган савол қайта-қайта кўндаланг бўлаверади. Бу саволга ҳали-ҳануз, биронта тешикмозорлик аниқ жавоб беролмайди. Уларнинг топиб олган яқдил гаплари шуки, Вовка шифохонадан соғайиб чиққан кунийёк, Павлик амаки шошилинч, кўч-кўронини йиғиштирган ва маржасига:

“Хотин, юр, тешикмозорликлар менинг қўлимни ҳам ҳалоллаб қўймасларидан олдин, бу ерлардан кетайлик!” – деган ва ярим тунда, қайсидир томонларга кўчиб кетган...

Вовалар кетиб, тешикмозорликлар “юксак маданияти” билан мактанишолмай қолгадир, дейсизми? Қаёқда, улар, ҳозир ҳам, “Бизнинг қишлоғимиз ўрис кўрган қишлоқлардан!” – деб, ўриси йўқ қишлоқлар одамларининг оғзини очиришмайди.

Латифа:

Тешикмозорлик Қўйлиной отанинг тўрт ёшли набираси Бегижон ёнбошлаб, чой ичиб ётган бобосига деяпти:

– Оптогдада, қаранг бўйим сизники билан барабар бўп қолди.

– Отам ўғлим, бобом ўғлим! Яшанг!..

Мақтовдан талтайган набира энди бобосига насихат қила бошлади:

– Сиз ҳам паловни менга ўхшаб катта-катта ошанг. Бўлмаса, Зухур гадикка ўхшаб накаш бўп қола-сиз...

КАЛНИНГ БОШИГА ЎТ КЕТДИ

Бу воқеа ҳам ўтган асрнинг олтмишинчи йилларига тегишли.

Гапнинг пўст калласидан бошлай қолай: эрталаб уйғонсам, бошимнинг чап томонидан бир тутам сочим ёстикқа тўкилиб қолибди. Ичим шувв этди. Кал бўлиб қолибсан чоғи, дедим ўзимга ўзим. Сени ҳам энди Ориф дўхтирга дучор қилишади. Қолган-қутган сочларингни ҳам бозиллаб турган суюқ сиранч чаплаб, қотгач, шарра-шарра шилиб олишади ва кизиб турган силлиқ бошингга жазиллатиб йод суркаб, қўйиб юборишади. Сен эса:

“Калнинг бошига ўт кетдў-ў!”– деб, калбанисанинг ичида зир югурасан. Қанча тез югурсанг, бошинга шунча кўп шамол тегиб, шунча ором оласан.

Ҳа, ўша йиллари қишлоқларда негадир кал болалар кўпайиб кетган эди. Қизик, бу касаллик бир кечадаёқ ўзини кўрсатар, эрталаб турсанг бошингнинг бир томонида сочинг йўқ. Ширин уйкуда ётганигда, колхоз қўйларининг жунини қиркувчилар келиб, худди, атай қилгандай, каллангнинг бир томонини шиб-шийдом қилиб кетарди. Бирор хафтадан кейин қарасанг, бошинг, ҳозиргина товукнинг кетидан тушган тухумдай, сип-силлиқ бўлиб турибди-да!..

Ўша кунни нонуштада, бошимдаги бу манзарани ота-онамдан яширдим. Дўппимни чап томонга қий-

шайтириброк кийиб ўтирдим. Эртасига эса бу қилигим ўсмирликда бўладиган болаларча параигликка йўйилди. Отамнинг ҳаслидан тергаб қўйиш ксракка ўхшайди, деган мулоҳаза ўтди шекилли:

“Дўппингиз бироз қийшайиброк қолтими, ўғлим?!” – деб қолди.

Отамга ҳеч нарса демадим. Ўрнимдан туриб, ташқарига чиқиб кетдим.

Бу ҳаракатимни ҳам ўсмирлик ўзгаришларига йўйган отам, ўтиб кетар, деб ўйладими, ҳар қалай, бошқа индамади.

Афсуски, дўппим эртасига ҳам, индинига ҳам тўғриланмади. Бир ҳафтада бошим ола чиққан шолিপояга ўхшаб қолди.

Ажабланарлиси, касаллик юккан болалар ҳақидаги маълумот яшин тезлигида, Жонободдаги “калбаниса” қулоғига етиб бориши эди. Икки ҳафта илгари, иккита ўртоғимни тутиб кетиб, уйдаги бор кўрпа-тўшакларини бугхонасида димлаб берган ўша, хунукдан-хунук “зимпесса (дезинфекция) мошина” энди менинг изимга тушган. Биринчи бор излаб келганида, жонимга онаизорим оро кирди: сскин имлаб, қочириб юборди. Дўхтирлар иккинчи сафар ҳам қуруқ қўл билан қайтиб кетишди. Энг қизиғи, калмошиначилар учинчи марта келганида содир бўлди. Пахтазордан ўрган ўтимни орқалаб, ашулани ванг қўйиб уйга келдим. Этакдаги молхона остонасидан ҳатлагунча ҳам уйимизда кал дўхтирлар пойлаб туришганини сезмабман.

Хуллас, елкамдаги юкни сигирнинг охурига ташлаб, қайтиб чиқаётганда, оқ халатликлар шарпасини найқаб қолдим. Шартта изимга қайтиб, охур ичидаги ўтнинг остига узала тушдим. Молхона остонасидан биринчи бўлиб Ориф дўхтир хатлади. Охур тахтасининг тиркишидан кўриб ётибман: орқасида иккита ҳамшираси ҳам бор. Улар ним қоронғи молхонани айланиб чиқишди. Ориф дўхтир, ҳайрат билан деди:

“Вой қисталог-ей, ҳозиргина, шу эшикдан кириб кетувди-ю! Қаёқдан қочиб кетақолдйкин?!”

Бир оздан сўнг ҳафсаласи пир бўлган Ориф дўхтирининг овози дарвозахонага яқинроқ жойдан эшитилди:

“Бу сафар ҳам қўлдан чиқардик. Тожибу, болангнинг товонида кулдиргичи борми, дейман!.. Кетдик!..”

Калмашина ҳам ўжар ўргимчакдан баттар тажовузкор эди. Бир пойлаган ўлжасини тутиб ямлаб ютмагунча, изғийверарди-изғийверарди.

Ўша кал боланинг исми нима эди, деб кизиқяпсиз-а? Айтсак, бинойидек, “тандур” лақабимиз ёнига “кал”сўзи ҳам қўшилиб, қўшлақабли бўлиб қолмаслигимиз учун индамаганимиз маъқулмикин?..

Латифа:

Тешикмозорлик Қўйливойнинг беш ёшли набираси Бегижон бобосидан сўраяпти:

- *Оппоғдада, сочим қачон сизни кига ўхшаб оқаради?*
- *Мендай бўлганигда, болам.*
- *Қачон сиздай бўламан?*
- *Яна қирқ беш йилдан кейин.*
- *Қирқ беш йилдан кейин сиз кимдай бўласиз?*
- *Ҳа, болам-а, ўлмасам... сендай бўламан.*

ШАЛДИРОҚ АРАВА

Юқорида эслаганимиз Тўлқинжон бригадирга эргашиб Тешикмозорга келган Собир тракторчи кўтармага сўрғавой ошқовоқлар экиб бойиб кетди ва йиллар ўтиб, катта опамизга уйланди. У киши биз учун энди – Собиржон почча.

Собиржон поччанинг тўрт ғилдиракли “Белорусь” трактори бўлар, унинг учун йил, ўн икки ой “сезон” ҳисобланарди. Ишсиз қолган куни, деярли бўлмасди. Тиркама аравали транспортга худонинг битмиш куни эҳтиёжмандлар чиқар, иш сийрақроқ пайтларда эса бизникига келиб, отамиз билан гурунглаше-ёб ўтиришни хуш кўрарди.

Кеч куз. Колхозда пахта терими тугаб одамлар ғўза-
поя йиғиштиришга тушган. Пахта “задания”сидан ку-
тулган дехконлар ерга қор тушмай туриб экин-тикинла-
рини саранжомлаб олишга ошиққан паллалар. Ўзингиз
биласиз, ғўзапоя ғамлаш ҳам қишлоқ аҳли учун энг
муҳим ташвишлардан. Бусиз унинг ўчоғи гуриллаб, ко-
зони қайнамайди. Тандири қизиби, сандали бозилламай-
ди.

Қўйингки, тиркама араваси бор тракторчиларнинг
куни тукқан. Собир поччанинг ҳам мартабаси чандон
ошиб, одамлар унинг изига тузоқ қўйган кунлар.

Таҳсилдан таътилга келган студент болам бир маза
қилсин, дедиларми, онамиз тушликка ошни катта дамла-
дилар. Дастурхон атрофида бутун оиламиз жам. Собир
почча ҳам шу ердалар.

Онам пиширган паловни обдан соғинган эканманми,
қоринлар чирманда бўлиб кетгунча туширдим. Ошдан
кейин отам билан поччамизнинг узилиб қолган суҳбат-
лари қайта тикланди. Ноилож, ҳазми таом учун кўчага
чиқдим. Қарасам, поччамнинг трактори шудгор чети-
да “пилиқ-пилиқ”, “пилиқ-пилиқ” қилиб ишлаб туриб-

ди. Ўша кезларда ёнилғи зовурдаги сувдан ҳам қадрсиз. Тракторчилар бир-икки соат дам олиш пайтида моторни ўчириб, ўтиришмасди. Сездим, поччам тиркама арава-сини кимнингдир пайкалида ғўзапоя юклаш учун қолди-риб келган.

Шу тракторни бир ҳайдамайсанми, деган шум фикр кечди хаёлимдан. Шартта рулга ўтирдим. Собир почча бажарадиган амалларни тахминан такрорладим. Трактор аста ўрнидан жилди. Кувончим ичимга сиғмайди: яш-шавор, Ҳабишвой! Мана, ўқишни тугатмай туриб, трактор ҳайдашни ҳам ўрганиб олдинг...

Шудгорнинг ғўзапояси йиғиштириб олинган жой-ларида, анчагача сайр қилдим. Колхознинг тинкани куритиб ташлайдиган меҳнатидан ўлгудай ҳориб, ўзининг экин-тикени, ўтин-чўпига қолганда, силласи қуриган ҳамқишлоқларим онда-сонда келадиган бир талаба бо-ланинг трактор ҳайдашини сезмаётгандай, ҳорғинтобги-на, ўз ишлари билан андармон. Уларнинг бу пайтдаги холатини тушунса, бўларди. Бошқа пайт бўлса-ку, йўқ ердан қийтиқ чиқаришиб:

“Тешикмозорнинг Тошкентлик “тандир”и (ҳа, дар-воқе, айтиш эсимдан чиқибди. Тандир бу бизнинг те-шикмозорликлар орасидаги оилавий “унвон” – лақаби-миз) ўзини тракторга ортиб қаёққа кетяпти?” га ўхшаш гапларни бири қўйиб бири айтиб, аскияга чорлаб тури-шарди.

Хуллас, тракторчилик ҳам ярим соатга етмай, меъ-дага тегди. Энди уни тўхтатиш керак. Бироқ бу “темир дев”ни юргизишнинг ҳавосини олибману, тўхтати-шини қузатмаган эканман. У қилдим, бу қилдим, қани энди “дев” қулоқ солса. Юрагимга ваҳима тушди. Хаё-лимга лоп этиб, пайкалнинг тепароғида карчопка қилин-ган ғўзапоясини ўроқ билан тупроқдан суғуриб тахла-ётган Ўсканбой ака келди. Мўйсинбой тракторчининг укаси-ку, ҳар қалай. Илтимос қиламан. Эҳтимол, ёнимга сакраб чиқиб ўчириб берар...

Рулни ўша томон бурдим. Аста Ўсканбой акага яқинлашаман ва ҳали чалароқ қолган салом-алиқни тўлдирган бўламан:

“Чарчамаяпсизми, Ўсканбой ака?!”

Ўсканбой ака бошини сал кўтариб саломимга калласини ликиллатиб алиқ олди-ю, ишини кизғанибми ё ҳазилга мадори келмаганиданми, унчалик парво қилмай машғулотида давом этди. Қарасам, узоқлашиб кетяпман. Жон ҳалпида яна қичқирдим:

“Манави, шалди роқ аравани тўхтатолмаяппан?”

Бу сафар у менга бир маъноли қараш қилди. Ўзини ҳеч нарса эшитмаганга солиб, ишида давом этди. Шаҳардан келган, бекорчи бола тантиклик қияпти, деган хаёлга борди, деб ўйладим. Трактор эса табиийки, ўша-ўша, қайсар. Рулни буриб яна Ўсканбой акага яқинлашаман.

“Ҳазили йўқ... Ёрдам берворинг?”

У энди, айнан, бизнинг қишлоғимиз одамларидангина эшитиш мумкин бўлган жавобни берди. Нима дейди, денг? Айтсам, куласиз:

“Парво қимай ҳайдовур. Ёғи тугаса ўзи тўхтади”, дейди.

Ўсканбойнинг беписандлиги бироз иззат нафсимга тегди. Кўрсатиб қўй унга, ҳазил қандай бўлишини, дейди қаерлардандир келган жаҳлим. Тракторни Ўскан акага ажратилган, ҳали ғўзапояси йиғиштириб олинмаган шудгор томон бураман. “Белорусь”нинг ғилдирақлари энди унинг ғўзапояларини пайҳон қила бошлайди.

“Ҳа-хў! Нима қилганинг бу?!” – ўроқ дўлайиб, пўписа қилади у.

Мен ҳам Ўсканбойнинг жавобини ўз оҳангида ўзига қайтараман:

“Парво қилманг! Ёғи, тугай деб қолди.” ...

Ҳар ҳолда, Ўсканбой ака билан ошимиз пишмади. Бир бечоранинг ўтинини пайҳон қилиш ҳам инсофдан эмас. Тракторни яна уйимиз томон бурдим. “Темир дев” ҳеч нарса бўлмагандай, бир меъёрда, биғиллаганча олға интилади.

Нима қилсам экан? Ўзим билан ўзим ўйлашиб трактор олди филдираклари билан қатта ўқ ариққа мункиб тўхтаб қолганини сезмабман: бир-икки бор силтанди-ю, уни ўчди.

Елкамдан тоғ ағдарилди. Оёғимни қўлимга олиб уйга чопдим. Қирсам, отам билан Собир почча ёнбошлаше-еб, ҳамон ўша мен чиқиб кетган палладаги мавзунинг мойини чиқаришиб ётибди.

“Собир ака, – дейман, ўзимни хотиржамгина кўрсатишга ҳаракат қилиб. – тракторингизни кўчага тўхтатувдингизми?”

“Ҳа, нимаиди?”

“Қимдир уни, хов, шудгорнинг ўртасига оббориб кўйипти!”

“Э қўёвуринг, бу депарада уни ҳайдаб кетадиган азаматнинг ўзи йўқ.

Топилсаям, узоққа опкетолмайди. Жонига тегиб бирон ерга ташлаб кетади,” – деди-ю, суҳбатни келган жойидан яна давом эттирди...

Ўскан аканинг нима учун ўшанда менга ёрдам бермагани боисини кейинроқ эсладим. Қайсидир укамизнинг суннат тўйи эди, адашмасам. Ҳовлимиз саҳнига жой қилинган. Ош тортилгач, аския бошланиб кетди. Мавзуга негадир “арава” пайрови танланган эди. Ҳар томондан чўқиланаётган Мўйсинбойга (Ўсканбойнинг акаси. Лақаби... ҳай майли, айтақолай: “арава”) қимдир:

“Сизга раҳмимиз кепкетяпти, Мўйсинбой! Бугунги тўйдан бир “ширсел” гаппинан қайтадаган бўлдингиз. Ярим-ёлчисини, анови, укангиз Ўсканбойга ортвормасак, йўлда гупчагингиз чиқиб кетиб, уятли бўпқолмасангиз гўрғайди!” – деб, аскияга яқун ясагани ёдимга тушди...

АЖАБСАН-ДА!

Тешикмозорликларнинг оддий гапи тағидаям бир гаплар ётади, деб қўйишади бу ерликларни яхши бил-

ганлар. Гапдонлари ҳар қанақа гапнинг тагидан шунақанги гаплар чиқаришади-ки. Дарҳақиқат, бу қишлоқда битта сўз уйнинг ичида бир маънони, ташқарисида бошқа маънони англатади. Айрим пайтларда, ариқнинг у томонидаги, хув анови, Даминбой чекида бемалол айтган сўзингизни ариқнинг бу ёғидаги, манов, ўзимизнинг Тешикмозорда ишлатолмайсиз. Битта сўзни у қирғоқда айтсангиз елкангизга чопон ташлаб, бошингизга дўппи кийдиришади. Ўша сўзни ариқнинг бу бетида истемол қилсангиз, борми, сизни энди, оёғингиздан бойлаб, айқириб ётган Тўрткўлкандага улоқтирадилар. Бу ҳолни кўриб, даминбойческиликлар оҳ урсалар, тешикмозорликлар байрам қилишади. Хуллас, битта сўз ариқнинг у бетида анақароқ, бу бетида манақароқ эшитилади. Ана шунақа. Ўзбекнинг ўзи қизик, ўзиданам сўзи қизик, деган гап ҳам тешикмозордан чиққан. Масалан, оддий, “ажабсанда” сўзини олайлик. Тешикмозорликлар бу иборани чойхонада эшитсалар ўзини товоқ тўла, буғи чиқиб турган, қўй ёғи-қўй гўштили димламани танаввул қилишга шайлайдилар. Жанжал-панжал бўп турган жойда бўлса, шу сўзни ишлатган одамнинг қулоқ чаккасини пойлашади.

Тешикмозор оқсоқоллари эзгу ишлар қилиб, элнинг корига яраб юрган жўмард одамларнинг кўнглини кўтариб, мақтагиси келса, “ажабсан-да!”, деб гап бошлайдилар. Дилозор, текканга тегиб, тегмаганга кесак отиб юрадиган кимсаларни қойсалар ҳам, “ажабсан-да!”, деб янишади.

Албатта, Тешикмозорда “ажабсан-да” одамлар ҳам анчагина. Мана, ўшалардан биттаси, камина: сизнинг қаршингизда қаердаги чўпчакларни айтиб бошингизни айлантириб ўтирибди.

Латифа:

Тешикмозорлик Қўйлиной отанинг олти ёшли набираси Жавоҳир бобосига деяпти:

– Оппоздада, катта бўлсам, сизга “Мерседес” оббе-раман.

- Яшанг, ўғлим! Бувингизга нима олиб берасиз?
- Бувимларгами? Чак машина олиб бераман.
- Уларгаям “Мерседес” обберақолинг.
- Обберарди-им, “права”лари йўғу?..
- Бира тўла “права”си минан обберасиз-да...
- Ҳозирдан, бунақа қингир ишларга бошланг-да, одамни, Оптогдада!

“ТЎХТА ЖИРАФА”

Тешикмозорда баъзи одамларнинг исми шарифи ёнига лақабини қўшиб айтиш урф. Худди айрим ғарб мамлакатларидаги каби, кишининг исмига тиркалиб шахснинг олийжаноблигини белгилаб келувчи “пан”, “ди”, “мисье”, “фон” ёки “жаноб” сингари сифатларини тан олмасликдай оғир олинади. Масалан, турклар исми ёнига “афандим” ёки “хоним афандим”ни қўшиб айтсалар мойдай ёққанидай.

Юқорида эслатдим, Тешикмозорда лақабсиз одам тешикмозорлик эмас, деб. Бизнинг лақабимиз, тўғрироғи отамизнинг лақабини ҳам айтдим. Отамизнинг лақабини, дейишимнинг боиси бор. То, ота тирик экан, унинг лақабини болаларига ўтақолмайди. Отанинг лақабини болаларига юқмай, яъни насиб этмай ўтиб кетиши ҳам мумкин. Чунки ота бу “унвон”га не ҳасратларда, машаққатлар тортиб, муносиб гап-сўзи, хатти-ҳаракатлари билан мушарраф бўлганда, ахир.

Ана, Тўхтақул буванинг лақабини “жирафа” эди. Шундай ажойиб лақаб унинг ўғилларига ўтмади. Ҳаммаси “тўнғиз” бўлиб кетишди.

Тўхтақул бува қандай қилиб “жирафа” бўлиб қолган, дейсизми? Буни ҳам айтсам қизик. Тўхтақул гўштни сурярган. Қишлоқчиликда кўпроқ палов ейилади. Сабаби паловнинг осон ва камҳаржроқ пишиши бўлса керак: бир чўмич ёғ, битта пиёз, икки-учта сабзи бўлса бас, камбағалнинг хўраги тайёр-да. Кенжавой гуруч энди тешикмозорликлар учун деҳқончилик. Гўштнинг ўрнига

дамтовокнинг остидан иккита тухумни чақиб, бостир-ворсангиз, тешикмозорча палов тайёр бўлиб турибди-да!

Бир куни беш-олти улфат ўшандака камбағалча палов пиширишибди. Таомни гумбаз қилиб товоққа солиб бир-икки ошам олишлари билан устидаги тухумнинг ранги ўчиб кетибди. Улфатлар сарасоф солишса, Тўхтақул бува ҳар ошам тухумга беш-олти дона гуруч қилиб тушираётган экан. Улфатлардан бири ҳазиллашиб:

“Тўхтавой, ошни товоқнинг тепасидан эмас, қирғоғидан бошлаб ейиларди шекилли?” – дебди.

Иккинчи улфат бошқачарок шама қилибди:

“Бошқа қишлоқларда бир ошам гуручга бир парча тухум кўшиб ошашаркан, баъзан қўшмасдан ҳам олишавераркан!”

Тўхтақул эса парво қилмасмиш. Палов яримламай тепасидаги тухум тугабди. Бундан ранжиган учинчи улфат ҳам тилга кирибди:

“Тўхтавойнинг йили жирафа бўлиши керак. Ҳалакит берманглар, у ҳазир ўз мучалига мос озиқланяпти. Жирафалар барг ейишни дарахтнинг учидан бошлайди, ўқимаганлар!”

Ўша ўтиришдан Тўхтавой “Тўхта жирафа” бўлиб чиққан, дейишади.

Болалигимда бўлиб ўтган яна бир воқеани мен ҳам ўла-ўлгунча унутмасам керак. Оғилхонада мол-қўйларнинг тагини тозалаб турсам дарвозадан “Тандир бувў! Тандир бувў!” деган овоз келди. Чиксам, ташқарида юқорида лақаби “арава” деб эслаганимиз Ўсканбойнинг акаси Мўйсинбой тоға. Салом бердим. Алик олиб, бошимни силаб эркаларкан, деди:

“Қалайсан, тандирча? Тўй тандир қани?”

Билдимки, Мўйсин тоға уйимизнинг энг катта тандири – отамни излаб келган. Ҳаял ўтмай отамнинг ўзи ҳам чиқиб келди. Улар анчадан бери кўришмагандай, қуюқ сўрашишди. Қитмири гапни Мўйсин тоға бошлады:

“Тиркаш хуржун” устингиздан шикоят қилди. Кейинги пайтларда сизни бир-икки боғ ўтин билан оқартириб бўлмади қопти. Жағлари тушиб, оғзи кенгайиб кетган. Ичида олов турмайдиган бўп колган, дейди. Ҳавотир олиб кўргани келовурдим.”

“Жуда яхшида, — дейди отам ҳам аския айтишадиган одам келганидан ўзида йўқ хурсанд бўлиб ва гапида давом этади, — Тўғри, ҳозир ғўзапояларнинг ҳам ғози қочган. Бир боғ, ярим боғи билан мана буларни ҳам оқартириб бўлмади колди, —деди мени кўрсатиб. — Бизга ўхшаган тўй тандирларигаку ғўзапоянинг бир “арава”-си ҳам кам. Қолавурса, илгариги ўзимизнинг бакувват “Кўқон арава”лар йўқолиб, ҳозиргилари заиплашиб кетди. Иккита нўрғил йигит устига чиқиб қўйса тарвайиб, ишга ярамай қоляпти. Сиз ҳам эҳтиёт бўласиз, бирортаси мени оқартиришга етадиган ўтин-пўтинини ортиб қўйса, бел-мелингиз майишиб, кўтарам бўлиб ўтирманг.

“Менга жон тортиб гапиряпсиз-да, раҳмат! — дейди Мўйсинбой тоға ҳам бўш келмай. — Сизни оқартиришнинг зўр йўлини топдим.”

“Яшанг. Зўр йўли қанақа экан?”

“Бакувват бойланган ғўзапоядан икки боғини бир қилиб оғзингизга тикиб гугурт чакворилса, ўзингиз қорайиб, ўзингиз оқариб ётасиз!”

Латифа:

— *Оптогдада, — дебди бир куни Қўйлиной отанинг етти ёшли набираси Жавоҳир, — сиз ҳам бувижонимга яхши кўриб уйланганмисиз?*

— *Э болам-а, бизнинг замонларда ҳозиргидай ўлдим-толдим, куйдим-ёндимлар йўғ эди. Ота-оналаримизга ёқибди деб ўйланаверганмиз.*

— *Мен ҳам сиз билан бувижонимга ёққан қизга уйланман.*

— *Менга ёқадиган қиз борми ўзи?*

— *Бор. Синф раҳбаримиз Таваккалхон ая-да!*

“БЎЙНИНГ УЗУЛГУР!..”

Тешикмозор аёллари ҳам, фавкулотда очик кўнгил, дилсўз, шу билан бирга, чийратма гапларга анчагина чечан бўлишади. Рашкчиликдаку, дунё аёллари бир томону тешикмозорлик аёллар бир томон. Хожаларини ўзга аёл тугул, ўзининг соясидан ҳам қизғанишади. Бу борада эрларининг бирон хато-патосини сезиб қолишса борми, илмоқ-ишора, қоқитма гаплари билан этларини узиб-узиб олишларини кўрсангиз. Ҳол-аҳвол сўрашишларини айтмайсизми? Қарғишлариям, ўзларига бирам ярашадик. Мана, тешикмозорлик икки кўшни аёл гуваласи тўкилибгина турган деворнинг икки томонида туришволишиб, суҳбатлашишяпти:

“Ҳуй, кўшни! Сабохон! Бияққа бир қарапўйинг!..”

“Эссонмисиз, Қумропа?”

“Бунда-ай, деволдан овоз бераям демайсиз?”

“Кеча, овоз берай деб мўраласам, мўйловини шопдай қилиб, эрингиз Раҳим акам турипти. Ўлақолмасам, деб индамайгина писақолдим. Нимагадир, Раҳим аками кўрсам, қочқим келади.”

“Шу, шарти кетиб, парти қолган гўрсўхтанинг нима-сидан кочасиз?..”

“Ундай деманг.. Нимагадир, хўжайинингизнинг сири бор, одамни босадаган...”

“Хе, сири бўмаям ўлсин, бўйнинг узулгурнинг. Дўконидаги битгасиминан искалашиб юради, деб эшитаман. Нима қилай, ўзимдан саккиз ёш кичкина бўлса, бу гўрсўхта!..”

“Вой ўлмасам! Қанақа қилиб?..”

“Акангизга, бошпутимни ўзгартириб текканман. Ўзи билмайди, буни.

Билиб қолса, мени отамникига оббориб қўйиб, дўконидаги анови мегажинини опкеволади. Бу гапимни унга-бунга гуллаб ўтирманг, тағин!”

“Ўлиппами, гуллаб.”

“Манави, кастрилкани олинг. Қўй ёғи. Эрингизга ош қилиб беринг.

Хурсанд бўлади. Раҳим акангизнинг пули кўп. Еб тутатмасак, мен ўлганимдан кейин бошқалар келиб ейди.”

“Ундай деманг, опа! Узо-оқ яшанглар. Қўй ёғига ош қилиб бермасам ҳам бунингиз кутириб ётибди. Қалтак емаган куним йўқ. Кеча кечкурун, десангиз, Қумропа, бунингизи, хуйи бир тутди, бир тутди! Бир гапига қарши, гап қиғанидим, шунақаям... уриб ташладики!..”

“А-а, ашнақами?..”

“Ҳа-а! Қочиб бориб, товукнинг катагига кириб, аранг жон сақлашпан. Илоё иловандо, тепган оёқларинг акашак, урган қўлларинг қўшмашак бўлиб, қўлларимга қарў-ўб, мўлтираб ўтирмасанг, розимасман, деб қаргадим-қаргадим, катакка кирволиб! Қаргадим-у, орқасидан, астопилло келтирдим. Нима қилсаям олтита ойтовоғминан, еттита емаҳўрни шунингиздан топдим-да, опўш!..”

“Ҳай, қўшни, катакни яхши эслатдингиз. Товуғларингиз туғяптими?”

“Ўлат теккан. Ҳаммаси судрали-и-б юрибди. Ома, туғяпти.”

“Тухумини нима қиялпсиз?”

“Егани кўрқаяппиз.”

“Бизникидаям, шу овҳол. Катта тоғора тўла тухум... Шу бугунчаям, емай туринглар. Кечқурун, анови, бўйнинг узилгур Раҳим акангиз уйга келар-у. Беш-олтита-сини пишириб, едириб қўяман. Эрта-индин ўлмаса, сизлар ҳам сяверасизлар, тузукми?! ”

Ана шунақа гаплар. Аёллар масаласида, хўроз бутун дунёда бир хил қичқиради, деган гап, ғирт сафсата...

Латифа:

Тешикмозорлик Қўйлиной ота набираси Жавоҳир билан телефонда суҳбатлашяпти:

– *Отам ўғлим! Бормисизлар?*

– *Бормиз. Ўзингиз тузук бўп қолдизми?*

– *Раҳмат. Қачон келасизлар?*

– *Кеча борамиз десак унамадингизу...*

– *Тумов бўп қозанидим, юқмасин, дедим-да... Энди шамоллашим анча яхши, келаверинглар.*

– *Борсак, анча яхши шамоллашингиз юқиб қолмайди-ми?*

ОТАЛАРИ... “ПАНЧЕР”

Тешикмозорликларнинг фарзанд кўриш масаласида ҳам ёзилмаган, фақат шу ерлик эр-хотинлар билиб-билиб амал қиладиган тартиб қоидалари бор. Тешикмозорликлар бир-бирининг илми-амали, мартабасига эмас нечта фарзанд кўрганига қараб кадрлайдилар.

“Анови Тошқўзими? Етти ўғил, саккизта қиз кўрган”.

“Йўқ, саккизта қизи, еттита ўғли бор!”, – деб баҳслашадилар.

Аслида, иккови битта гапни айтиб талашшяпти. Гап шундаки, бу борада, битта қиз ёки ўғилнинг у ёқ, бу ёққа ўтиб қолиши ҳам, ўша Тошқўзининг издиҳомларда қаерда ўтириб, қаерда туриши, юришига баралла таъсир

қилади. Демак саккизта ўғил кўрган Саксонбойнинг мақоми барибир юқори: давранинг тўрига ўша ўтади. Бу ерда кўп ўғил туғдирган оталарга “накаут”чи боксчидай, эҳтиром билан муносабатда бўлишади:

“Хў, фалончими? Ёмон, “панчер”да! Ўн етти “род”дан, ўн бештасини ўғил қиворган!”

Тешикмозорликлар анор, памидор, бақлажон ва олхўрига миришкор. Улар етиштирган маҳсулотларни асосан, дунёнинг бешта мегаполиси – Лондон, Шанхай, Вашингтон, Дубай ва Бонн шаҳарлари ейди. Ўшалардан ошса, россияликларга ҳам онда-сонда марҳамат қилиб туришади.

Қўйликой буванинг ўн битта ўғли бор. Ҳаммасини хорижликларга бақлажон едириб катта қилган, деб қўйишади одамлар. Ҳа, у ўз пайтида (Шўро даври назарда тутиляпти) Россияга Камаз-Камаз юк жўнатиб, копларда пул билан қайтиб қариган тешикмозорликлардан. Сухбатини олай деб, йўқлаб борсангиз:

“Бола-чақалардан нечта?”, – деб албатта сўрайди. Огзингиздан чиққан рақам бўлиқроқ бўлса сиз билан ёзилиб суҳбатлашади. Шу орада, ичкарига овоз бериб давзирага ошнинг шаъмасини ҳам қилиб қўйган бўлади. Борди-ю, рақам озгинроқ бўлса бир пиёла чойгаям таклиф қилмайди. Чунки Тешикмозорда битта-икки-та чулдирвақа билан умрини исроф қилган одамга нописандроқ карашади. Тешикмозорга бировни кадр қилиб излаб бориб кадрим билан қайтай деган одам, биз айтган гапларга жиддий қарайди. Мабодо, бола-чака масаласида камбағалроқ бўлсангиз ҳам, ёлгонни Худо кечирсин деб, шу ернинг катта оғиз оталаридай, каттароқ рақамни айтвормасангиз сувга бўккан бўлкадай бўлиб қайтасиз.

Латифа:

Тешикмозорлик Қўйликой оқсоқолнинг олти ярим ёшли Жавоҳир, ҳамда беш ёшли Бегижон исмли набиралари кураш тушяпти. Кичик набира кўпроқ йиқилиб

аламидан йиглаб юборибди. Юпатиш учун бобо катта набирасини бир-икки йиқилиб беришга кўндирибди. Бирок кичик набира ҳовридан тушмасмуш. Оқсоқол яна орага тушишига тўғри келибди:

– Бас. Акангни роса йиқитдинг. Ярашиб олинглар.

Ҳамон ҳиқиллаётган Бегижон нима дермуш:

– Мен ҳам йиғлатмагушимча кураштиринг-да!

ЎҒИЛ ТУҒМАСА, ОТАМАН

Эллик беш йилдирки, Оташ хоббони билан Бўташ гупир бир-бири билан янишади. Қизиқ. Мен – ит, сен – итдан қолсам, қулоғимни кесодирман, қабалида иш тутишади. Бири “Жигули” олса, иккинчиси керилиб “Волга” минволади. Униси пахтага бригадир бўлса, буниси пиллага бригадир бўлволади.

Уйланишлари ҳам қизиқ бўлган экан. Оташ хоббони Наманганнинг Уйчисидан уйланибди. Бўташ гупир шундан қолсам, отимни бошқа кўяман, дебди-да, келини ундан ҳам нарироқ, Тўрақўрғоннинг Ахсисидан олиб келибди.

Оташ хоббонининг хотини ўнта ўғил туғиб, кейин қиз туғишга ўтибди. Бўташ гупирнинг завжаси тўққиз ўғилдан кейин қиз туғиб кўйибди. Бўпти жанжал, бўпти тўпаланг. Аламига чидамаган Бўташвой катта ўғли Эргашвойни (бу исм ҳам бежиз эмас, ўғилнинг ортидан эргашиб ўғил туғилаверсин, дегани) қошига чорлаб, ғабани сочибди:

– Энангни кўзимдан йўқот! Оташнинг олдида юзимни ерга қаратди. Обориб, отасиникига ташлаб ке!

– Ота, – дебди Эргашвой, – онамнинг отасиям, онасиям ўлган.

– Ўлган бўлишса, ўлган ерларига ташлаб ке!..

– Кўйинг энди, ота! – дея ёлворибди Эргашвой. – Юртга шарманда бўмайлик. Одамлар айтмайдими, Эргашвой элликка кирган энасини опкелиб, ўлиб кетган бобосиникига ташлаб кетибди, деб.

– Деса, яна яхши. Эл оғзига элак тутолмайсан. Кўради ҳали бу энанг. Мен, их, демасдан ўнта ўғилни рад киппўядаган, боявўй хотин оламан!

Бу можаро қишлоқ катталарининг аралашуви билан, ҳар қалай, босди-босди бўлган, дейишади. Бирок, Бўташ гупирнинг хотини ўша қиздан кейин қаторасига яна учта ўғил туққан. Оташ хоббонининг эса ўнта ўғилдан кейин қиздан боши чиқмай қолибди. Энди унинг ҳамияти кўзибди. Завжасида, навбатдаги “меҳмон”нинг тўлғоғи бошланганида ярим шиша ароқни ичиб, қўшотар милтиғини ўқлаб остонада ўтириб олибди. Доя кампирга:

– Борди-ю, бу сафар ҳам “Холва” деган хабар опчиқадаган бўсанғиз, иккаланғизиям қоннингиздан отаман! – дебди.

Хайрият, хотинининг ҳам, доя кампирнинг ҳам Худога айтгани бор экан. Ол қулим, деб, Худо ўғил берворган экан ўшанда, Бўташ хоббонига ҳам.

Латифа:

Тешикмозорлик Қўйливойдан тўрт ярим ёшли наби-раси Азизбек сўраётганимуш:

– *Оппоғдада, сиз бизни тугилмасимиздан олдин ҳам “жоним болам”, деб чақирармидингиз?*

– *Албатта, жоним болам, албатта!*

– *Унда нега мен ҳечам эслолмаяпман?*

ЧЕРТ ПОБЕРИ, ЕЩЁ, ТЕШИКМАЗАР!..

Тешикмозор қишлоғининг машҳур бўлиб кетиши тарихини кўпчилик билмайди. Бу феномен Шўролар даври билан боғлиқ. Ёши улуғроқ одамларга маълумки, Советлар жамиятининг нимаси кўп, унвону орден-медаллари кўп эди. Масалан, дейлик, ёнма-ён эгатда ашулалар айтиб мусобақалашиб, кунига 450–500 килодан пахта тераётган икки аёл (икки қаторли комбайн ҳам бир кунда шунча пахта терган)ни кўз олдингизга кел-

тиринг. Бу жабҳада иккала аёл ҳам учтадан илғор теримчининг нормасини бажаришяпти. Лекин улардан биттаси ғолиб сифатида тақдирланиши зарур. Иккаловини ҳам тақдирлаш керак, дейсизми? Унда, совет нишонининг қадри қоладими? Хўш, нима қилмоқ керак? Бир йўли бор. Нишон суръатда икки кадам илгарилаб кетганига насиб этади. “Халқ хўжалигининг икки кадам илғори” нишонини ҳам, албатта, Москов беради. Халқ хўжалигининг нимаси кўп, соҳаси кўп. Ҳар бир соҳанинг ўз илғорлари, ғолиблари, қаҳрамонлари бўлади. Ҳар бир илғор, ғолиб, қаҳрамонни меҳнатига яраша моддий рағбатлантиришнинг ўзи бўладими? Бунда, ҳукуматнинг ҳазинаси қилвираб, ўпирилиб тушмайдими? Қолаверса, моддий рағбат моддий манфаатдорлик туйғусини уйғотади. Моддий манфаатдорлик туйғуси эса буржўйларга хос иллат. Шу маънода, бир мирилик тангадай ялтироқ нишонларни сахийлик билан тарқатиш ҳар жихатдан мақсадга мувофиқ. Шундай қилинса, ўн сўм сарфлаб, ўн миллион сўмни марказга оқизиш мумкин. Бу бир. Иккинчидан, аҳоли пулга эмас унвон, орден ва медалларга мазахўрак бўлади.

Аҳолининг қозони қаттиқ қайнаб кетмасин. Энгил боши бутланиб ҳам, яланғоч ҳам қолмасин. Бундай авомни эвош қилиш осон бўлади. Бу кўйга тушган аҳолининг ёш боладан фарқи қолмайди. Ёш бола эса, хўрозқантга ўч бўлади. Худди шунинг учун ҳам бутун-бутун завод, фабрикаларни “хўрозқанд нишонлар” ишлаб чиқаришга мослаштира арийди. Ахир, ўзингиз ўйланг. Шоир Ҳамид Олимжон ёзганидай, у бурчидан балққан куёши бу бурчига етгунча ҳорийдиган мамлакатнинг милён-милён илғори, ғолиби, қаҳрамонлари бўлади. Уларга тарқатиладиган “хўрозқанд” ҳам озмунча бўладими?!

Ҳай, майли, Тешиқмозорга қайтайлик.

Теварак атроф кишлокларга берилган мукофотларни туман каттаконлари чўнтагида элтиб топширган бўлса,

тешикмозорликларга тегишлисини олиб келиш учун кажавали мотоцикл зарур бўлган, деган гаплар юради. Тасаввур қилинг, Тешикмозорда ҳар икки хонадон бекаси “Қаҳрамон она”. Юқорида айтганимиздай, камида ўнта фарзандни туғиб вояга еткиза олмаган тешикмозорлик аёл отини бошқа қўяди. Бунинг устига шу аёл далада ҳар куни илғор, ҳар ҳафта ғолиб. Бу ҳам камдай, саккиз-тўққиз йилда “Қаҳрамон она.” Ия! Нега ажабланасиз?! Ўн йилда ўнта фарзанд туғиб берган аёл, шулардан камида уч топқирини эгизак, ёки учазак қиллолмайдимми?.. Қилган, албатта! Ишонмасангиз, тешикмозорлик шўро даври аёлларининг сандиғини очириб, бўғчаларини кўринг. Ҳар биридан камида бир-икки қиллодан ялтироқ орден, медал чиқмаса биз ҳам отимизни бошқа қўямиз! Ия!!

Узр, бироз кизишиб кетдик?!

Эскилар билади. Москвада Шўро даври нишондорлари хужжатларига раёсат раиси Подгорнийнинг ясама, имзосини босиб турадиган хизмат раҳбари – Георгадзе деган амалдор бўларди. Ўша одам сезиб қолибди. Бундай қараса, бир кунда муҳр босилган “Қаҳрамон она”ларнинг саксон фоизда “Андижанский область, Избасканский район, село Тешикмазар” деб ёзилган экан. Шунда у ясама, имзони ҳар босганида “Черт победи, ещё Тешикмазар!” деб турган, дейишади.

Ана шунақа! Тешикмозор сўзи, Тошкентни қўйинг, Кремлнинг ўзида ҳам, деярли ҳар куни тилга олиниб турган.

Ана энди, Тешикмозорликлар қарилламай, ким қарилласин?!

Латифа:

Тешикмозорлик Қўйлиной етти ёшли набираси Бегижонга оёқларини тепалатяпти. Тўрт ёшли Райҳона уни нари итариб, деди:

– Қочиб туринг, биттасини мен тепала қиламан.

ОТАМИЗГА, ШАФТОЛИ ҚОҚИ...

Мақтаб сабоғини тугатиб уйга қайтаётсам дарвозада ичкаридан кузаётган басавлат уч эркак бир аёлга дуч келдим. Ўзларини тутиши, сиполаниб қадам олишларидан раҳбарларданлиги кўриниб турган меҳмонларни онам кузатиб чиқди:

“Бирпасда ошим пишарди-я, айланайлар?!”

“Худо хоҳласа, сизни қаҳрамон қилган шу ўғлингизнинг тўйларида келамиз, ош егани!”

Онамнинг читти гул кўйлаги ёқаси тагида, ҳозиргина “Тошхон селсовет” тақиб кўйган, гирдига “Мат героиня”, деб ёзилган беш юлдуз нишони ялтираб турарди.

Онам бунақа ўрдин, медал тарқатувчиларни кўп кутиб, кўп кузатган. Уларнинг олдида йўлига мулозамат қилса ҳам, чиқиб кетишгач:

“Ўлақолсин, шу темиртақнинг ўрнига, боламга икки метргина кўҳлик кўтариб келишмайдими! Йўқ, бундай қилишса, ҳўкиматининг ғазинаси камайиб қолади!”— дея яниб кўярди.

Бу гапни эшитган отам эса онамни чаласаводликда айбларди:

“Хў, ўқимаган, кўҳлик нимадан бўлади, биласанми? Сурипдан бўлади!”

“Ўша сурп деганингиз, сиз экиб, мен териб топширган пахтадан бинога келадими, ишкилиб, ўқиган?!”

“Пахта-пахтам, дийсан. Пахтани сен билан биз эксақ ҳам давлатники, ахир! Давлат уни о-опкетиб “оборона”га ишлатади. Билмайсанда, чаласаводсан!”

“Во-ийй! Бу кишимнинг кетмон-кетмон саводига ўлайми. Юриптилар, шу-унча саводлари билан шудгорда, чорикларини судре-е-б!”

“Чориғимни судрасам ҳам пахта мудофа хом-ашёси, мудофа эса давлат сиёсатийканлигига ақлим етади, ўқимаган!”

“Давлатингизнинг икки энлик сурпини боламга кўҳлик қип кўйсам, мудопаси юмшаб кетармикан?!”

“Хўй, хотин! Оғзим бор деб вайсувирма! Хўкиматминан ҳазиллашиб бўладими! Шундай гапларийчун, не-не одамларни авахтада чиритишган-а! Пахтанинг сиёсати қаттиқлигини, сурпни магазинларда селсоветти испарапкасимиан фақат капанликкагина ўлчаб сотилётганини биласан! Кўй энди, дийдиёларингни. Сен энди оддий одам эмассан. Қўша-қўша орден, медаллар бериб қўйишибди. Мана, бугундан бошлаб “Қаҳрамон она”, деган номинг бор. Бунақа гаплар ҳаммадан чикса-ям биздан чикмаслиги керак!”

“Медал беришган бўлса, аёз демай, ёз демай, мири берса оз демай, жонларимни жабборларга бериб, уммай-жуммай ишлаганим учун берди. Ўрдин беришган бўлса, тўққиз ўғил, беш қизни гуппа-гуппа туғиб, хўкиматингиздан кўхлик ҳам сўрамай, вояга сткизиб қўйганим учун беришди! Шу темиртақларнинг миннатини сиз қилмай қўяқолинг!”

Отам билади, онамнинг жағи бир очилса, ҳадеганда тинмайди.

“Хўкимат сенга ўрдин бериб ҳам балога қолади. Биз эркақларни лоақал раҳматга лойиқ кўришмаса ҳам юриппиз, жи-им, бир чеккада!” – деди-ю, нари кетди ва айвондаги сўрига чиқиб, ўнг қўлини бошига тираб, узала тушиб ётиб олди. Катта жоруб билан ҳовли сахнини откелдисига олиб супураётган онам эса, баттар жаҳл отига минарди:

“Тунов куни, Баҳри холанинг жанозаси пешин номозидан қопкетти.

Сандиғида капанлиги йўқакан. Беш метр ундан, ўн метр бундан сўраб юриб, шомга аранг улгитишди, раҳматликни...”

Шунда отам: “Ана, кўрдингми?”– дея фикри тасдиқланганини эслатмоқчи бўлган эди, онам баттар биллади:

“Нимасини кўрай! Бир умр пахта, деб агатларда ўрмалаб ўтган бир муштипар кампирнинг ўлиги, капанга зор бўлиб, кўмилмай ётганини кўрайми?!

Шу гапни айтмасам саводли бўламанми?!”

Қарасам, бу можаро катта жанжалга айланиб кетадиган. Икки ўртадаги муносабатни юмшатиш мақсадида отамга салом бердим:

“Ассаломалайкум, ота!”

Отам, ҳар қалай эркак киши-да. Саломимни, онамни куйикгирмай кўяколинг, маъносида тушунди, шекилли, истар-истамас, алиқ олди:

“Валайкумассалом. Онайни оғзи бир очилса шу ҳовлидан этак қоқиб кетишларинга рози қип ташлайди. Мучали ит-да, ит! Қачон, қаерингдан чакса этингни узиб олишини билмайсан!”

Отамнинг бу зардасини ҳам тушунса бўларди. Тўғрида, шунча болани катта қилишда ота сифатида эркаклар ҳам аёлдан кам жабру жафо кўрмайди.

Иззат-икром, ордену медаллар эса фақат оналарга қаратилишидан биров норозилиги ҳам ўринлидай, назаримда. Отамнинг кўнглини қандай кўтарсам экан, дея биров каловланиб туриб қолдим ва хаёлимга келган бир фикрни айтдим:

“Ота, ўн бешта бўлсак сизга ҳам орден беришаркан.”

Ўйлаб топган бу гапим энди отамнинг ростмана жаҳлини чиқарди.

“Ҳе, бекорди айтибсан! – дея зарда билан сўзимни бўлди отам. – Сўрадим, ҳозиргина кеганлардан. Сенларди йигирмата қип кўйсам ҳам, менга шоптоли қоқиям беришмасакан!”

Латифа:

Тўрт ёшли Райҳона бобоси Кўйлиной отанинг юзига юзини сурқаб, эркалана бошлади. Оқсоқол тешикмозорчасига нўтиса қилди:

– Қоч, соқолим юқиб қолади.

Райҳона ҳайрон бўлиб сўради:

– Соқолангиз касалми?

ЎН ЕТТИДАН ЎТСА, ҚИЗ...

Бундан эллик йиллар илгари Тешикмозорлик йигит-қизларнинг уйланиб, турмуш қуришлари ҳам қўшни қишлоқларга қараганда сал бошқача – тешикмозорчароқ кечарди. Йигитлар нимагадир, қиздан бир ўпич олиб, отаси билан шахсан чўқиштириб ичмагунимча, бирон гап айтолмайман, дейишга ийманарди. Қизлар бўлса, йигитга кўлимни ушлатиб кўрмагунча, ўламан сатор, тегмайман, деб туриб олишни Тешикмозор шаънига иснод, деб билишарди. Қариндош-уруғлар бўлғуси “ошиқ-мошиқ”ни ўртага олиб, учрашувга олиб чиққунларича, эна сутлари оғзига келарди. Чунки, фалончи билан пистончи “хо(х)ладим”га чикибди, деган гап тарқалишини қишлоғимиз аҳли азалдан оғир олишган. Бизда, қиз ўн олти, йигит йигирма ёшдан оша бошласа, энди бу икки ёшнинг тақдири билан бутун қишлоқ шуғулланади. Ўн етти ёшгача қиз, йигирма ёшгача йигит ўз жуфтини топавермаса, ота-она у ёқда турсин, қишлоқнинг ёши улуғлари, айниқса, қари-қартанглари у дунёси куйиб кетаётгандай типирчилаб қолишади. Қарабсизки, тешикмозорлик қизлар ўттиз бешида буви, эр йигитлари қирк ёшида бобо бўлиб турибди-да!

Бўлса, нима бўлибди, дейсизми?! Ҳай, мусулмон! Теварак атрофнинг қизлари йигирма бешида, кўча-кўйларда тўптош ўйнаб, йигитлари ўттизида ҳам катта шаҳарларда “ўра ковлаб” юришади, ахир!

Хуллас, менинг отам ҳам, ўзимиздан ўн беш чақирим наридаги қишлоқда яшовчи Оқчавой аканинг, ҳисобчилик билим юртини битириб келган қизига унаштиришни ният қилди.

Маълум бўлишича, қизнинг отаси – бўлғуси қайнотам, физикадан дарс берар экан. Ана холос, бу фанни зўрғалатдан учга битирганимни, физикани ҳам, ўқитувчисини ҳам кўргани кўзим, отгани ўқим йўқлигини отам билмайди-да! Яхшиямки, домламиз попирис чекарди. “Класком” орқали уч дона сигарет берганга уч баҳо кў-

йиб берарди. Акс ҳолда, мен ўрта мактабни ўн беш йилда ҳам битириб чиколмасдим. Физикадан баҳо ололмай хуноб бўлиб юрган кунларимизда, физикларнинг кизига ҳам уйланмаймиз, деб қўйган жойларимиз бор эди. Отамнинг меҳри эса, айнан, физика ўқитувчисининг қизига товланиб турибди-ку!

Ана энди, тешикмозорлик оталарга хос, фазилатга ҳам, кусурга ҳам йўйса бўлаверадиган, даққи юнусдан қолган бир одатга ҳам қисқача тўхталмасам бўлмас.

Тешикмозорда, отанинг хўкми хўк. Бирон гап оғзидан чикдими, тамом. Ўша иш албатта амалга ошиши шарт. Отанинг гапини икки қилганни нафақат ота, балки, бутун Тешикмозор кечирмайди. Эҳтимол, бола пақирри тушмагур ҳам ҳақдир, деб суриштириб ўтиришмайди. Кечиришмайди, вассалом!

Шундай бўлса-да, мен отамга, у қизга уйлана олмаслигимни айтишга аҳд қилдим. Мавридини топиб, бу ҳақда онамга ёрилдим. Албатта, оҳимни онам йиғлаб-сиқтаб, айтган гапидан ўлса қайтмайдиган отамга етказди. Бироқ, отамни аҳдидан қайтаришдан кўра очунни ўқидан чиқармок осон эди.

“Ҳа, биз топган қизни ололмас эканми! Ундай бўлса чақирчи”, – дебди отам. Қалтирабгина, олдиларига кирдим.

“Қани ўғлим, ўтирингчи биякқа”, – дедилар отам.

Сўзи ерда қолмасин учун, гўё олдиларига силжигандай ўрнимда бир қимирлаб қўйдим.

“Хўш, шунақа қилиб, биз топган қизни олмайсиз, шундайми?”

Отамнинг авзойи каттик бузилгани сизлашидан кўриниб турарди. Аммо фикримдан қайтиш мен учун ҳам энди оғир эди. Ҳар қалай, шу тешикмозорлик, бир гаплик, қайсар бир падарнинг боласи эдим-да, мен ҳам! Отамнинг сўзига жавобан бирон гап айтишим лозим эди. Бор кучимни йиғдим. Қувватим саволни тасдиқлашга зўрға етди:

“Шундай...”

“Ҳечам, гап сиғмайдими?”

Индамадим. Индамаганим отамга каттиқ ботди.

“Ундай бўладиган бўса...”

Отам одатда, бирон оғир сўз айтиш керак бўлиб қолсагина ҳозиргидай гапидан тўхталиб қоларди. Қўрқиб кетдим. Ғишт қолипдан кўчган эди.

Ҳаётимда отамдан эшитган энг оғир, энг дахшатли сўз янгради:

“Ундай бўладиган бўса, ана, мол-ҳол, ана, ховли-ҳаят... Ана энанг!.. Қўйдим!..”

Отам шу гапларни айтиб, чопонини елкасига ташлади-да, ўрнидан шартта кўзғалди. Нест бўлиб қотиб қолган шўрлик онам иккимиз ҳушимизга келганимизда отам аллақачон дарвозадан ҳатлаган эди.

Отам шу кетганча, икки кун кетди. Сўраб-суриштириб, учинчи кун деганда дарагини топдик...

“Ота, – дедим каловланиб, – мен ғофилни кечиринг! Тавба қилдим! Итга уйлан, десангиз, уйланай. Фақат... онам билан...”

Тавбамга таянганимга ўзим ҳам иқрор эдим. Отам, ҳар қалай, юмшади. Елкамдан тоғ ағдарилгандай, онамни отамга қайта никоҳлатиш учун, маҳалла имомининг уйига қараб чопдим.

Бу гапларни мен, у ер, бу ерда тешикмозорнинг оталарига таъриф беришганларида, жуда “бир отар бўлишади”, деб қолишса иштибоҳга бориб ўтирмасин учун ҳам айтдим қўйдим-да!

Ана шунақа. Тешикмозорда ўғил уйлаб, қиз чиқариш ҳам бир дунё гап.

Латифа:

Тешикмозорлик Қўйлиной отанинг тўрт ёшли набираси Бегижон бобосига телефонда деяпти:

– *Опоғдада-а, бизни согиндингизми?*

– *Согиндим, болам! Қачон келасизлар?*

– *Сиз янаям согиниб турувринг, кечқурун борамиз.*

ҚАЙНОТАМНИНГ УЙИ ҚАЕРДА?

Алалхусус, отам танлаган қизга уйланишга рози бўлдим. Ва, мен ҳам, тешикмозорнинг бир боласи сифатида, азалий удумларимизга амал қилишга, қиз билан чимилдикқа кирмагунча учрашмасликка аҳд қилдим. Аммо бу аҳдимнинг устидан чиқишга канчалик эришман, билмас эдим. Тўй олдидан, заксадан ўтмоқ керак. Заксчи деганлари эса икки ёшни учраштириб, “хоҳладим”латиб, қўл кўйдириб олмагунча, кўнгли ўрнига тушмас экан.

Тешикмозорчасига уйланаман, дедингми, дединг. Йигитнинг сўзи битта бўлади. Энди аҳдингда тур, дедим, ўзимга ўзим. Йўлини ҳам топдим: қизнинг юзига қарамайман, вассалом! Савол-паволларига эса “ҳа” деган сўз бор. Шу сўзни айтаман, олам гулистон.

Шундай қилиб, заксадан ҳам иложи борича аҳдимга заха еткизмай, бир амаллаб ўтиб олдим. Гумбура-қасир тўй бошланди. Ҳар ернинг ўз бузилмас таомиллари бор, биласиз. Бироқ никоҳ ўқитиб, келинни олиб келиш учун куёв томоннинг навқар тортиб бориши бутун ер юзида бир хил бўлса керак.

У пайтларда тўй, лоф бўлмаса, нақ хуфтонда бошланарди. Шом қоронғусида бир автобус улфатлар билан карнай-сурнай, ноғорани варанглаттириб, шафёрга:

“Учкўза томонларга ҳайданго-ҳайданг!” – деб, йўлга чикдик.

Чувама қишлоғидан ўтдик. Пахтаободга ета қапа, чап томонга бурилиб, тўхтадик.

“Келинпошша қишлоғига келдиго-келдик!” – деди куёвнавқарлардан бири.

Шафёр бўлса:

“Куёв айтсин, қаёққа, ҳайдай-о, ҳайдай?” – деб турарди.

Куёв бечоранинг йўли эса бу томонларга биринчи бор тушиши. Тун қоронғусида, карнай-сурнай, ноғора чалиб, тўй бўлаётган уйни излаб, адашиб юрганларни

томоша қилишга чиққанлардан йўл сўрардик. Унис бу ёққа деди, юрдик, адашдик. Буниси бу ёққа деди, юрдик, адашдик. Учкўзанинг йўллари ҳам лабиринтнинг ўзгинаси экан. Охири, машшоқларнинг ҳам уни ўчди. Масалага эгнига Марғилонча алак чопон, бошига Чуст дўппи кўндирган куёвтуранинг шахсан аралашувини тақозо қиларди. Бу аллозда карнай чалиб юраверсак, тонг отгиришимиз тайин эди. Начора, машинадан тушдим. Қизчасини кўтариб, йўл четидан кетаётган аёлга юзландим:

“Оқчавойканинг куёвини опкелётган эдик. Қайнотамнинг... э кечирасиз, қайнотасининг уйини тополмай, сарсон бўляпмиз. Айтворолмайсизми, қиз узатилаётган уй қаёқда?”

Жўраларим эса келиннинг юзини ҳам, уйини ҳам кўрмай, оила барпо этаётган жўраси, яъни менинг аҳволимни жўр бўлиб, кўшиқ қилиб куйлашарди:

Суйган экан бир кизни,
Куёвнавкар бўп келдик.
Қиз уйини излабо-о-й,
Зору, сарсон бўлдиг-о!
Билмайсизми, келинчак,
Яшар қайси кўчада?
Айтақолинг, опажон,
Қуда бува уйлари,
қайдаё-қайда?!

Куёвнавкарлар Учкўзанинг имомига никоҳ ўқитиб, Тешикмозорга қайтиб келишганида, мачитнинг сўфиси бомдод намозига азон айтиш учун таҳорат олаётган эди.

Латифа:

Тешикмозорлик Хуйливойнинг бироз хасислиги ҳам бор эди. Баъзан сартарошга берадиган пулга ҳам оғришиб, сочини кенжасотойига текислаттирарди. Навбатдаги “попрет” маҳали у ўғлидан сўрабди:

– Сочимнинг неча фоизи оқарибди, ўғлим?

Ўзгил жавоб берибди:

– Қирқ фоизи.

– *Хайрият, – дебди ичида Хуйливой, ва яна сўрабди, – демак, олтмиш фоизи энди оқарар экан-да?*

Ўзгил ҳам тешикмозорлик Хуйливойнинг ўзги эмасми, кўрқибгина бўлса-да, ростини айтибди:

– *Йўқ, олтмиш фоизи... тўкилиб кетган.*

УЙЛАНИШ

Бу ёғини сўрасангиз, Тешикмозорнинг кизлари Тешикмозорнинг ўзидан ортмайди. Йигитлари эса, ўз кизларидан ошириб, бегона кизларга гап отмайди.

Тешикмозорликлар қудалашмоқчи бўлсалар, бир-бирларини қўни-қўшнилардан суриштириб, гап чувалатиб юришни тешикмозорликка номуносиб иш деб ҳисоблашади. Боиси, тешикмозорда ёмон хонадоннинг ўзи йўқ. Факат, бир масалада иштибоҳ бўлиши мумкин. Гап тешикмозорга теварак атрофдан келадиган совчилар ҳақида. Бу ҳолатда, иш мушкулроқ. Хатога йўл қўймаслик мақсадида, киз томон кишлоқ оқсоқоллари иштирокида, андижонча палов дамлаб, куёв бўлмишнинг отаси, амакиси ҳамда тоғаларини меҳмонга чорлайди. Ва, таомилга кўра, ошдан кейин, албатта, икки ўртада аскиянинг бирон пайровида “ташлашиш” бошланади. Куёв томон ҳам бўш келмай, “фирменный тешикмазарский” гапларга яқин гаплардан топиб-топиб гапириб, киз томоннинг аския, ҳазил-мутойибаларига муносиб жавоблар қайтариб туришса иш пишди, деяверинг. Борди-ю, харидорлар оғзини очи-иб, лаллайиб ўтиришса, киз томон гапни қисқа қилиб, салбий жавоб айтиб юборишлари ҳам ҳеч гап эмас. Чунки тешикмозорликлар ҳазил-мутойиба бегона бўлган хонадонга киз бермайди. Ундай жойга киз узатиб қўйиб, тешикмозорлик, деган номимизга доғ тушириб олмайлик, деган хавотирда эҳтиёт бўладилар. Агар, томонлар ўртасида бу борада

муаммо чиқмаса, бошқа барча масалалар иккинчи даражали гапга айланади. Қиз томон, муносиб ҳазилмон оилалардан совчи келса, айти тенгимиз экан, қизимизни текин берамиз, деб ўзлари ҳам ҳаракатга тушиб қоладилар.

Тешикмозорда тешикмозордан ташқаридан қиз олишга ҳам ниҳоятда инжиқлик билан қаралади. Мабодо, иш шу даражага етиб, ўзга қишлоқлик қизнинг Тешикмозорга келин бўлиб тушиши аниқ бўлиб қолса, талаб қилинадиган сифатларнинг айримларини айтай. Келин бўлмиш, тешикмозорлик қиз жувонлар сингари, йўқни йўндириб, дала, томорқа ишлари, отхона, молхона юмушларини дўндириб, рўзгорнинг унча-мунча бор-йўғига ўзини кўндириб, қозони бир ҳафта, ярим ҳафта ўчоққа чиқолмай қолса нолимай, турмуш уринишларини очиқ юз, хуш кайфият билан ичига ютиб, кўча ҳандон, уй зиндон эркақларининг чизган чизигидан чиқмай, камида ўнта ўғил, беш қиз...ни туғиб... қаҳрамон она, деган орденларни оли-иб...

Э, нималар деяпман ўзи, а?! Бу гаплар, алжирашга ҳам арзимайдику-я!..

Аслида, тешикмозорлик йигит-қизлар ана шу “фазилатлар”и билан ҳам тешикмозорнинг ўзидан ошмайдилар, биз сизга айтсак.

Ҳай, майли. Келинг, бу нозик масала. Мен бу борада бошқа ҳеч нарса демай. Сиз ҳам ёз, деб қисталанг қилманг. Чунки кўрдингиз, нимагадир, гапларимнинг бири боғдан келса, бири тоққа қараб кетяпти...

Латифа:

Тешикмозорлик Хуёлиной тилорамада ишлаб, ўнг оёгини аррага олдирворган ўнг ён қўшинисининг туғилган кунда совгага боши қотиб чап ён қўшинисига маслаҳат солибди:

– Нима нарса совга қилсамки, ўзимга ҳам фойдаси тегса?..

– Калиш сотиб олинг. Бир пойи ўзингизда қолади, – дебди чап ён қўшни.

БУРХОН ДУО

Тешикмозорликларнинг теварак-атрофдаги кишлоклардан ажралиб турадиган фазилатлари ҳам бирдалай. Масалан, дейлик, дуо бобида. Булбулнинг кўзидайгина шу кишлокдан донғи довлар ошган хўпам машхур дуогўй инсонлар чиққанини кўпчилик билмайди. У ёғини сўрасангиз, дуогўйлик бизга Одам Атодан мерос, деб керилишади тешикмозорликларнинг ўзлари. Бир ҳисобда, уларнинг бу керилишига асос ҳам йўқ эмас. Чунки, чор атрофда бўладиган издиҳомларнинг барида дуони азалдан мана шу тешикмозорликлар амалга оширади. Бу ишни улардан ўткизиб маром-мақомига етказадиган валлакат ҳали-вери биронта кишлокда туғилганича йўқ. Туғилмаса ҳам керак. Негаки, қойилмақом дуо қилиш фақат тешикмозорликларгагина дуо кетган-да!

Айтишларича, қадим замонларда шу атрофда Бурхон саркор деган ниҳоятда нотик, сўзга чечан одам ўтган экан. Дуога қўл очганида ҳатто энг инжиқ подшолар ҳам тиниб қолган, дейишади.

Тарихни титкиласангиз, Соҳибқирон Амир Темур мўғилларни айни мана шу – Тешикмозордаги беомон жангларда тор-мор келтириб, чиққан жойиг... э, кечирасиз, қийратиб қириб юборган, деган маълумотлар бор. Ўша буюк ғалабага аталган тантаналарда Соҳибқирон ҳазратларини шахсан Бурхон саркор дуо қилган ва Бурхон дуо, унвонини айнан ўша куни олган, деган гаплар юради. Бу гап қанчалик рост ёки ёлғонлигини билмадигу, ҳар қалай, Қўқон хонлиги даврида ўтказилган барча “Дуо мусобақалари”да тешикмозорликлар “ғолибликни қўлга киритиб, шоҳсупанинг юқори поғоналарини ишғол этиб” келганликлари тиллардан тилларга ўтади. Бу гапда жон борлигини шундан ҳам билса бўладики,

Кўкон хони саройининг бош дуохони ҳам, унинг атрофидаги ўттиз тўққиз дуогўйларнинг ўн беш, йигирма нафари доим бизнинг тешикмозорликлардан тайин этилган, деб гапиришади.

Яна ўрни келиб қолди, шу жойда муҳим бир гапни қистириб ўтай, Шўро даврида тешикмозорлик дуохонларга ҳам қирғин келди. Уларнинг гапга чечанлигидан ташқари бир озгина лақма ва гўллиги ҳам бор. Москвадаги Кремлга бориб ўрис пошшоларини дуо қилишга бўйинлари ёр беравермаган. Ҳатто “йилтир мўйлов” Сталинни ҳам дуо қилишмаган. Бунинг оқибатлари ёмон бўлгани бугун жуда сезиляпти. Ҳақиқий дуогўйлар қирилиб битган экан ўшанда. Фазилат ҳам суяк суради. Тешикмозорда дуогўйлик, салгина ўмбил-дўмбилрок тусда бўлса-да, ҳар қалай, қайтадан жонланяпти. Ўмбил-дўмбил, дейишимизнинг сабабини тушунтиришга ҳаракат қиламиз. Мана яқинда, ўша, Собиржон уруғ сўраб борганида беш-олтита кизини галалатиб етаклаб чиққан Камолбой тўққизинчи супра қоқдисини куёвга узатар маҳал бир четдаги чорпояда ҳар бири тақимига биттадан “оқ бола”ни босиб олиб пиёлабаданг қилишаётган оқсоқоллардан узатилаётган қизига дуо беришларини сўрайди. Хаёли “оқ бола”ларда бўлган, ҳар бири ўз лақабидан келиб чиқиб дуога қўл очган Ўсмон гов, Аширмат кўрқоқ, Адаш бўқоқларнинг “пурмаъно” дуоларини сизга алжираб ўтирмаймиз, ҳозир.

Тан олиб қўя қолай, дуогўйларимизнинг дуолари бироз заҳа еган кунларни бошидан кечиряпти. Раҳматли Бурхон дуо ва бошқа таърифи кетган чечанларнинг рухларини чирқиратиб ўтирмайлик. Шунга розимисиз? Ҳай, отангизга раҳмат! Худо хоҳласа, қатиқ кетса юқи қолар, деган гап бор. Тешикмозорликларнинг дуоларига яна сон битган кунларида, таърифини келтириб таърифлашга ваъда бериб, сўзимизни шу ерда мухтасар қиламиз.

ОНА МЕҲРИБОНМИ, ЁКИ ОТА?

Биласиз, бу савол азалдан Ғарб олимларининг бошини обдон қотириб келаётган саволлардан. Элшунослар ана шу саволга узил-кесил жавоб топиш учун дунёнинг бир нечта мамлакатада кўп йиллардан буён илмий изланишлар олиб боришади. Ана шу илмий ишлар таҳлили ва хулосаларини чоғиштирув марказларидан бири сифатида Тешикмозор қишлоғи танланганидан сизни хабардор қилиб қўйиш ҳам бизнинг бурчимиз. Чунки, саводи йўқ одамга ҳам маълумки, бундай муҳим, халқаро илмий изланишлар олиб борувчи олимлар унча-мунча жойни алим сунмайдилар.

Ўтган асрнинг етмишинчи йилларидан буён бот-бот, қаншарида қора кўзойнак, бошида шалвираган шляпа, калта иштон, елкаси ярим очик кўйлак кийган, тешикмозорча лаҳжани жудаям расво қилиб гапирадиган, қизлигини ҳам, эр кўрган-кўрмаганлигини ҳам билиб бўлмайдиган, англизми-ей, парангми-ей “хоним”лар келиб, одамлар билан суҳбатлар ўтказиб туришади. Улар кўпроқ, ёш болалар билан тиллашадилар.

Бир гал, Худойназар буванинг кенжаси Мадрайимжоннинг оғзидан эшитганларини ёзиб кетишгач, ҳамма ёқни комиссия босиб, дунё остин-устун бўлиб кетган эди. Ўшанда, гапимни икки қиладиган бўлиб қолдингми, деб, ўғлининг кулоғини чўзиб қўйган Худойназар бува жаҳон ҳамжамиятига энди, болаларимнинг отини тоқ айтсам ҳам хотиним талоқ бўлсин, деб тилхат ёзиб бериб, аранг қутулган эди. Иккинчи можаро: кўчага отланди, дегунча, ортидан эргашиб безор қиладиган етти ёшли ўғлини толнинг гаврани билан савалаб, эт-бетини сал-пал кўкартириб қўйган Тиркашали билан боғлиқ.

Шалвираган шляпали хонимлар бу болани ҳам топиб, жазо тафсилотини сўрабди. Боламисан, деб у ҳам қачо-онги бир воқеани йиғламсираб туриб айтиб бериб-

ди. Ана сизга, жаҳоншумул шов-шув. Ана сизга, можаро. Бу ҳақда ёзмаган Ғарб матбуоти қолмади. Нима эмиш, Тешикмозорда “пиёдализм”ча жазо усуллари ҳамон ҳукм сураётган эмиш.

Ғарбнинг сариқ матбуоти тешикмозорлик аёллар болаларга эркакларга қараганда меҳрибонроқ, деган хулосада қатъий эди. Бироқ, Эжаҳон аянинг ўғли Шавқиналининг тилидан чиқиб кетган бир нобоп гап бу хулосани ҳам чиппакка чиқарди.

Ғарб мухбирлариям кейинги пайтларда, ошириб-тошириб гапириш бўйича, тешикмозорлик лофчилардан ҳам ошиб тушяпти. “ТРАНС ХРЕН” агентлигининг кечагина тарқатган ахборотига кўра, Эжаҳон ая етти ёшли ўғли Шавқиналининг юмшоқ жойидан бир бураб қўйиб юборган экан, буралган жойи жойига келгунича бола ўзини Куйганёр(олти км)да кўрибди.

Болага ота меҳрибонми ёки она, деган масалада бўладиган бир гапни айтайми? Бу борада Ғарб хонимчалари Тешикмозорда минг йил ўралашсин, бирон жўяли гап топиб кетишлари душвор. Чунки, тешикмозорликлар ҳам анойи эмас. Билишади, ўз сирларини қаерда, қачон, қандай яширишни. Шалвираган шляпали олималар топиб, жаҳонга овоза қилаётган баъзи “информация”лар эса қайнаб турган қозон юзидаги кўпикдан айрим пуфакчалар, холос.

Мана, биз ўзимиз. Саккиз фарзандни катта қияпмиз. Худо хоҳласа, аёлим билан, ниятларимиз катта. У “Қаҳрамон она”, ўзим “Қаҳрамон ота” бўлгунча “жанг” қилиш ниятидамиз. Агар, ҳеч кимга гуллаб қўймасангиз, ўз бошимдан ўтган, болага ким меҳрибонроқ эканлиги ҳақида аниқ тасаввур берадиган бир воқеани ҳикоя қилиб бераман. Келишдик, а? Қулоқ солинг. Бир куни десангиз, кечки таомдан кейин, янгангиз билан, Тешикмозор таъбири билан айтганда, бир этак боланинг ўртасида яйраб, валақлашиб, ўтирган эдик. Бирдан, ер қимирлаб қолса бўладими? Уйнинг шифти, ғарсиллаб

бориб келяпти, денг. Бунақа пайтда на хотин, на бола-чака кўзга кўринаркан. Жон ҳалпида ўзимни эшикка урдим. Ортимдан катта ўғлим, ундан кейин йўлга юрадиган барчаси ҳовлининг ўртасига – бежавотирроқ жойга қочиб чиқишди. Зилзила босилишини кутдик...

Уйнинг ичида ким қолди, дейсизми? Ҳа, яшанг! Биғиллаган учта бола – йўлига эндигина юра бошлагани, эмаклаётгани ва бешикка белангани. Албатта, икки бола ва бешикдаги чақалоғига баравар тармашиб, “вой болам”лаб, ўрнидан даст туриб кетолмай, ўдаланаётган, келин аянғиз...

Болага ким меҳрибонроқ?

Ҳали эр қилиб, ҳеч йўқ бешта болани бели оғриб туғиб кўрмаган анови хонимчалар қаёқдан ҳам билсин, ким меҳрибонлигини. Ахир, ота-буваларимиз айтиб қўйибди-ку: она меҳрибон, она меҳрибон, она меҳрибон, деб.

Ва, яна... ер қимирламаган пайтларда... ота ҳам меҳрибон!

Латифа:

Солиқ нозири ҳисоботдан қочиб юрган бир тешиқмозорликнинг дарвозасини тақиллатибди. Ичкаридан аёл кишининг “Киму?”, деган овози эшитилибди.

– *Солиқ идорасидан Болтавойман!*

– *Э... “Миёв”. Йўқ, “Вов! Вов!”. Эгамиз уйда йўқ, “Вов!”. Кечроқ келинг, “Вов!”.*

Солиқчи катта аспол йўлга етгунча, уй ичидан вов, вов, деган, охирида, у-у-ув, деган овоз эшитилиб турди, дейишади.

“ЗОВУР БҲҲИ” ЧОЙХОНАСИ

Хабарингиз борми-йўқми, Тешиқмозорда дунёда ягона, бировга айтмангу, биронта ҳам идоранинг рўйхатидан ўтмаган, норасмий “Кулгу маркази” фаолият юритади. Унинг ташкил этилганига ҳам эллик йилдан ошди-ёв!

Манзили кишлокка кираверишда, чап кўлда, Шўро даврида ҳашар йўли билан тикланган бино. Жамоатчилик асосида иш юритадиган бу масканнинг номи “Зовур бўйи” чойхонаси, деб аталади. Жамоатчилик асосида, дейишимизнинг боиси, бу масканнинг қатъий маош белгилаб қўйилган ошпази ҳам, шифокори ҳам йўк. Бу вазифани, асосан, шу ернинг ажойиб кулгисевар аҳолиси беминнат адо этишади. Йўк, улар сиздан хизмат ҳақи талаб қилмайди. Фақат, кўнглингизга чўккан ғам-андух ва айрим дардлар бўлса, кўй ёғи, кўй гўшти, девзира гуруч масаллигини килиб, беш-олтита дилиякин улфатлар билан Пойтуғ, Тўрткўл, Жонобод, Лўғумбек, Куйганёр, Урганжи, Чувама томонларга манғиб кетмай, “Зовур бўйи” чорпояларидан бирини эгаллаб, паловхонтўра нияти билан, қозонлардан бирининг тагига ўт ёкиб юборсангиз бас. Кўшни ўчоқларда куймаланаётганларнинг биронтаси сизни албатта гапга тутиб, ўз мухитларига чорлайди. Ишонтириб айтаманки, ўзингиз ҳам, кўп куттирмай, уларнинг хангомаларига аралашиб кетасиз.

Сопол чархтовоқларга солинган лоларанг паловхонтўранинг ёғини чиғаноқдан оқизи-иб тановул қилганингиздан кейин, ўзингизда пайдо бўлган бир довудий қувват ҳароратида кўшни чорпояларда ўтирганларга қараб, қарсиллатиб аскиялар айтиб ташлаётганингизни сезмай қоласиз. Ўн кун осма укол тагида ётиб бўшашмаган асабларингиз Тешикмозорнинг кулги марказида икки-уч соатдаёқ ипақдай мулойим тортади, қолади. Руҳий ҳолатингизга келсак, бир ой макка еган хўроздай кеккайиб, қариллаб юрмасангиз, ўша кунги ошнинг ҳаражати “Зовур бўйи” чойхонасига тан.

Лагифа:

Тешикмозорлик Хўйливойнинг катта ўгли катта кўчада чоғиб кетаётган экан, қаршисидан Оташ хоббони чиқиб қолибди.

– Ҳа, йигит? Шошиб қаяққа?..

*– Отам билан онам жанжаллашятувди. Ҳар эҳти-
молга қарши, Сўфи буваникига...*

– Отанг билан онанг уришайтган бўлса, маҳалла раяси Дадаш дупирга бор. Сўпидан нима бор?

– Дадаш бува яраштиради, холос. Сўфи бува ҳам яраштиради, ҳам никоҳ қилади, – дермиш.

АВВАЛГИЛАРГА ЎХШАМАС

Ўтган асрнинг етмишинчи йиллари. Тешикмозорга келиб автобусдан тушилса, кўча бошидаги “Аралаш моллар” магазини қаршисидаги чойхона чинорлари соясида, камида, ўн беш-йигирма чоғли, қўр тўкиб, чойлашиб ўтирган оппоқ соқолли нуроний чолларга кўз тушарди. Нурдин махсим бува, Мамаш бува, Имомали бува, Раҳмонберди бува, Жалил бува, Райимберди бува, Қозокбой бува, Тиллабой бува, Бойқўзи бува, Мадамин бува, Дехқонбой бува, Абдужалил бува, Раҳмонберди бува, Турғунбой бува, Нурдин хожи бува, Абдуллажон бува, ...

Э-э, бувалар, бир эшолон эди десам, Асакамиз кетмайди.

Улар қишлоғимизнинг тирик чинорлари, тирик дарвозалари эдилар.

Ким келиб, ким кетяпти, хисобда, эътиборда эди.

Чойхона айвони тўсинига илинган қатор тўрқовқларда, такиллагиб сайраб турган беданалар. Улар мана шу ерда ўтирган инсонларга тегишли. Бировиники иккита, бировиники учта. Албатта, ҳар ким, энг тобга келган, кечани кеча, кундузни кундуз демайдиган сайратмаларини олиб чиққан. Бир тўрқовқ “пит-пилик” деса бас, ҳаммаси басма-басига бошлайди. Бироқ ҳар бир бедананинг сайраши ҳар хил мақомда. Тўғри, уларнинг овози бир хил. Нима деб сайраётганини ташқаридан келган одам дабдурустдан тушунворолмайди. Лекин, қайси бедана нима деб, кимнинг лақаби, кўриниши ёки юриш-туришига ишора қилиб сайраётганини эгалари таржима қилиб туришади. Масалан, бир бедана “Ит балик! Ит балик!”, деб хониш қилса, бошқаси “Ит ялак! Ит ялак!”, деб сайрайди. Демак, чорпоялардан бирида “ит”, унинг ёнидагисида эса “балик” лақабли одам ўтирибди.

Қозоқбой буванинг беданаси давқарроқ. Бу ердаги чолларнинг лақабини бутун Тешикмозорга овоза қилаётган, андишасиз беданаларга танбеҳ бериб туради: “Қисталок! Қисталок!” деб.

Қарабсизки, аския бошланди-да! Пайров – “бедана”.

“Нодирмат ака, – дейди Расулмат оқсоқол, – бугун беданаларингизнинг машқи пастроқми. Кечаси қоронғида билмай, қитиғи борроқ ерига тегиб-нетиб қўйганмисиз, ё дон-понидан хасислик қилганмисиз: сиздан сал ўпқаланишяпти: “Шилтароқ! Шилтароқ” деб.”

“Расулматжон, оввало, сизга раҳмат, беданаларимизнинг сайрашини табиатингиздан кеп чиқиб баҳолаганингиз учун, – дейди, Нодирмат ота ҳам бўш келмай. – Беданаларимизнинг хонишларини яхши уқмапсиз. Аслида, улар, сизнинг бўй-бастингизга ишора қилишябди: “Калтароқ! Калтароқ!”, деб.”

Пайровга Шодмонкул оқсоқол кўшилади.

“Нодирмат ака, Расул қори аканинг гапларидан хафа

бўманг. У киши кушларнинг тилини яхши тушунмайди. Аслида, бу ердаги беданаларнинг ҳаммаси

Ғанивойни янишяпти, “Дўлтароқ! Дўлтароқ!”, деб.”

“Беданаларнинг тилини ҳеч бировингиз билмас экансиз. – дейди Ҳаким оқсоқол. – Яхшилаб қулоқ солайлиг-а, улар Ҳамид оқсоқолнинг қоқсуяклигига ишора қилишяпти, “Қилтирик! Қилтирик!”, деб.

Нос тўла лунжини ковуш-ковуш қилиб, гапни тоблаб, аскияга Исоғ бўқон кўшилади:

“Бетта ўтирғалларди бирортасиям, беданаларди тилини менчалик билмасди. Оламайдондаги бедано-яға қоровуллик қиғанимда, уларди тилини сув қилиб, ичворғамман. Ўзимди беданаларимминан, сайрашиб гаплашаман. Кеча, қўшнимиз Ҳабибулло ҳожининг беданасидан “Ви-виқ?! Ви-виқ?!” деб, ҳол сўрасам, бечоралар, эгасидан ранжиб, ошнанғиз бизни сайратишни сираям ўйламсй қўйган. Тенгқурларимизминан, айни сайрашиб юрадаган пайтларимизда тўрқовоғига қомаб, ойвониға освоған. Ўғримиз увол кстыяпти. Кечаси-ю кундузи, қароргоҳимиз шу – “Тўрқовоқ! Тўрқовоқ!” – дейди.

Исоғ оқсоқол тўғри айтяпти, – дея аскияга аралашади Узоқ оқсоқол (лақаби “Карнай”) – Кеча менинг беданаларим ҳам Ҳожи аканинг беданалари минан роса сайрашди. Қулоқ солсам, бизникилар улардан сўрашяпти:

“Қалай, хўжайининглар кўноқ, тариг-паригдан қисмаяптими, ишқилиб?”

У ёқдан, беданаларингиздан бири хавотирли оҳангда, “Астароқ! Астароқ” деб овоз берди ва кетидан сизнинг дон сепаетганда қўлларингиз қай аҳволга тушишини назарда тутди шекилли, кўшиб қўйди: “Қалтироқ! Қалтироқ!” – деб.

“Тўғри айтасиз. Беданаларимиз роса ҳасратлашишди. Мен ҳам сезнинг дам бериб турганингизни сезиб турдим, – дея қўшнисининг гапини тасдиқлади Ҳабибулло ҳожи. – Бизнинг беданаларимизни яхши тушун-

мабсиз. Улар “Қалтироқ!”, “Қалтироқ!” демади. Улар, сизнинг гапиришингизга таассуб қилишди: “Хирқироқ! Хирқироқ!”, деб. Эшитдингизми-йўқми, ора-сирада биттаси “Ви-виқ! Ви-виқ!” деб турди.”

“Эшитдим.”

“Ҳа, баракалла. Бу нима дегани, биласизми?”

“Беданангизнинг тилини ўзингиз яхшироқ биласиз. Айтоврасиз!”

“Айтоврайликми?”

“Айтоврасиз!”

“Хафа бўлиш йўғ-а?”

“Йўқ”!

“Ўша беданамиз ҳам аслида “ви-виқ, ви-виқ”лагани йўқ. Улар бошингизга ишора қилишяпти: “Қоқ ковоқ! Қоқ ковоқ!” деб...”

Чойхонадаги пайровларнинг ҳаммасига бир китоб камлик қилар.

Бугун, эса!..

“Зовур бўйи” чойхонасини обод қилиб ўтирувчи тешикмозорлик ўша аскияси бутун, оқ ятак, оқ иштон, серсокол асил чоллар бугун негадир кўринишмайди. Уларнинг ўрнини ўзимизга ўхшаган сурнай шалвар, котирма ёқа, майда сухан, сийрак соқоллар эгаллаб олишган. Аскияларининг пайрови ҳам ўзларига ўхшаган замонавийроқ – дарров, липпадан олишади.

ТЕШИКМОЗОРЛИК ҲАБИШВОЙ ТОШКЕНТДА

Иккинчи қисм

ЭШИТГАНМИСИЗ, ЙЎКМИ...

Тешикмозорда туғилиб ўзга юртларни гуллашиб юрган жаҳонгашта тешикмозорликлар бугун дунёнинг кайси бурчагида йўқ, дейсиз? Улар ҳаёти билан алоқадор саргузаштлар ҳам, кайсидир маънода, Тешикмозор кишлоғи билан боғлиқ бўлиб чиқади-да. Шундай эмасми?

Эшитганмисиз йўкми, бир пайтлар Водийда қизик бир гап тарқалган эди. Эмишки, сайёралар ичида олтиариқликлар бодринг сотмаган, олмосликлар қиз узатмаган, тешикмозорликнинг аскияси етмаган битта жой бор. Бу – Миррих экан.

Ҳар қандай ҳазилнинг тагида озми-кўпми ҳақиқати бўлади. Йўкса, унча-мунча гап гап бўлиб элнинг оғзига тушармиди. Ана шундай, эсласа арзигулик хангомалар тешикмозордан ташқарида ҳам тиқилиб ётибди. Улардан айримларини ушбу рисолага киритсак, ўқувчининг тешикмозорликлар ҳақидаги тасаввурлари янада бадастирроқ бўлади, деб ўйлаймиз.

Кимдан бошласак экан? Келинг, Тешикмозорда туғилиб, пойтахтда ўқиб, узоқ йиллар турли газета-журналларда ишлаб, айна пайтда нафақахўрлик қилаётган кекса журналист Ҳабибулло Мирғозиев (Ҳабиб Мирғоз)нинг хотираларини ўз тилидан эшита қолайлик.

Сўз Ҳабиб Мирғозга... Йўқ, яна бир оз сабр экан... Яшириб нима қилдик, нафақага чиққан эски журналистларнинг кўпи замонга мослашолмай, “занглаб” (бугунги кун талаби даражасида фикрлаёлмайдиган), олди-қочди,

шилдир гап-сўзлар, ҳатто, тайёр “пресс-релиз”лардан хабар ҳам ясай олмайдиган, кирчанғи қаламкашга айланиб қолгани ҳам бор гап. Ана шунинг учун ҳам, улар бирон ерда ишлаган тақдирда ҳам, нафақасининг ярми берилсаям шукр қилсин. Яримта гап, чала хабар, кўнқов мақола қилолмаса, марҳамат қилиб... бошши қотиришмасин.

Тўғри, бу гаплар виждонини ютган айрим пўкони-дан ел ўтмаган газетчи корчалонларнинг фикри, холос. Шундай бўлса-да, Ҳабиб Мирғоз олтмиш ёшдан кейин нафақага чикди-ю, иш-пиш деб бош муҳаррирларнинг бошини қотириб юрмади. Жа, ёзгиси келиб қолса (илҳоми келиб, деган сўзни ишлатмадик. Олтмишдан кейин қанақа илҳом. Илҳом билан ёзган одамни газета, журналлар ишлатган бўларди-да. Унақалар ишлашяпти, иссиқ жойларида) енгилгина кулги уйғотадиган (қаттиқ кулгу демаяпмиз. Қаттиқ, десак сатира бўп қолади-я) латифанамо нарсалар қоралаши-иб, сариқ-сурук матбуотларда онда-сонда кўринишиб ҳам туришади. Ҳангома-мизнинг ушбу – иккинчи қисмида энди Ҳабиб Мирғознинг ўша, илҳоми кеп кетиб ёзиб қўйган латифаларидан айримларини жойлаштиришга қарор қилдик. Ахир, у ҳам ёзганлари билан бирон ерда кўриниб, хуморидан чиқиши керак-ку!

Шундай қилиб, ана энди сўз Ҳабиб Мирғозга.

БАБАЖИШ МУХБИР

Ўтган асрнинг саксонинчи йиллари. Шўролар империясининг жон таслим қилиш талвасаси бошланган. Мамлакатнинг ҳар бир фуқароси қалбида бир ғайри-ихтиёрий, виждоний унсурлар уйғониб кетган. Фуқаролар бошқалар у ёқда турсин, ҳатто ўзи ўзининг гирибонидан олиб, ўзини ўзи ҳам танқид қилиб ташлаётган кунлар. Матбуот ниҳоятда доно. Бизга ўхшаган мухбирчалар истаган соҳага кириб боради. Исталган шахсига ақл ўрга-

тади. Йўл-йўриқлар кўрсатиб, қайта тарбиялаб “тўғри йўл”га солиб юборади.

Тўғри йўлни, хадеганда, тополмаган раҳбар шахсларининг эса ковуши тўғриланиши...га усталик билан йўл кўйилмай, “ўз хатосини фақат ўзи тузатиши”га кенг имкониятлар яратилган. Бутун ер юзини титратиб турган улкан Шўро империяси бир тожихол раҳбарнинг қанақадир тайинсиз, даллидовдир деймизми, сохта буровли деймизми, тутуриқсиз сиёсатига ўралашиб қолган олашовур кунлар.

Камина ҳам яқиндагина мухбир бўлиб ишга келганим, “Шўро гулистони” номли отахон газета мақом мартабасига мос, хадди аълосига етказиб ишлашга астойдил тиришиб турган йилларим. Тахририятимизга юқори идораларнинг республика телевидениеси билан ҳамкорликда жамоатчилик чорвасининг вилоятлардаги аҳволини ўрганиб, ёритиб бориш топшириғи келди. Лойиҳага кўра телевидениедан уч киши, газетадан камина, Қорақалпоғистон ва Хоразм вилояти чорва фермаларида уч кун жавлон уриб, шарт-шароитларни обдон ўрганиб, бир дунё хотиралар билан (учта кўйнинг бошини еб) пойтахтга қайтдик. Камина, ўз таассуротларимни оқизмай-томизмай, индинигаёк (меҳмондорчилик, дастурхонлар мазмун-моҳиятига тил теккизмаган ҳолда) газетхонларга етказдим. Телекамераларга муҳрланган видеотасвирлар эса газетада мақола чиққан кун тушликка яқин белгиланган қирқ беш минутлик тўғридан-тўғри дастурда бутун мамлакатга намойиш этиладиган бўлди.

Салкам бир соатлик бу кўрсатувнинг тайёргарлик жараёни бошланди.

Уч сотихча келадиган ҳайҳотдек студияни машҳур суҳандон Ўлмас Собиров ва ҳали ишхонасининг ўзи ҳам тузукроқ таниб улгурмаган ёшгина журналист – яъни, камина – эгаллаб ўтирибмиз. Ҳабишвой, дейман ичимда ўзимга ўзим, бугундан эътиборан сени бутун ре-

спублика таниб олади. Мамлакатнинг энг зўр “диктори” кўрсатув лавҳалари орасида саволлар билан сенга мурожаат қилади. Сен эса бунга жавобан, тасвирдаги кадрларга дадил-дадил, бурро-бурро шарҳлар берасан. Фикрларинг телевидениеда ўттиз йилдан буён ўралашиб юрган анави, қирриқ-қирчанғи муҳаррирнинг бош-кети йўқ саволларидай чуваланиб ётмайди. Соҳа манфаатларидан келиб чиқиб, қисқа, лўнда хулосалар ясайсан...

Эфир вақтига ўн беш дақиқача қолганда, ўша кунги кўрсатув учун ноҳуш бир воқеа содир бўлди. Тай-ёргарлик жараёнини кабинетларидаги мониторлардан кузатиб ўтирган ТВ коттаконлари ўз ходимининг сафар чоғида чорвадорларга микрофон тутиб берган саволларини яроксиз деб, қирқиб ташлашга қарор қилишган. Камина сўққан жумлалар эса яроқлироқ деб топилган.

Ўлмас Собировнинг салмоқлаб, хатто, ҳарфларга ҳам маъно-мазмун юклаётгандай, ўзига хос, улуғвор оҳангда гапиришлари ТВнинг айрим раҳбарларига ёқмайроқ юраркан. Хуллас, ўша куни “котталар” кўрсатув бошловчиси Ўлмас Собировдан ҳам воз кечишга, унинг вазифасини ҳам камина зиммасига юклашга қарор қилишибди. Бу хабардан дили ранжиган машҳур сухандон ўрнидан шарт туриб студияни тарк этди.

Ўлмас аканинг ортидан кўчагача чиқдим: ялиндим, ёлвордим. У ортига қайтмади. Бир кундаёқ бутун республикага машҳур бўлиб олишга орзиқиб турган бир мухбирчанинг ўша лаҳзалардаги аҳволини бир тасаввур қилсангиз эди.

Қўйингки, бу иш менинг қўлимдан келмайди. Кўрсатув “провал” бўлиб қолади, деб қилган таваллоларим ҳеч кимнинг қулоғига кирмади.

“Котталарнинг гапини икки қилмайдиган”, сафар чоғида “брак” саволлар бериб ҳамманинг миясини суюлтириб хайфсан олган айрим “телевизиончи дўстлар”имизга бу жон сақлаб қолиш учун айна қулай имконият, қолаверса, умрида бирон марта кўрсатув олиб

бормаган бабажиш “газетчик”ни телескамера билан як-кама-якка қолдириш орқали бурнига сув киритиш, ТВ раҳбариятининг эса ўша куни катта хатога йўл қўйганлигини исботлашлари учун ҳам айна фурсат эди. Айна имкониятдан улар, ўшанда, юз эмас, икки юз фоиз фойдаланишди-ки, бу ҳақда куйирокда тўхталармиз...

Ҳабиб Мирғоздан:

Рухий касалликлар шифохонасига тушиб қолган тешикмозорлик бир эсинни бош шифокор ўринбосари Дўлта Кабировнадан сўраётганимиз:

– Духтир, биз сизга ким бўламиз?

– Сизларми?.. Ҳаммангиз менинг болаларим бўласизлар.

– Унда, отамиз ким?

– Энг катта духтир, Болта Тешаевич ҳаммангизнинг отангиз бўлади.

– Унда нега анави Дияс эсинни “Сталин отамиз, Ленин бобомиз” деб ашула айтиб юрибди?

– Ҳа, Диясми? Парво қилманглар. Униям, аслида, ўзим туққанман.

– Демак, ҳамма эсиниларнинг онаси сиз бўласиз. Отамиз Болта Тешаевич, шунақами?

– Шунақа!

– Унда, ҳаммамиз “Болта отамиз, Дўлта онамиз”, деб қўшиқ айтишимиз керак экан-да.

БЎМ-БЎШ... МИЯ

Шундай қилиб, мамлакат телевидениеси тарихидаги энг кулгили деймизми, энг бемаза якун топган деймизми, ўша кўрсатув бошланди. Эфир давомида Ўлмас Собиров менга бериши керак бўлган саволлар ўнг кўлимда, уларга берадиган жавобларим эса чап кўлимда. Вазиятдан келиб чиқадиган бўлсак, саволни ўзим ўқиб, ўзим жавоб беришим керак. Шундай бўлиб чиқади-да! Нима қиламиз, деган хавотирда иккинчи қаватдаги ой-

наравон ичида ўтирган режиссёрга ишора қиламан. У билмайман, дегандай, лаб буриб елка қисади. Ишоратидан билдимки, билганимча ҳаракат қилишим мумкин. Кўрсатув бошланадиган пайт бўлди. “Микрофон” деб ёзилган табло ёнди. Демак телетомошабин менинг нимадир дейишимни кутяпти. У пайтларда ҳамма кўрсатувлар “Ассалому алайкум”дан бошланарди. Ҳозирги суҳандонлар бу каломни кўрсатув яримлаганда ёки қачон ёдига тушиб қолса айтади. Айрим каналларнинг кун бўйи узатиладиган дастурларида эса на салом, на хайр бор. Бошловчилари бу жумлани тузукроқ талаффуз қилишолмаса керак-да!

Ишонч билан айта оламанки, ўша куни кўрсатувни “ассалому алайкум” билан бошладим. Аммо, хайрни қачон айтдим, умуман айтдимми йўқми, эслай олмайман. Айта оладиган бир гапим шуки, саломлашишдан кейинок бу хум бошда бирон фикр қолмади. Гўё у ердаги умрим бўйи йикқаним-терганим фикрлар туйқус ўчиб кетгандай. Ақлим косасига бундоқ мўраласа-ам!.. Ҳеч вақо йўқ! Беш дақиқа олдин қаторлашиб турган чиройли, мазмунан товусдай товланиб ётган сўзларим қаёққа ғойиб бўлди, билмайман. Хуллас, миямнинг ичи, “нол”. Бўшлиқ! Шунақа бўшлиқ-ки, гўё Саҳрои Кабир. Йўқ, ундан ҳам баттар.

Кўрсатувни томоша қилган таниш-билишларимизнинг айтишича, салом-алиқдан кейин мавзуга доир нималарнидир айта туриб, ғўлдираб қолибман. Бу орада, экран икки бор ўчиб ёнибди... ва, кимнингдир:

“Ҳабиб Мирғоз, ўзингизни қўлга олинг! Сиз айтadиган гап сценарийнинг бешинчи бетида!” – деган овоз кетибди.

Олдимдаги қоғозларни титкилаётганимда эса экран яна бир бор ўчиб, ёнибди... ва менинг “Бу ишни эплай олмайман, деб айтдим-ку, сизларга!” деб, ойнаравон томон зарда билан қўл сермаганим ҳамда томошабинларга бақрайиб қолганим билан... кўрсатув тугабди.

Бор гап шу!

Ҳа, дарвоқе! Кечирасиз! Гап охирига етмаган экан. Кўрсатув ўн биру ўттизда бошланган бўлса, ўн минут ўтмаёқ мен телемарказнинг ҳовлисида турардим. Қаловланиб ташқарига ўзим чиқиб кетдимми ёки чиқариб ташлашдим, буни ҳам айтолмайман.

Ҳабиб Мирғоздан:

Тешиқмозорлик ўша жинни тунги навбатчи врачнинг ҳонасига келиб хархаша қилаётганимиш:

– Духти-ир, духтир...

– Нима дийсан?

– Онамиз Дўлта Кабиrowнани чакириб бери-инг.

– Кабиrowнада нима ишинг бор?

– Уйқум келмаяпти.

– Дўлта опанинг уйқингга нима даҳли бор. Бор, ёт!

– Ётди-им, ухлолмаяппан. Онам алла айтиб турса, кўкрагига бошимни кўйиб, бирпасда ухлаб қоламан.

– Бўлди, бас, суюлма. Йўқол, кўзимдан!..

– Йўқолмайман. Дўлта Кабиrowна алла айтмагунча, ухламайман. Нима, Фаёз жинни ўз боласи-ю, мен ўгайманми? Уни ҳар куни бағрига боси-иб, алла айтиб ухлатади.

КЎРДИК, КЎРДИК, Ч...Ч...П ҚЎЙДИНГИЗ!

ТВ воқеасининг кулминацион нуқтаси, эртасига содир бўлди. Кеча, энг зарур пайтда, “0” бўлиб қолган миямда энди фикрлар шунақанги ғужғон ўйнардик. Бу фикрлар, асосан, эрталаб ишхонага кириб борганимда, кечаги кўрсатувни кўрган ҳамкасбларим хайрат ва ачиниш назари билан менга тикилишиб қарашса, ўзимни оқлаш учун керак бўладиган мулоҳазалар эди.

“Худо! – дейман, ичимда. – Мени бугун, кимга йўлиқтирсанг, йўлиқтир. Фақат, муҳарриримиз Иззат Хайимовичга дучор қилмасанг, бас!”

Иззат домланинг адабий жамоатчилик ўртасидаги “кличкаси” негадир “танка” эди. Мен домланинг бу лақабини илгари ўзига яқин ва хайрихоҳ талаба ёшлар ва

суюкли шогирдларига ғамхўрлиги, уларга мустаҳкам қалқонлиги рамзи, деб ўйлаб юрардим. Аслида ҳам шундай эди. Бирок, домланинг бу фазилати раҳбарлик фаолиятида олдидан чиққан тўсикларни мажақлаб ўтмагунча тўхтамайдиган темир машинага айлантириб қўйишини хаёлимга ҳам келтирмаган эканман.

Ҳа, шу лаҳзаларда у кишига дуч келиш... Бундан кўра ҳақиқий танкнинг остидан омон чиқиш осонроқ эди. Бирок, авайланган товонга ғарав харис. Лифтдан таҳририят остонасига шундоқ ҳатлайин десам, ким турибди, денг! Ўша, бутун бошли фашистлар германиясини мажақлаб, ер билан яксон қилиб ташлаган Совет танкидай бўлиб, “бўғоз попка”сини кўлтиқлаб, Иззат домла турарди.

“Тамом, кунинг битди, Ҳабиб Мирғоз!”

Юраги товонига тушиб кетган бечора Мирғозиевнинг ярми лифтнинг ичида, ярми ташқарида, қотиб қолган эди. Бу ғайришуурий мувозанатни домланинг ўзи бузди.

“Хуш келибдилар редакциямизга, ўртоқ Мирғозиев!”

“Раҳмат, домла! Ассаломалайкум!”

“Ва алейкў-ўм... Нималар қилиб юрибдилар, ўртоқ Мирғозиев?!”

Ҳабиб Мирғоз таҳририят топшириғини адо этиб, мақолани чиқариб, телевизорда кўрсатувлар ташкил қилиб юргани ҳақида нималарнидир ғўлдирайди. Иззат домла ходимининг бу довдирашларига жавобан истеҳзо аралаш кулибгина, дейди:

“Кўрдик, кўрдик, кеча ч...ч...п қўйдингиз!..”

Ана ўша, бабажиш мухбирча — Ҳабиш Мирғоз — яъни камина бугун бутун Тешикмозор танийдиган қаламкаш. Бирок у энди телевидениедаги ҳамкасблари кўрсатувларга таклиф қилиб қолсалар лўккиллаб кетавермайди. Чунки, ким айтади, телестудиянинг ўртасида яна бир бор Иззат домла айтган ишни қилиб қўймайди, деб.

Ҳабиб Мирғоздан:

Князнинг оила аъзолари нонушта дастурхонига йиғилишган. Беш яшар набираси овқатдан бош тортиб, инжиқлик қилаётганимуш:

– Бобо, хотинимни қўйиб юбормоқчиман!

– Қайси хотинингни? – сўрабди ажабланган князь.

– Қайсинисини бўларди, Маша холани-да!

– Вой тирранча-ей! У сенинг хотининг эмас, энаганг бўлади, ярамас!

– Нима фарқи бор. Мен ҳам сизга ўхшаб энаганинг ёшироғига уйланаман.

КЎТАРИЛИШ

Ҳар ёмоннинг бир яхши томони бўлади, деганлари рост экан. Ўша “ч...ч...п” воқеасидан кейин талмовсираброк юрадиган бўлиб қолган эдим. Кутилмаганда ишхонада обрўйим ошиб кетди. Дастлабига бу тасодиф сабабини билолмай, ўзим ҳам хайрон бўлиб юрдим. Айтишларича, мазкур ходиса керакли жойларда обдон ўрганилиб, муҳокама қилинибди. Айбдорлар аниқланиб, жазоланибди. Телеканалнинг айрим масъулиятсиз раҳбарлари ишдан ҳам олинди. Ҳабиб Мирғозни, яъни мени, гарчанд, эфир вақтида хато қилиб қўйган бўлсам ҳам, сўзимни “салом билан чиройли бошлаганим ва танг бир ҳолат бўлишига қарамай кўрсатувни муваффақиятли якунлашга... ҳаракат қилганим...” учун Телекомитетнинг фахрий ёрлиғи, уч ойлик маош миқдорида пул мукофоти билан тақдирлашибди. Иш жойим – “Шўро гулистони” газетаси бош муҳаррири номига эса мендай уддабурро ёш мухбирни тарбиялаётгани учун раҳматнома юборишга қарор қилинибди. Раҳматнома сўнгида, мабодо, Ҳабиб Мирғоз телевидениега ўтиб ишлаш орзусини билдирса, кўрсатувларнинг ижтимоий-сиёсий жиҳатдан пишиқ-пухталашуви ҳамда адабий-бадиий савиясининг кескин ошувига омил бўлиши мумкинлиги ҳам таъкидланган эди.

Бош-кети йўқ, чувалатма саволлари билан ҳар қандай суҳбатдошни гангир бош қилиб қўядиган, анави, киррик-кирчанғи муҳаррирнинг тақдири не кечди, дейсизми? Карвон ортга бурилса, чўлоқ туя олдинга чиқади, деганларидай, у киши, жабр кўрган ходим сифатида, телеканалнинг Бош муҳаррири лавозимини эгаллабди.

Ҳабиб Мирғоздан:

Тешикмозорлик икки улфат – Козимжон билан Тоҷиддин қиттай-қиттайлашиб ўтиришибди.

– Мен, – дейди Козимжон, – ойда икки-уч бор ичяман, холос.

– Ҳх-хў! Сиз алкаш бўлиб қоляпсиз, огайни! – дейди Тоҷиддин. – Мана мен, ўтган бир йил мобайнида, бор-йўғи, уч марта ароқ ичибман.

– Йўғе! Қачон-қачон?

– Янги йилда. Бир.

– Ҳўш?

– Туғилган кунимда.

– Икки. Ҳўш?

– Ва, яна... Ҳар куни!

АЖОЙИБ НАРСА ЭКАН, А?

Сафарларимиз ҳангоманамо гаплардан ҳам холи бўлмас эди. Устоз билан ўртамиздаги ана шундай алоҳида синов ҳангомалардан бири, Олтинтопган туманида бўлди. Сафарнинг иккинчи куни эди. Устоз Тўлқин Сардорнинг кўзи учрашувларда бизга ҳамроҳ бўлиб юрган райком котибасига сал бежороқ жовдираб қолганлигини сезиб қолдим. Сезди-му, аммо бировга ғиринг демадим. Деб бўларканми!..

Набатдаги тадбир манзилига етиб келганимизда райком котибаси тақиллабгина олдинга ўтаркан мулозат юзасидан, деди:

“Бизнинг энг обод, аҳил, ҳар жиҳатдан намунали қишлоқларимиздан бири – “Марҳабо”га хуш келибсизлар!”

Котибанинг ортидан, ипакдай майин овозларидан эриб хипча бели, бўлиқ болдирларига суқланиб, ди-моғида “мх, мх”лаб бораётган Тўлқин Сардор ҳайрати-ни яширолмай, енгимдан астагина торгаркан, деди:

“Қара! Ажойиб нарса экан, а?!”

Албатта, мен ҳам устоз назаридаги хилқатни кўриб турган бўлсам-да, одоб юзасидан ўзимни ҳайратга арзи-гулик бирон нарса кўрмаётгандай тутиб, лаққиланиброк жавоб беришга мажбур эдим. Шундай қилдим ҳам.

“Бу хонимда қойил қолгулик алоҳида фазилат кўрма-япман-ку, устоз?!”

Тўлқин Сардор ўша дамда “бир ҳисобда, кўрмага-нинг ҳам яхши” деб ўйлаган бўлса ажаб эмас. Бироқ, шунга ўхшаш саволини иккинчи бор берганда қайтар-ган мужмалроқ жавобим, устознинг зардасини қайнат-ди:

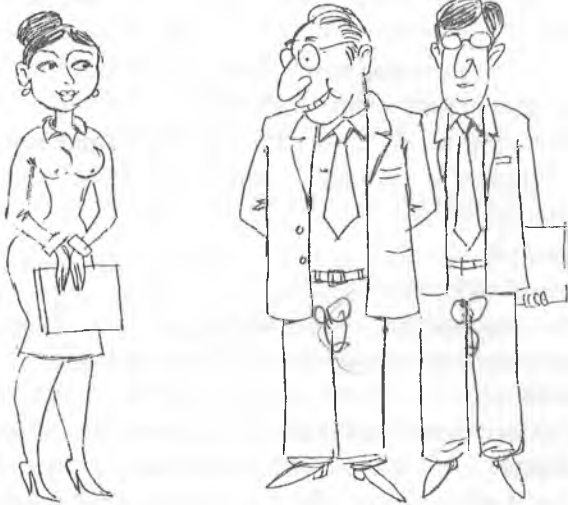
“Сенинг таъбинга қойил қолмадим, Ҳабишвой!”

Бу, устознинг менинг аёллар бобидаги фаросатимга берган баҳоси бўлса ажабмас. Бола пақир ишқ-муҳаббат борасида ҳали анча ғўр, деган хулосага келгани аниқ эди.

Тўлқин Сардорнинг бу масалада анчагина суяги йўқ-лигини илгарилари ҳам бир-икки бор эшитган эдик. Би-роқ у ҳам, аввало, эркак-да. Ёши олтмишдан ошган бўл-са-да, истараликкина одам. Юзлаб кишилик давраларни соатлаб бемалол ўтқизиб-турғизиб, йиғлатиб-кулдириб, ушлаб турадиган, сухани равон нотик одам. Райком ко-тибасининг ҳусни жамолигаку, ҳақиқатан гап йўқ эди. Бундай аёлга, кўнгли суст кетмайдиган эркак... борми-кан ўзи?!

Топилади, Ҳабишвой, топилади! Мана, ўшалардан бири, ўзинг! Шернинг ҳамласидан кўркиб, думини қисган кўппакдай бўлиб юрибсан- ку! Юрасан-да! Юр-май ҳам кўрчи!

Тўлқин Сардорнинг ҳайрати ҳадеганда босилавер-мади. Шаҳардаги ҳарбий қисмлардан бирининг шахсий таркиби билан учрашув тугаб, кузаяпмиз.

Котиба командирлар билан газетамизга бўладиган обуна масаласида маслаҳатлашаётган чоғи эди. Устознинг ҳаяжони яна хуруж қилди. Тирсаги билан мени туртди ва кўз учида аёл томон ишора қиларкан, шивирлади:

“Ана қадду ана қомат! Ана хусну ана малоҳат! Гўзалакан, Ҳабишвой! Йўқ, офат!”

Ошиқона ҳаяжонларнинг давоми, нимагадир, таънаомуз гинахонликка айланди:

“Шундай ҳуриликнинг фазилатларини пайкамаётганига ҳайронман! Ким айтади сени, жигит деб, ижодкор деб! Эҳ, ҳозирги ёшлар!..”

Ҳабиб Мирғоз қараса, устози андишанинг отини кўрқоқ ҳисобляпти. Бу одам, эртага, ҳозирги ёшларнинг эр етиб, эркак бўлиши қийин кечган. Улар учун айрим, нозик ишларни биз қилиб берганмиз, деб қолиши ҳам турган гап. Йўқ! Бу ҳолатда, вазиятга яраша гап қилмаса, бўлмас. Лекин кескин гапириш ҳам яхши эмас. Ишни Тешикмозорчасига, ҳазил-хузил йўли билан, фикрни сал ҳимариброқ ошатвормаса, иш чатоқ! Ҳа, шундай қилмасанг, Тўлқин Сардор сен ҳақингда аёллар-

га “ишқивозлиги паст” деган хулосага бориб қолиши турган гап.

“Устоз,— дедим ноилож,— ўша, сиз кўраётган хилқатни... биз ҳам кўриб турибмиз!..”

“Кўриб турган бўлсангиз, — деди у киши нимагадир Ҳабиб Мирғозни сизлаб, — қанчалик кўрётганингизни кўрсатинг-да, жигит!”

“Кўрсатар эдигу...”

“Хўш, кўрсатар эдингизу!..”

“Кўрсатар эдигу... Кейинги гал ҳам сиз билан бирга сафарга чиқиш ниятимиз ҳам йўғ эмас-да!..”

Жавобим устоз Тўлқин Сардорга нашъа қилди. Кафтларини тиззаларига шапатилаб, бор овозда, хохолаб кулиб юборди. Ҳаётида бундай ажабтовур кулгини эшитмаган қисм кўмондони Тўлқин Сардорнинг ёнига келиб деди:

“Аскарларимиз кўпдан буён бунақанги болаҳонадор қаҳқаҳага гувоҳ бўлишмаган эди. Ростини айтсам, кулгингизга беш кетдик. Ишонтириб айтаманки, ушбу кулгингиз қулоғига кирган ҳар бир аскаримиз энди сиз чиқараётган “Шўро гулистони”газетасини ётволиб ўқийди”.

Айтишларича, Тўлқин Сардорнинг кулгиси, ўшанда, Тешикмозордан ҳам эшитилибди. Эшитганлардан бири, нима дебди, денг? Хохолаётган киши ё тошкентлик ё фарғоналик. Кулдиргани эса, аниқ, ўзимизнинг тешикмозорлик, дебди.

Шунақа! Тешикмозорликлар кулишингизга қараб сизни наманганлик Ҳафизхон лофчи кулдирияптими ёки ўзимизнинг Маташ лофчи, беш чақирим наридан, беҳато айтиб беради.

Тўлқин Сардор Тешикмозорлик Ҳабибуллони кейинги гал хизмат сафарига бирга олиб чиқдим, йўқми, деб сўровчиларга бизнинг ҳам саволимиз бор:

“Ўзингиз нима деб ўйлайсиз?..”

Латифа:

Оташ хоббони бир куни рақиби Бўташ гутирни синамоқчи бўлиб сўрабди:

- *Сочларим тўқияпти. Нима қилсам экан-а?*
- *Ухлаш олдидан нафталин сепиб ётинг.*

ТЕШИҚМОЗАР НЕГА ТЕШИҚМОЗОР?

Ҳангомамиз бошида Тешиқмозор атамасини изоҳлашни қуйроққа қолдирган эдик. Ана шу ваъдамизни бажаришнинг мавриди ҳам кепқолди шекилли.

Хўш, Тешиқмозор қишлоғининг номи нега Тешиқмозор?

Бошиданоқ айтиб қўяқолай, бу борада фараз ва тахминлар кўп. Аммо ҳозирча ягона бир тўхтамнинг ўзи йўқ.

Келинг, яхшиси гапни избосқанлик тарихнавис адиб Абдулла Комилнинг фаразидан бошлай қолайлик. У кишининг талқинича, ушбу атаманинг ўзи нотўғри. Чунки мозорга тешиқ сифати ёпишмайди: қабр тешиқ бўлиши мумкин, мозор эмас. Унинг яна айтишича, Тешиқмозор асли “бешиқмозор” сўзининг бузилган формаси. Бу фикрда у Андижон муаррихлари сардори Сайфиддин ҳожи Жалилов билан яқдил.

Тешиқмозорнинг ўзида яшаб ўтган ва айна кунда барҳаёт зукко, зиёлисифат инсонларнинг қарашлари эса сал бошқача. Қишлоқ жойлашган манзил-макон яқин-яқинларгача, аниқроғи, Ўрис пошшонинг паравозига темир йўл ўтказилган йигирманчи асрнинг бошларида ҳам қамишлар ўсиб ётадиган ботқоқликдан иборат жойлар бўлган. Одамлар қизиқчиликка қамишнинг томири патакланиб ётадиган ботқоқни тешиб, ким ўзарга лўппиллатиш ўйнашган. Икки юз эллик, ҳатто уч юз қадам наридаги қамишларни ҳам лўмбиллатиб ғолиб бўлган азаматларни кўрганлар шу кунларда ҳам бор: тирик. Лекин билан Исталин ўйлаб уюштирган йигирманчи,

Ўттизинчи йиллардаги очарчиликларда одамлар пулга киргулик нарсаларини орқалаб шу темир йўлдан пою пиёда Андижонга элтиб сотган. Пулига нон ва егуликлар олиб қайтаётганларида қамиш тўқайлари орасида яшириниб ётган оч-яланғоч карокчилар уларни тунаган. Кўп холларда, ўлдириб ҳам кетишган. Жасадларни топиб олган инсофли йўловчилар шу яқин орадаги тепаликка наридан-бери кўмиб кетган. Табиийки, бундай тўқайлар бўри, кашқирсиз бўлмайди. Боз устига улар ҳам оч. Йирткичлар жон саклаш учун қабрларни ҳам тешган, дейишади... Назаримизда, тарихчи акаларимиздан кўра тешикмозорлик оддий аҳолининг гапларида кўпроқ жон борга ўхшайди.

Аҳолининг аксарияти ҳам шу фикрни ётволиб ҳимоя қилади.

Бу масалада Тешикмозор сўзбилармонлари Оташ хоббони ва Бўташ гупирларнинг фикри қандай, дейсизми? Қандай бўларди, ҳар доимгидай, чапараста-да: униси боққа тортса, буниси тоққа судрайди. Қайси бири ҳақлигини Худо билмаса... Бизга ўхшаган омиларнинг гапи гоҳида Оташнинг, гоҳида Бўташнинг шайинига шоҳ ташлайди. Нима бўлса-да, сиз ҳақсиз: уларнинг фикри ҳам тўғри, нотўғрилигидан қатъий назар, фикр. Ҳангомамизга киритмай иложимиз йўқ!

Бўташ гупирнинг “версия”си будир: Тешикмозор, биз ўйлагандай, кечагина пайдо бўлган қишлоқ эмас. Бу атама ҳатто қадимги Чин манбаларида Тай Ши Ма Зар кўринишида тилга олинган эмиш. Демак Тешикмозор қишлоғининг тарихий илдизларини бир неча минг йилликлар қаъридан излаш керак бўлади. Албатта, бу атаманинг мазмун моҳиятини Бўташ гупир тушунтириб ўтирмайди. Ҳар ҳолда, маҳаллий аҳоли лаҳжасида йиллар давомида сайқал топиб, деймизми, эзғиланиб-мезғиланиб деймизми, бугунги Тешикмозор кўринишига келгани аниқ.

Оташ хоббони Бўташ гупирнинг бу илмий фаразларини сафсата, деб билади. Нимаймуш, оғайниси Бўташ

гупир бу масалада ҳам гупиргани гупирган эмиш. Унинг онт ичиб хоббониланишича, Тешик сўзи ўрисчанинг “тише” (астароқ) сўзидан келиб чиққан. Боиси, бу ерларга биринчи бўлиб поездни хайдаб келган бош паравозчи (албатта ўрис) ўзининг ёрдамчисига темир йўл ёқасига кўмилган жабрдийда марҳумларнинг руҳини безовта қилмаслик учун ҳар гал Тешикмозорга яқинлашганда машинани секинлатиш учун “Тише!” “Мазар”, яъни “астароқ хайда” дея буйруқ бериб турган. “Тише мазар” бориб-бориб “тешимозор” га, охири “тешикмозор”га айланган. Ўрис паравозчилар ўрнатган тартиб Никалай пошшо кулаб, Шўро нураб, Ўзбекистон мустақилликка эришибди ҳамки, канда бўлгани йўк. Дарҳақиқат, бугунги кунда ҳам Тошкентдан ўкириб, пишқириб келаётган поезд айна Тешикмозорга яқинлашганда мулла минган эшакдай, мулойим тортади. Бу гапимизга ишонмаганлар “любой” пайтда тешикмозорга келиб, поезднинг ўтишини кузатсин, дея фикрини михлайди Оташ хоббони.

Яна бирталай олди қочди фактларимиз ҳам борку-я...

Тешикмозорнинг нега Тешикмозор эканлигини тасаввур қилишингиз учун шунинг ўзи ҳам кифоя қилади, деб ўйлаймиз.

Латифа лоф:

Тешикмозорлик икки лофчи лоппилашяпти:

– Мен жуда замонавий соат яратдим. Бураворсанг бас, вақт неччилигини ўзи аниқлаб олади.

– Бе, шу ҳам соат бўпти-ю. Мен ихтиро қилган соат шу ердан туриб Кремлнинг соатларини тўғрилаб қўяди.

Тугар жафосига яна бир латифанамо гап: Ҳангомамиз бошидаги ўша, мешқорин Қўйлиной эллик ёшдан ошганда ижодга канадай ёпишиб, ёзганларини газета-журналларда ёрита бошлабди. Бу орада беш, олти ёшларга кириб қолган набира бобосининг меш қорнини эзиб сўраётганимиш:

– Бобожон, қорнингиздаги мана бу гаплардан гапириб беринг?

– Йўқ, – дебди, бобо, – мен уларни ўринли, ўринсиз сўзлайвериб исроф қилибман. Энди беҳуда оғзимни очмайман.

– Унда, бунча катта гапни нима киласиз? – сўрабди яна набира.

– Ёзаман, дедим-ку, ёзаман болам! – дебди мешқорин бобо.

Мана, биз ҳам ёздик. Чидаб, ўкиганингиз учун раҳмат!

Ҳангомамиз тамом. Ҳа, айтганча, яна ким билади, ётиб-ётиб ёзгимиз кепқолиб, ул-бул нарса қоралаб кўйсак ёзғириб юрманг. Камбағалда, лафз бўладими?..

Ана энди, тамом.

БИР ГАПИРИБ, ЎН КУЛИБ...

У ЙИЛЛАР ҲАМ ЎТДИ-КЕТДИ

Ўтган асрнинг саксонинчи йиллари...

“Муштум” журналига ўша даврнинг энг довурак “редактор”ларидан бири ёзувчи Иброҳим Раҳим (Оллоҳ раҳмат қилсин) бош муҳаррир эди. Таҳририятга Неъмат Аминов, Саъдулла Сиёев, Олим Кўчқорбеков, Зоҳиджон Обидов, Алижон Холиқов (бош рассом) сингари атоқли ҳажвиётчилар, Қутби Носирова, Мурод Парпихўжаев, Саид Равшанов, Бекмирза Маҳмудов, Абдумажид Сатторовдек “боевой публицист пилятонист”лар, Ориф Фармон, Мирзо Кенжабек, Адҳам Жўрабоев, Мурод Тиллаев сингари бошловчи ёзувчи шоирлар жам бўлганмиз.

Таҳририятда ижодий кайфият зўр. Бир гапириб, ўн кулиб, гуриллатиб ишлаймиз. Ойда икки-уч марта асабларнинг чигилини ёзиб олиш ниятида чойхона палов еймиз. Бекмирза Маҳмудов – бош ошпаз. У киши мабодо ўз вазифасини “бажаролмай қолса”, камина ёки Абдумажид ака ўт ёқувчиликдан ошпазликка кўтарилиб, тушиб юрамиз. Баъзи-баъзида бош раҳбаримиз Иброҳим ака ўн, ўн беш, гоҳида яхлит йигирма беш сўмлик тутқазиб:

– Бирор чойхонада ош дамланглар. Етмаганини ўртоғлардан йиғарсизлар, – деб марҳамат қилиб қолардилар.

Раҳбаримизнинг сўзини ўлдирмаслик учун бўлим мудирларидан уч-тўрт сўм йиққан бўлардигу, (аслида, ўша пайтларда йигирма беш-ўттиз сўмга чойхонада икки марта ош дамласа бўларди) тушдан кейин “Пушкин парк” гами, Собир Раҳимов боғигами, ишкилиб, одам сийрақроқ, салқинроқ жойга қараб жўнаб қолар-

дик. Айниқса, ташаббус раҳбардан чиққан куни барча бехато борарди. Бизга ўхшаган ҳамёни ҳилвираган, бироқ қўй ёғи, қўй гўшти, кенжавой гуручдан дамланган текин паловни гуппиллатиб тушириш бўйича обдан “миришкор” бўлиб кетган ходимчаларнинг лаганларда жавлон уриб меҳнат қилишларини бир кўрсангиз эди. Турган гап, кўпдан куён қочиб кутулмас, деганларидай, беш-олтита “оқ бола”ни ҳам ағанатиб ташлардик.

Ўтириш бир меъёрга етганда, албатта, бош муҳаррир “ўзини ўзи билиб”, секин жиларди. Ана ундан кейин Бекмирза аканинг лирик чекинишлари, Ориф Фармоннинг “бўжиришлари”, Абдумажид аканинг кекиришлари, Мирзобек ва каминанинг шер бўлиб ўкиришларимизни томошшо қилинг...

Неъмат ака, Саъдулла ака, Олимжон ака, Зоҳиджон аканинг “аския”лари, Саид ака, Мурод ака, Бекмирза ака, Абдумажид акаларнинг “паския”ларидан чойхонанинг шифтлари ларзага келар, қаҳқаҳалар зарбидан деворлари зирқираб, шувоқлари тўкила бошлар (лоф эмас), чойхоначининг мияси чайқалиб, “кантужин” бўлиб қолишига кўзимиз етгач, у киши бу кишини, бу киши у кишини ҳасса қилиб, эрталабгача бир-биримизни уйларимизга кузатишиб юардик.

Шу гапларга ҳам мана, ўттиз йилдан ошяпти. Бугун ўша устозларнинг кўплари дунёдан ўтиб кетишди. Ёшлигингда бирга, ёнма-ён ишлашган ажойиб сиймоларни, ҳофизанга муҳрланган ўша бетакрор дамларни соғинадиган кунлар ҳам келар экан...

Қайтарилмас хотиралардан айримларини қоғозга туширдик. Баёнда ноқисроқ чиққан жойлари бўлса, елкама-елка ўтказган ўша азиз дамлар ҳаққи-ҳурмати, биздан ранжимассиз, азиз “Муштум”чи ҳамкасблар!

ИЖОДИЙ ЗИДДИЯТ

Каттагина хонада иккита бўлим жойлашган. Беш киши ўтирамыз.

Адабиёт ва санъат бўлимида атоқли адиб Неъмат Аминов мудир, машхур шоир

Зоҳиджон Обидов катта мухаррир. Ориф Фармон адабий ходим. Маданият ва маърифат бўлимида Қутби Носирова мудира, камина ходим.

Зоҳиджон ака кўзи тушган нарсага, ҳатто одамларга ҳам, кўриниши ва ҳолатидан келиб чиқиб, маталми, ҳазилнамо байтми тўқиб ташлашга ниҳоятда уста. Орифжон ҳам ҳозиржавобликда у кишидан қолишмайди.

Зоҳиджон ака Орифжондаги ишга биров бепарқлик, ёшликка хос тоқатсизликдан озурда бўлса, Орифжон устоз шоирдаги андак баландпарвоз аммо баъзан ўзига ярашиб ҳам тушадиган кинояли кесатикларидан ранжиб, бир-бирларини янишиб юришарди. Икки ўртада қанақадир биров билар-билмас ижодий зиддиятга ўхшаш бир ҳолат бор эди.

Бир куни Зоҳиджон ака қандайдир мавзуда эҳтирос билан гапира бошлади. Орифжон секин туриб, эшикка йўналди. Бу ҳол устоз шоирга биров малол келди шекилли, захрини байтга битиб юборди:

*О. Фармон чиқди-кетди,
Бурнида қурти билан...*

Ориф Фармон остонага етган ерида ортига қайрилди ва Зоҳиджон Обидовнинг мўйловини нишонга олиб деди:

*З. Обидов қолаверди,
Лабиди мурти билан.*

Зоҳиджон ака ҳар ҳолда шоир, таъби нозик танти инсон эди. Орифжоннинг байти ўзиникига қараганда бирмунча назокатли, қолаверса, гидирдан ҳоли эканлигини тан олди шекилли, оғзини ка-атта очиб, хандон отиб кулдилар.

ОРҚАСИ БИЛАН ГАПИРИШ

Иттифоқо, “Муштум” ходимлари бир хонага йиғилиб, хангома сархонасининг чўғини қапалаб, даврани гуриллатиб турибмиз. Неъмат ака, Саъдулла ака, Бекмирза ака, Саид ака, Мурод ака, Алижон ака, қўйингки, “Муштум”чиларнинг ўша кунлардаги энг “миравой” акалари шу ерда. Негадир Ориф Фармон кўринмасди.

– Орифжон қаерда?– сўради Неъмат ака.

– Хонасида, ишлаб ўтирибди, – деди Адхам Жўрабоев.

– Мақола тушириш нормасини бажармагани учун кеча “летучка”да гап эшитгану, – дея аниклик киритди кимдир. Шу пайт Саид Равшан:

– Тўхтаб туринглар, ҳозир Орифни бир лақиллагамиз, – деди-да, олдидаги телефон гўшагини рўмолчаси билан ўраб, Орифжоннинг ракамини териб, ғўлдиради:

– Сў-лўм ўлўй-кў-ўм. Ўрип-жон керак эди.

Шундоққина кўшни хонада эса Орифжоннинг куйиниб, жиғибийрон бўлаётгани эшитилиб турибди:

– Ҳа, мен! Орифжонман! Нима дедингиз? Жуда хира эшитиляпти!

Тушунтириброк гапиринг!..

Хуллас, Саид ака мазмунсиз, тутуриқсиз сўз ва оҳанглар билан Орифжонга анчагина ишлов берди-да, чакқонгина Адхам Жўрабоевга буюрди:

– Ана энди ўзини чақиринг биякқа...

Остонада Орифжон пайдо бўлди.Кўриниб турибди у бу “фитна”дан беҳабар. Саид ака фурсатни бой бермай, хужумга ўтди:

– Мухлисларингиз кўнғироқ қилишяптими дейман, биғиллаб ётибсиз?

Орифжоннинг авзойидан кўнглига ҳазил сиғадиган жой қолмаган, Саид аканинг саволи ўлганнинг устига тепгандай бўлди шекилли, пўнғиллади:

– Билмийман, қанақадир бир бемаза трубкага кети билан гапиряптими-ей...

Хона кулгидан ларзага келди.

БЕШ СЎМЛИК КЕККАЙИШ

Ўша йиллари “Ўзбекистон коммунисти”, “Партия турмуши” журналлари ҳам “Муштум” тахририяти билан бир қаватда эди. Бу икки нашр жамоаси ўзларини Марказқўм ходимлари фаҳмлашар, мағрурлик, сиполикни бир лаҳза эсдан чиқаришса, “ЦК” кулаб тушадигандай тутишарди ўзларини. Улар орасида тахририятлардан бирида масъул вазифада ишлайдиган ўрта ёшлардаги одам ҳам бўларди. Салом берсанг, энсаси қотгандай, амалдорларга хос мартабаланиброк алик оларди. Бу ҳол Орифжоннинг ҳам ғашини келтириб юрарканми, бир куни:

– Оғайни, шу кишини бир бопламаймизми? – деб қолди.

– Қандай қилиб? – ҳайрон бўлдим мен.

– Шошмай туринг, – деди-да, қаердандир уч-тўрт қулоч қора ғалтак ип топди. Бир учига беш сўмлик шўро пулини тешиб боғларкан, ўзича пўнғиллади, – ҳа, эгилмайди, кўрамиз...

Ишни битиргач, йўлакка тикилиб калондимоғ ҳам-касбимизнинг тушликдан қайтишини кута бошладик. Бир оздан сўнг Орифжон шошиб ичкари кираркан, шивирлади:

– Келяпти...

Бино хоналари каридорнинг икки ёнида жойлашган эмасми, йўлак кундузлари ҳам ним қоронғи бўларди.

Орифжон пулни йўлакка ирғитди. Ипнинг иккинчи учи ичкарида – ўзининг қўлида.

Қия эшигимизга яқин келганда димоғдорнинг кўзи “пулхўрак”ка тушди. У аввал у ёк, буёққа аланглади. Ҳеч ким кўрмаётганига ишонч ҳосил қилгач, энгашиб

пулга кўл чўзди. Ип бироз тортилди, пул жилди. Шабададан кўзгалди, дсб ўйлади шескилли, яна интилди. Пул, яна жилди. Қараса, хўрак эшик томон ўрмалаяпти. Таппа босмоқчи бўлиб кескин ҳаракат қилган эди, беш сўмлик шиппа ичкарига кириб кетди. Кўз-кўзга тушди. Дилозорнинг мижжалари қаҳрдан кизариб, юзлари ғазабдан гезариб кетди. Унинг авзойидан партия журналли ходими билан бундай ҳазил-мазах ўйнаш яхшиликка олиб келмаслигини туйқус англаб етган эдик. Бир ойча нафасимизни ичимизга ютиб юрдик.

Ростини айтсам, хавотирли жимжитлик ҳам ич-этингни симиллатиб кемирувчи оғир дард каби азоб бсрар экан...

ЎЙНАШИ ТОПИЛМАДИ

Бош муҳаррир хонаси. “Муштум”нинг ижодий жамоаси жам бўлиб журналнинг навбатдаги сонига мўлжалланган расмларни танлашмоқда. Бош рассом Алижон Холиқов чап кулогига эркак киши тасвирини сирға қилиб тақиб олган, снгилтабиатроқ алпоздаги нозанинни кўрсатиб, бунга нима дейсизлар, дсгандай қараб турибди.

– Кулогигадаги ким? – сўради Иброҳим ака.

Раҳбардан бундай саволни кутмаган эканми, бош рассом миясига келган сўзни айтиб юборди:

– Эри.

– Ия,– деди ажабланиб Саид Равшан, – унда сирғасининг иккинчиси қаёқда қолди?

Ходимлар ўртасида гап қочди.

– Ҳар қандай юморда ҳам ҳаётийлик, энг муҳими шарм-ҳаё бўлиши керак, – иддао қилди бошқа биров.

– Ахир эри битта бўлса нима қилсин, бечора,– дея лўкма ташлади яна кимдир.

Мунозарани жимгина кузатиб ўтирган бош муҳаррир бош рассомга амр этди:

– Ундай бўлса, хонимнинг иккинчи қулоғига ўйнашини илиб қўйинг.

Бош рассом раҳбарнинг бу гапини нозикроқ тушундими ёки тасвирдаги аёлнинг ўйнаши топилмадими, ҳар қалай ўша расм журналда босилмай қолиб кетди.

“СУВАРАК” СОЧИДА

Неъмат ака таътилга чиқиб, дам олиш учун Сочига кетган. Хонада

Зоҳиджон Обидов, Мирзо Кенжабек ва камина қолганмиз. Бир пайт телефон жириглаб қолди. Гўшакдан машҳур шоир Толиб Йўлдош домланинг овози янгради. Толиб ака “Муштум”чилар билан жуда иноқлашиб кетган, шунинг учун бўлса керак ҳамма билан ўз иниси ёки ўртоғидай муомала қилар, бу ҳолатни ҳеч ким малол олмасди:

Ким бу?! Суварак қани?!

Билдикки, Неъмат Аминовни йўқлаптилар (улар ўзаро шу даражада ҳазил-хузулли, кадрдон эдилар). Ўша кунларда ёзувчининг “Елвизак”, “Суварак” номли қиссалари “Ёшлик” журналида босилиб, жуда машҳур бўлиб кетган пайтлари эди.

– Сочида, дам оляптилар, – жавоб қилдим мен.

– Дам оляпти дигин. Қачон келади?

Толиб ака жавобимни ҳам кутмай гўшакни қўйдилар.

Валий шоирнинг бу гаплари бизга нашъа қилди. Кўп ўтмай Неъмат ака ҳордиқдан қайтиб, ишга чиқди. Толиб аканинг навбатдаги ҳазилини эшитиб, қотиб-қотиб қулдилар.

– Ҳа қария, йўғимизда нолу бир қилиб қўйибди-да. Ҳали қараб турсин.

Уч-тўрт кун ўтгач, телефон яна жириглаб қолди. Икки улуғ ижодкор ўртасида салом-алиқдан сўнг тахминан мана шундай савол-жавоб бўлди:

– Мен сизга Сочидан совга опкелдим, Толиб ака.

– Кам бўма. Яхши йигитсанде, оканг айлансин. Совғанг нима?

– Шапка.

– Размери неччи?

– Олтмишинчи.

– Э-э, катталиқ қилади-ю.

– Ничево, озгина пайтава ўрасангиз, лоппа-лойиқ келади.

Неъмат ака шошилиб гўшакни жойига кўяр экан, мамнун жилмайди:

– Биру бир қилдик, кхх...

ЭҲТИЁТЛАБ СЎКИШ

“Муштум” журнали бош муҳаррирининг ўринбосари Олим ака

Кўчқорбеков юмшоқ табиатли, ажойиб одам. Ходимларни уришса ҳам эҳтиёт қилиб уришардилар. Биз бу андишани кўпинча суистеъмол ҳам қилардик.

Ўша куни Мирзо Кенжабек билан хонада ишлаб ўтирган эдик. Толиб Йўлдош домла кириб келдилар-да, икки-уч ой олдин топширган ҳажвий шеърлари тақдирини сўраб қолдилар. Ошиғич ўтказган суриштирувларимиздан маълум бўлдики, асарлар ҳамон Мирзо Кежабекнинг тортмасида, “пишиб” ётарди. Вазиятдан чиқиш керак. Бўлмаса, домла Мирзабекнинг таъзирини бериши тайин.

– Шеърни тушириб юбордик шекилли, – талмовсиради Мирзабек.

– Ҳа, а-анча бўлди. Замредакторда бўлса керак, – қўлаб юбордим мен ҳам.

Муаллиф шахд билан Олим аканинг хонасига кириб кетди. Воқеа бирдан бундай тус олишини биз гўр ходимчалар қаердан билибмиз. Шеър раҳбарда, десак Толиб ака ҳовридан тушиб, қайтиб кетади, деб ўйламаймизми...

Толиб аканинг бош муҳаррир ўринбосари кабинетини роса “шудгор” қилаётгани анчагача эшитилиб турди. Шоир муҳаррир ўринбосарини обдан бўралагач, шитоб билан ташқарига йўналди. Олим ака “Тўхтанг, ҳой му- сулмон, кулоқ солсангиз- чи”, деганича қолди. Бизнинг эса, дамимиз ичимизга тушиб кетган. Иш расво бўлган эди.

Бир оздан сўнг остонада Олим ака пайдо бўлди- лар. Бечоранинг бўйин томирлари бўғриққанидан бар- моқдай-бармоқдай бўртиб чикибди.

– Толиб ака валий шоиру... онадан келиб сўқиниши чатоқ-да.

Шеърларини тезда кўчиртириб беринглар. Шу сонга тиквормасак, яна балога қоламиз, – дедилар-да, бизга оддий танбехни ҳам раво кўрмай қайтиб чиқиб кетди- лар.

Хавотирдан нафаси ичига тушиб кетган икки ходим шу лаҳзада Олим акани шунақанги яхши кўриб кетдик...

ЕТИШТИРИБ БЎПТИ

Ҳа, қуйидаги воқеалар бўлганми, йўқми, аниқ ай- толмаймиз. Бироқ...

Хуллас, атоқли ўзбек адиби Саид Аҳмад домла са- фарга чиксалар, яйраб кетишини у киши ҳақида шо- гирдлари ёзган асарлардан кўп ўқиганмиз.

Шогирдлари ҳам устоз адибни турмуш ғалвалари-ю, ижод ташвишларидан сал чалғитиш ниятида ҳар хил са- фарлар уюштиришар, йўл-йўлакай турли ҳангомалар- ни ўйлаб топишар, антиқа саволлари билан домланинг китиқ патига тегиб, яйраб кулиш пайидан бўлишгани- ни яхши биламиз. Ана шундай сафарлардан бирида машҳур адиб Ўткир Ҳошимов домладан сўраётганмиш:

– Устоз, шу, Фарғона томонларда Учариқ, Бешариқ, Олтиариқ, деган жойлар бор. Нега Еттиариқ, Саккиз- ариклари йўғикин-а?

– Бу гапни бир айтдинг бошка гапирма, болам.

– Нега энди? – ажабланибди Ўткир ака.

– Нега бўларди, водийликларнинг тили аския билан чиқса ҳам, сув ҳақида гап кетганда ҳазил-пазилни билишмайди. Фарғона каналиниям мана шунақа, беихтиёр айтиб юборилган гап-сўзлар туфайли, бор-йўғи қирк беш кунда қовлаб ташлашган. Сенга, менга ўхшаган ёзувчилар оғзидан чиққан гапни, тем более, ўйлаб-не-тиб ўтиришмай, амалга оширишади, кўяди. Сув танқисроқ бўп турган шу кунларда Еттиариғу Саккизариғиниям қовлашволиб, сув қани, деб туришса, нима қиласан? Мен сенга айтсам, “Уфқ” ни ёзмокчи бўлиб Ёзёвон чўлларини кезиб юрганимда, ҳазиллашиб, Фарғонани Худо қизиқчи, аскиячилардан роса сийлагану, кучли сатирик ёзувчиси йўқ-да, деб айтган ерим бор эди. Ўша гапим уларга айил ботган эканми, кўп ўтмай, Олтиариқнинг бодрингидай қилиб Анвар Обиджонни етиштириб, Тошкентга юборишди.

Икки улуғ сўз санъаткорининг суҳбатини тинглаб ўтирган учинчи бир ёшроқ ҳажвчи (ҳа, келинг, исми Шафқ Тонг бўлақолсин) гапга араллашиб, маслаҳат берган бўлибди:

– Унақа бўладиган бўлса, фарғоналиклардан кечирим сўрамасангиз яхши бўлмайди, устоз.

– Бекор айтибсан, – дебди Саид Аҳмад ака. – Турмада, шўро нозирлари жигаримни эзворишганидаям ғиринг, демаган, келиб-келиб Олтиариқнинг бодрингчиларига бўйин эгаманми! Эсинг борми?..

– Хўп дейвурсангизчи, устоз. Ўша битта хато гапингизни деб Анвар Обиджонга ўхшаган сатириклардан яна беш-олтитасини етиштириб, МДХ га тарқатворишса, бутун дунёни олтиариқлик ҳажвчилар босиб кетади, ахир...

– Ҳеч, бунақа бўмайди, – чўрт кесибди адиб. – Биз ҳар қандай яхши экиннинг уруғиниям икки-уч йилда айнитволамиз. Олтиариқликлар энди Анвар Обиджондакасини етиштириб бўпти...

* * *

Яқинда Дўрмонда устоз Ўткир Ҳошимов билан суҳбатлашиб қолдик.

– Саид Аҳмад домла ва Сиз билан боғлиқ хаёлимда айланиб юрган бир воқеани бўлиб ўтгандай қилиб ёзиб қўйдим, деб юкоридаги воқеа тафсилотини сўзлаб бердим. У киши:

– Воқеа содир бўлганми-йўқми, деб ўтирманг. Бўлиши мумкинлигига кўзингиз етса, иккиланмай ёзинг. Ҳар ҳолда, ёзилгани қолади, – дедилар.

– Анварнинг таланти масаласига келсак, – дея сўзини пухталади адиб, – Саид Аҳмад ака ҳақ. Олтиарикликлар энди минг уринишмасин, Анвар Обиджон калибридаги ҳажв устасини етиштириша олмасалар керак. Яна ким билади, дейсиз, Фарғонанинг тошлоғида ҳам ҳикмат битади.

НЕГА ҚУШХОНА ДЕЙИШАДИ?

Машҳур ёзувчи Ўткир Ҳошимов устози Саид Аҳмаддан сўраётганимиш:

– Саидаҳмад ака, ҳайвонлар сўйиладиган жойни нега қушхона дейишади?

– Қассобхона, дейишса, опкелинаётган букалар бўкириб, ҳамма ёқни бузиб юборишади-да, болам.

БОЛА БЎЛИБ ҚОЛСАЙДИК

ПЎЧОҚ ШЎРВА

Кенжатойимиз Дилёрбек тўрт ёшмиди... Бир куни:

– Дада, шўрва пишириб берсам ичасизми? – деб қолди. Зигирдайгина боласининг бунақа меҳрибончилигидан қайси ота-она эриб кетмайди, дейсиз.

– Албатта, – дедим хурсанд бўлиб.

У балконга чиқиб уч оёқли қозонтуширгичда турган декчамизга чойгумдан сув қуйди. Бурчакдаги челақка ташланган картошка, сабзи, пиёз пўчоқларидан (албатта, лой-пойи билан) қозонга ташлади. Уч литрли бонкадаги мошга кўзи тушиб, ундан ҳам бир сиқим солди-да, қозон остига қоғоз қалади. Ишқилиб, гугурт чақиб юбормасин-да, деб турибман. Хайрият, ўт ёкмади.

Ойиси икковимиз боланинг ҳаракатларини кузатиб, қувонамиз. Мен:

– Ҳа, баракалла! Ҳа, баракалла! – деб алқаб турибман. Ойиси ҳам қувончини яширолмайди: “Дадаси, қариган чоғимизда бизни шунимиз боқадиганга ўхшайди!” деб қўяди.

Бироз ўтгач, у:

– Дада, шўва писди, – деди-да, чўмични олиб хонтахтадаги косалардан иккитасига ярим-яримлатиб қуйиб, олдимизга келтириб қўйди.

– Ғалати иш бўлди-ю, – дейман ойисига қараб. Ичмайлик десак пўчоқ-сўчоқ аралашган лойқа сув... Ичмайлик десак, ваъда бериб қўйганман.

– Бор таваккал, – дедим ичимда. – Нима бўлса бўлди. Боланинг сазаси ўлгунча, шайтоннинг бўйни узилсин... Пўчоқ шўрвани хўплаб-хўплаб ича бошладим. Ойиси бўлса “Вой ўлмасам, вой ўлмасам”лаб ку-

лади. Мен болагинам пишириб келган пўчоқ шўрвани мақтайман:

– Ох-ох, зўр шўрва бўлибди.

Аҳволимни сезиб турган аёлим ўзини тўхтатолмай, хохолаб кулади.

Дилёр бўлса, пиширган овқати дадасига маъқул келиб, ичиб юборганидан ўзида йўқ хурсанд, нукул илжаяди.

Мана, бу йил ўғлимиз Дилёр ўн еттига кирди. Кап-катта йигит бўлди.

Энди пиширган шўрвалари ўша илк пўчоқ шўрвачалик ширин чиқмаётганидан баъзан хафа бўлиб кетамиз.

ПЛАСТИК ОПЕРАЦИЯ

Лўғимбек қишлоғидаги истироҳат боғида ижодий кечамиз белгиланган. Ўғлимиз Дилёржон, набирамиз Жавохир билан йўловчи машинада Избосканга отландик. Ҳаш-паш дегунча уловимиз Ангрндан эниб, довонга ўрмалай бошлади. Бундай сафарларда одатда, сергакроқ кетиш мақсадида шопирларнинг ўзлари йўловчиларни гапга тутишади. Бу гал ҳам шундай бўлди.

Ҳайдовчи йигит сўзамолгина экан: гапимиз гапимизга қовушақолди. Сухбат мавзуси ҳаёт мазмуни, умрнинг ўткинчилигию, инсон кадр-қиммати миёнасида айланарди. Сорбонимизга далда бўлиш учун, мен ҳам сухбат ҳароратини пасайтирмасликка тиришаман:

– Ёшимиз ҳам мана, олтмишни қоралаяпти. Шу довонларда “Қайдасан, Андижон!”, “Қайдасан, Тошкент!” деб, умримиз ўтяпти-да...

Набирамиз Жавохир бу гапимни “қариб, адойи тамом бўляпмиз”, деган мазмунда тушунди шекилли, меҳрибончилик кўрсатди.

– Дўда, Тошкентга қайтсак, юзингизни пластик операция қилдирамиз.

Бир қаричгина боладан бундай гап чиқишини ким кутибди, дейсиз.

Ҳаммамиз лол бўлиб қолдик. Шопир йигит эса кулгидан ўзини зўрға тўхтатиб, хангомани давом эттириш иштиёқидами, ёки боланинг пластик операция ҳақидаги тасаввурини янада ойдинлаштириш ниятидами, Жавохирни саволга тутади:

- Пластик операция қилдирса нима бўлади?
- Дўдамни яшартириб қўяди.
- Дўданг яшариб қолса нима бўлади?
- Мазза қилиб бирга ўйнаб юрамиз.
- Ҳозир ҳам бирга ўйнаб кетяпсизлару?
- Бекинмачоқ, қувлашмачоқ ўйнамайдилар-да!
- Бекинмачоқ, қувлашмачоқ ўйнайлик, деб айтмагандирсан-да?

– Айтганим билан дўдам югуролмайдилару. Говдалари ко-отга. Ўзим билан баравар бўлиб қолсалар, тезда беркиниб оладилар. Мен қийналиб-қийналиб, зўрға топаман.

– Говдаси ко-отга бўлса ҳам, қийналиб-қийналиб зўрға топаверасан-да.

– Қанақасига қийналай?! Қаерга яширинса ҳам барибир кўриниб қолаверадилар.

– Дўданг яширинаётганда кўзингни юмиб, қарамай тургин-да.

– Дўдам дарахтлардан ҳам йўғону. Кўзимни юмсам ҳам қорни кўриниб туради.

– Унда, дўдангни баланд деворнинг орқасига яшириб қўйиб, кейин излашинг керак экан...

Сухбат шу ерга етганда, дарахтнинг панасига “радар” қўйиб, пойлаб турган ДАН ходимининг ҳуштаги янгради. Инспектор қизил таёғи билан машинамиз тўхташи лозим бўлган жойни кўрсатиб турарди.

– Э-эх, – дея хўрсинди шопир йигит, ғаладонни титкилаб, ҳужжатларини оларкан, гапни яна ҳазилга буради, – ДАН ходимларининг дарахтлардан ингичкалиги

чатоқ-да. Тезлик ошиб кетувди. Иштарапи ҳам дўданг-нинг қорнидай катга бўлади энди, болам...

Шопир йигит инспекторнинг олдидан тезгина қайтди. Яна йўлга тушдик. Энди унинг беш дақиқа олдинги сўзамоллиги-ю, дилкашлигидан асар ҳам қолмаган. Унинг бу фазилатларини ДАН ходими ўзи билан олиб қолган эди.

ЧЕТ ЭЛЛИКЛАР ҲАМ КУЛИШАРКАН...

РУСЛАРДА АСКИЯ ЙЎҒ-У...

Ўрисларнинг машҳур шоири Михаил Светлов ўзимизнинг Азиз ака Абдураззоққа ўхшаган оддийгина, камсуқумгина инсон бўлган деган тасаввур бор, менинг хаёлимда. Ҳа, ўппа-ўзи. Адабиётга, жамиятга муносабати, юриш-туриши, кулиши, юз тузилиши, ҳаётга кўз қараши-ю, соч тарашигача айнан ўзи. Қариган чоғларида майиздеккина чол бўлиб, давраларда ёшу қарининг кўнгил чироғига айланиб қолишлариям қуйиб қўйгандай, бир-бировига ўхшаш.

Нафсиламбирини айтганда, Азиз ака ҳам Светловдан кам шоир эмас эди.

Унинг ўз замондошларига, айниқса, дўсти Саид Аҳмад домлага нисбат бериб тўқиган латифа ва ҳангомаларини Михаил Аркадьевич эшитса борми, кулаверибикинини ушлаб қолиши турган гап эди.

Тўғри, рус адабиётида аския деган тушунча йўқ. Райкин, Жванецкий, Петросян сингари, манаман деган қизиқчилари ҳам кулгини бўғзингдан аскиячи Махсум ака Қозоқовдек портлатворолмаган. Лекин бу рус адабиёти оташин кулгидан бегона, дегани эмас. Бу тилнинг ҳам шунақанги мутойибалари борки, бир эшитган одам яна эшитсам деб қолади.

Ҳар қалай, ўзбек ўқувчиларига осон бўлган: Азиз ака асарларини она тилимизда ёзган. Латифа ва ҳангомаларини ўзбекча айтган. Қийин-қийин, Светлов жанобларига қийин бўлган. У киши ўзбекча ёзолмаган. Аския, ҳазил-мутойибаларимизга таклидан ёзганларини ўзбекчалаштиришга уннаб кўрган дейишади. Ҳазил-мутойибаларининг таржимаси бироз ўхшабдию, аскияси мутлақо чиқмабди. Охири “Ничего, ўзбеклар талантили

халқ. Русчани ўз тилидан равонрок гапиришади, дейдилар. Жуда бўлмаса, ўрисчага миллий яктак кийдирворадиган Мирзакалон Исмоилий, Мияд Ҳақимов, Мирзиёд Мирзоидов, Қодир Мирмуҳамедов, Ҳасан Тўрабеков, Иброҳим Ғафуров деган таржимонлари бор, деб эшитаман. Зора, Иосиф Игиннинг мен ҳақимдаги “Улыбки Светлова” номли рисоласи ана ўшаларнинг қўлига тушиб, ўзбекчага ҳам ўгирилиб қолса”, дея орзу қилган экан.

Афсуски, Светлов умид қилган улкан таржимонларнинг кўпи дунёдан ўтиб кетишди. Шоир ҳақидаги хангомаларни ўзбек тилига ўгириш бизга ўхшаган, чала мулла онтармачи “мутаржим”ларга қолди.

Шоирнинг ана шу армонини эътиборга олиб, у ҳақида тўқилган хангомаларни ўзимизнинг тилга баҳоли қудрат ўзимиз онтариб кўяқолдик.

Шундай қилиб, сўз, Иосиф Игинга.

Иосиф ИГИН

СВЕТЛОВ ТАБАССУМЛАРИ

Бир гал Светловнинг суратини чизаётгандим.

– Сенинг шаржларингда жуда гўзал чиқаман-а! – деди у ҳазиллашиб.

Суратини солаётган пайтларимда ҳам атрофидан одам аримасди. Унга талпинган инсонлар оқимини кўп йиллар давомида кузатдим: ёшлар, кексалар, машхурлар, номашхурлар, танишлар-нотанишлар...

Клублар, театрлар, кўча-кўйларда ҳам одамлар у билан мулоқотга интилишарди. Светловнинг ўзи ҳам бошқалар суҳбатига доимо муштоқ эди. Ҳатто, ишлаётган пайтларидаям. Эндигина ёзган шеърини кимгадир ўқиб берсам деб, орзиқиб турарди. Ёлғиз қолса, кун ёки тун демай, кўнгил яқинларига кўнгироқ қилаверарди. Бир сафар, ана шундай кўнгироқларидан уйғониб кетиб, сўрадим:

– Ҳозир соат неччи, биласанми?

– Дўстлик, ксча-кундузни билмайдиган тушунча. –
дея жавоб берди у.

Учрашиб қолган пайтларимизда, албатта, ён дафта-
рига қораланган бирон байт ёки фардни ўқиб бсрар:

– Қалай? – деб сўрар ва жавобни ҳам ўзи бсрарди. –
Менимча, ёмон эмас. Шсър бўп кетади-ёв...

Тириклигидаёқ, афсонага айланиб улгурган бу ин-
сон, хайрон қоладиган даражада содда ҳам эди. Ёшлар-
ни чин юрагидан ссварди.

– Метрикани ўйлаб топиб, одам зотини ёш-карига
ажратганлар ноҳақ, – дерди у. – Барча бир одам! Факат,
хаёт тажрибаси бировида озроқ, бировида кўпроқ. Таж-
рибаларингни бўлишсанг, ёшлар улгаяди. Ўзинг эса,
яшариб, улар билан тенглашиб қоласан.

Светлов ўз ҳаётий тажрибаларини ёшлар билан ҳеч
қандай ўгитларсиз ўртоқлашарди. Шундан бўлса ксрак,
кўплаб шоирлар бугун у билан якин бўлганлигини иф-
тихор билан эслайдилар.

– Мен – Михаил Аркадьевичнинг ўқувчисиман, – деб
ёзади Смесляков.

– Унинг олдига келганимда, бор-йўги бир метро ку-
рувчиси эдим, – дея эслайди Сергей Смирнов.

– Янги шсърларимни эълон қилишдан олдин, – дей-
ди Марк Соболь, – уларга Михаил Аркадьевич қандай
баҳо берган бўлардийкин, деб ўйлайман.

Кимдир шундай деган эди: “Агар у орамизда машхур
шоир эмас, оддий одам сифатида яшаб ўтганида ҳам ин-
соният кўп нарса ютарди”.

Светлов билан биз икки бор танишганмиз. 30-йил-
ларнинг бошларида, Москва полиграфия институти та-
лабаси эдим. Шоир Эдуард Багрицкийни талабалар кс-
часига таклиф этиш менга юклатилди. Унга қўнғирок
қилдим. Ўзимни яхши ҳис қилиб турсам, албатта бора-
ман, деб айтди.

Ўша кун, тўғрироғи, учрашув онлари келди. Талаба-

лар йиғилишган. Шоирни олиб келиш учун уйига бордим. У ёғоч калавотда, туркларга хос, чордона курган ҳолда ўтирар, оғир-оғир нафас оларди. Пешонасини ёпиб тушган нурсиз сочларининг ранги юзларига ҳам уриб кетгандай. Қаршимдаги одам ёшига нисбатан, анчайин қари кўринарди. Ваҳоланки, Багрицкийнинг, ўттиздан салгина ошганлигини яхши билардим.

Каравотнинг ёнидаги стулда, ориққина, буроқ сочлари тўзғиган бир йигит, кулибгина ўтирарди.

Хонанинг ичи аквариумлар билан тўла. Улар асосан, девор бўйламасига, ойна рахларига териб чиқилган. Органлари стулларга ҳам қўйилган.

Аквариумларда алламбало шакл-шамоилдаги балиқчалар. Чавақчалари гала-гала бўлиб гоҳ у, гоҳ бу томонга чувиллаб учар. Каттароқлари сувнинг ўртароғида солланиб сузишарди. Ана, биттаси, бурнини ойнага тираб, бақрайиб турибди.

– Мен бугун пешонасини деворга тираб ташқарига тикилган мана шу балиққа ўхшайман, – деди Багрицкий ва ёнида ўтирган кишига юзланди. – Эшитдингми, Миша, талабалар йиғилишиб, кутишаётган экан. Эҳтимол, сен бориб келарсан?

– Бориб, уларга нима дейман? – сўради ориққина йигит, – Багрицкий ва унинг ғаройиб балиқчалари ҳақида эртак айтиб бераманми?

– Амаллайсан. Шеърларингдан ўқийсан. Масалан, “Рабфакчилар”нинг билан бошлаб, “Гренада”билан якунлайсан.

Тушундимки, қаршимда турган иккинчи одам Михаил Светлов.

Михаил Светлов талабалар билан мулоқотни шеърят, санъат мавзусидан бошлади ва табиийки, гап ўз-ўзидан ҳаёт муаммоларига уланиб кетди.

– Талантсиз одамларга осон, – деди у, – бирон соҳадан иши юришмаса, бошқасига уриб кетаверади. Талантлиларда эса, танлаш имконияти йўқ.

Шеър ўқиётганда у адашиб ҳам кетар, бундай палларда керакли сатрларни залдагиларнинг ўзлари эслаиб қўйишарди. Бу эса, шоирни аудиторияга янада яқинлаштиради.

Биз у билан йиллар ўтиб, уруш тугагач, ҳамфикр дўстлар даврасида қайтадан танишдик. Михаил Аркадьевич, албатта, мени ёдидан чиқарган, мен ҳам сочлари оқарган, бироз энкайиброқ қолган бу одам, талабалар кечасида шеър ўқиб берган ўша ёш шоир эканлигини дабдурустан пайқай олмадим.

Шоир Светлов, дейишганида, Архангелскийнинг “Керакмас, керакмас, ашъор керакмас!” деб бошланувчи пародияси ёдимга тушди:

– Ана шу сатрлар сиз ҳақингиздамиди? – деб сўрайман.

– Албатта, қария! – дейди у кулимсираб. – Мен ҳамон ўша ўғитга амал қилиб яшаяпман. Мана энди, кам ёзаётганликда айблашяпти.

Телефонларимизни ёзиб олдик. Баъзи-баъзида кўнги-роқлашиб, учрашиб турдик. Бироқ, дўстлигимиз ва кизгин ҳамкорлигимиз анча кейин бошланди. Тўғрироғи, охири яхшилик билан тугаган, учрашганимизда бот-бот эслаб туриладиган бир кўнгилхолликдан бошланди, деса ҳам бўлади.

Бу воқеа 1950 йили бўлган эди.

Марказий санъат уйи ресторанида бир хоним билан қаймоқлашиб ўтирардик. Ёнимизга Светлов келиб қўшилди ва кўп ўтмай, хонимнинг менга бўлган қизиқиши тамом сўнди. Улар ўртасидаги гурунг эса шунақанги кизиб кетдики, гўё, мен йўқдай эдим. Хонимнинг эътиборини қайта қозонишга уриниб кўрдим! Қаёқда дейсиз?! Халақит бермай тур, дегандай, кўлини сермаб қўярди.

Ўша пайтларда, ижодкорлар ўртасида бир-бирларига ўртоқлик ҳазиллари ёзиш ёки чизиш яхши анъанага айланиб бораётганди. Альбомимни очиб, Светловнинг ўша дамдаги ҳолатини қоғозга тушира бошладим. Қараб

тургин ҳали, дедим ичимда алам билан, суратинг канчаллик ўртоқларча чиқаркин!

Мен, ўч олишга шайланган эдим. Иш жараёнида, беихтиёр, улар ўртасидаги суҳбатнинг унсиз иштирокчисига айландим. Светловнинг ажойиб ҳазил-мутойибаларини тингларканман, ичимдаги алам туйғусини унутган эдим. Расмни тугатиб, шоирга кўрсатдим. Тасвирда менинг жаҳлимдан нишон ҳам йўқ эди. Светлов ўз суратини кузатаркан, кулиб қўйди ва шу ернинг ўзида, тагига тўрт қатор шеър ёзиб берди.

Бу ерда қаҳрамонимнинг ёқимтой сиймоси ғолиб келган эди.

Шоир ҳақидаги илк шарҳ ва унга ёзилган дастлабки шеър шу тариқа пайдо бўлган.

Шундан буён кўп йиллар ўтди.

У ҳақидаги нарсаларни кўздан кечираман. Мана, қораламаларимга ўз қўллари билан битиб қўйган сатрлари: тўртликлар, ҳазил-мутойибалар, лирик шеърлар. Улар бизнинг ажойиб суҳбатларимиз, учрашувларимизни эслатиб туради. Шу папкадаги нарсалар, қўлёзмалар бўлмаса, ўша бетакрор лаҳзалар одамнинг ёдида сақланиб қолармиди, йўқми?

Бугун унинг дилга ҳузур бағишлайдиган суҳбатларини, дилкаш сиймосини соғинаман. Қачонлардир узилиб қолган суҳбатларимизни хаёлан давом эттиришга тирishaман.

Кунда-кунора учрашиб юрган одамнинг бир кун келиб бу ёруғ оламни тарк этишини, сен эса у ҳақда бошқаларга гапириб юришинг мумкинлигини, одатда, сира ўйламайсан.

Кейинги пайтларда ўқувчилар, талабалар, ишчи-хизматчилар, олимлар, қўйингки, турфа тоифа одамлардан кўплаб хатлар оляпман. Уларнинг аксарияти Светлов ҳақида сўзлаб беришимни сўрашади. Ушбу рисола ана шу сўровларга жавобим бўлаколсин.

Ушбу китоб шоир ҳақида турли йилларда, турли ва-

зиятларда яратилган киска-киска ҳикоялар, ўртоқлик ҳазилларимдан таркиб топган хотиралардир.

Унга киритилган фикрлар, офаризмлар бирданига ёзилмаган, албатта. Уларни хотирамда қандай қолган бўлса, ўшандай қоғозга туширишга ҳаракат қилдим. Архивимда сақланаётган, Светлов ўз қўллари билан битган ёзувлар, дастхатлар ҳам ўқувчилар учун қизиқарли бўлса керак. Шу маънода, уларнинг ҳам айримларини рисолага киритишга қарор қилдик.

Светлов билан “Дўстлик музейи” номли китоб тайёрлашга киришган пайтларимиз эди. Нашриёт ҳуқуқшуноси “Муаллифлар” деган жойига

“И. Игин ва М. Светловнинг бирдамликдаги ҳамкорлигида” деб ёзиб қўйди. Бу, демак, у менсиз матнларни, мен эса усиз суратларни топшира олмаслигимизни билдирарди.

Ишланаётган ҳар бир суратни Светлов билан келишиб, сўнг чизардим. Мавзулар, сюжетлар, хулосаларни ҳам бамаслаҳат ҳал қилардик. Шартномада кўрсатилган вақтда, суратлар тайёр бўлди. Светлов бўлса, матнларни ёзишга, ҳадеганда, киришавермади.

– Хавотир олаверма, қария, – дерди у қатъий қилиб.
– Бирон кун уйинга бориб, ҳаммасини бирпасда ёзиб ташлайман.

Мен эса, кутардим.

Ундан кейин ҳам кўп бор кўришдик. Нималар ҳақида суҳбатлашмадик, дейсиз. Бироқ ишимиз масаласида лом-мим демасди. Алҳол, бир галги учрашувимизда сўрадим:

– Келасанми, ўзи?

– Сешанба куни, – деди у.

– Тилхат бер! – дедим мен.

Ён дафтаримнинг тоза варағини очиб қўлига тутқаздим.

– Ҳар эҳтимолга қарши, бирон кун кўшиб ёзаверайин, – деди у кулимсираб ва ёзди:

*Сешанба ё чоршанбада,
Борадирман, албатта!..*

*Имзо
17. I. 59.*

Ва албатта, у...яна келмади.

Иттифоко, Адабиётчилар уйида учрашиб қолдик. Дарҳол тилхатни кўрсатдим. У менга аччиғланганнамо тикилиб турди-да, олдинги тилхатининг остига шундай деб кўшиб қўйди:

*Ўтар жума, шанба, то...
Бормагайман, мутлақо!*

*Имзо
19. III. 59.*

Табиийки, ўртамизда анчагина нари-бери гаплар ҳам ўтди. Шу бўйи, бир неча ой учрашмадик.

Жанжал ўз йўлигаю, аммо китобни тайёрлаб, топширишимиз шарт эди.

Светловнинг уйига боришга қарор қилдим. Кутилмаганда, июнь тонгларининг бирида, ўзи келиб қолди. У ўзини ўртамизда гўё ҳеч гап бўлмагандай тутарди.

– Сен мендан эмас, Ермиловдан хафа бўл, қария, – дер экан, “Қўшиқ қалби” номли янги чиққан китобини қўлимга тутқазди. Китобнинг сарварағида қуйидаги сўзлар битилган эди.

*Ғиналар бас, жаҳлингни босиб,
Мен билан дўст бўл қол, Йосиф!*

*Имзо
26. VI. 59.*

У чўнтагидан бир даста қоғоз чиқараркан, деди:

– Бир нималарни қоралагандим, кўр-чи.

Булар ҳамкорликдаги китобимизга киритиладиган эпиграммаларнинг матнлари эди. Светлов қолган нарсаларни ҳам ёзиб тугатмагунча, меникида қолди. Китоб

“Ношаръий никоҳ” номли мана бу картина билан яқун топарди. Светлов эса, унинг остига қўйидаги сатрларни битиб қўйди:

*Бу никоҳ ношаръий, гирт ёлгон,
Ким, ўзига уйланган? Қачон?*

Имзо

Ленинградга борадиган бўлиб қолдим. Поезднинг жўнашига эса бир неча соат бор. Вақтни ўтказиш учун Актёрлар уйидаги қаҳвахонага кирдим.

Столлардан бирида Светлов ўтирарди.

– Бўкиб улгурибсан чоғи? – дедим ҳазил оҳангида.

– Йўқ, ҳали сувга ҳам тушганим йўқ, – дея жавоб қилди у ўзини жиддий тутиб.

Светловнинг айни пайтдаги кайфияти қувноқ бир суҳбатни ваъда қилиб турарди. Бироқ у соатига қарадию, шошиб қолди.

– Кечирасан, – деди у. – Бир ҳурилиқо билан учрашим керак, – дедию, шошиб чиқиб кетди.

Қаҳвамни ичиб бўлгач, мен ҳам кетишга шайландим. Шу пайт, кутилмаганда у ортига қайтиб кирди.

– Нима, – сўрадим мен, – дўндикча келмадими?

– Унданам баттар, – деди у қайғули оҳангда, – учрашувга келишган жойимиз ёдимга келмаяпти

Унинг кайфияти шунақанги бир маҳзун алфозда эдики, айни ҳолатини ён дафтарчага қоралаб қўйиш керак, деган фикр келди, хаёлимга.

Қораламани чизаяпману, унга учрашув жойларини бир-бир эслатаман: Пушкин ҳайкали, Марказий телсграф, метро станциялари, савдо расталари... Йўқ, айнан, ўша жойнинг номи йўқ эди.

– Уфқда эмасмиди? – ҳазиллашдим мен.

– Ҳа, нима бўпти? – дея сўзимни оғзимдан юлиб олди у. – Бу сўзларингни, хатто, шсър қилиш мумкин.

У қўлимдаги дафтарчани тортиб олиб, ҳаёлига келган икки сатрни ёзди:

*Сен-ла учрашамиз, айтайми, қайда,
Ҳув, Осмон Ер билан туташган жойда...*

Орадан тўрт йил ўтди. Ён дафтаримни варақлар эканман, бу сатрлар қандай ёзилганлигини эслашга ҳаракат қиламан ва топаман. Ҳа, актёрлар уйи қаҳвахонасида. Айни, ўша, Светлов билан ўтирган жойимизга келиб, унга қўнғироқ қиламан ва ўша икки сатрни унга ўқиб бераман.

– Ким ёзган буни? – деб сўрайди у. – Тайёр шеър-ку!

– Тўғри – дейман мен. – Сен давом эттирсанг ёмон бўлмасди.

– Муаллифичи? – дейди у.

Ҳеч кимдан, ҳеч қандай даъвойи достон бўлмастигига ишонтираман. Уч кундан кейин у менга қуйидаги шеърни ўқиб беради:

*Сен-ла учрашамиз, айтайми, қайда,
Ҳув, Осмон Ер билан туташган жойда...
Талтина уфққа, юрагим ёнар,
У эса қочади, севгидан тонар...
Уфқ қочар, мендан қочади,
Гумроҳ бир кимсадан қочгани каби...*

Кўп ўтмай, шеър “Москва” журналида босилиб чиқди. Бу эса, анчадан буён ҳеч нарсаси ёритилмаётган шоир учун алоҳида бир воқеа эди. Ўша шеър сабаб деймизми, шоирнинг ижод уфқида янги-янги дийдорлашувлар бошланди. Гоҳ у журнал, гоҳ бу газета унинг асарларидан намуналар чоп этиб, шоирнинг мухлисларини хурсанд қила бошлашди.

Бир ярим йилдан кейин унинг, айнан, ана шу шеъри билан очилувчи “Уфқ” номли китоби ҳам дунё юзини кўрди.

Светловнинг юбилеи. В. Кавериннинг хатини ўқиб эшиттиришди. Унда: “Мен Светловнинг нафақат талантига, балки, ҳайрон қоларли даражадаги камтарона ҳаётига ҳам ҳавас қиламан. У борига қаноат қилиб яшай олади”, деган жумлалар ҳам ёзилган эди.

– Менга, – дея эътироз билдирганди ўшанда Светлов, – бундай камтарона ҳаётнинг кераги йўқку-я, аммо бундан бошқача яшашнинг иложи ҳам йўқ-да!

* * *

Кутилмаганда ишлари юришиб кетган бир драматург кўп ўтмай, тилла занжирли, каттагина олтин соат тақиб келди. Бу курилмани кўрган Светлов кинояомуз деди:

– Оғайни, шу машинангнинг, анави, энг кичкина стрелкачасини сотсак, зўр маишат қилардик-да!

* * *

Светловдан агитплакатга шеърлар ёзиб беришни илтимос қилишди.

– Бу иш менинг қўлимдан келмайди. – деб узр айтаркан, Маяковский билан бўлиб ўтган, ташвикий шеърлардан ҳафсаласини пир қилган бир воқеани айтиб берди.

– Мен, Маяковскийни жон-дилдан севардим. Унинг менга, – ёш шоирга нисбатан меҳру муҳаббатини доим ҳис қилиб турсамда, бир-бировимизга мутлақо ўхшамаслигимиздан хижолат чекардим. Шу боис унга рўпара келиб қолишдан чўчиб, ўзимни олиб қочиbroқ юрардим. Бир гал “Известия” газетасининг сўрови билан бир нечта қофияли шиорлар ёздим. Босилиб чиққан куннинг эртасига, Ёзувчилар уйи томон кетаётсам, қаршимдан Маяковский келаяпти. Шартта ортимга бурилдим. Бирок, у мени кўриб улгурган эди. Бутун йўлакни бошига кўтариб, бақирди:

– Қаёққа? Светлов! Сизни қидириб юрибман!

Ноилож, олдига келдим.

У мен билан курукқина саломлашаркан, чўнтагидан газетани чиқариб, деди:

– “Известия”да ўқидим. Биласизми, Светлов: мен шиор ёзишни биламан, шунинг учун ёзаман. Сиз эса, билмайсиз, ёзмаганингиз маъкул.

Светлов бироз жим тургач, қўшимча қилади:

– Афсус, Сизга “шиорбоз” плакатчи шоирлардан биронгаси учрамагани чаток бўлди-да!

* * *

Тасвирий санъатдаги ўта замонавий оқим тарафдори сифатида танилган бир режиссёр Сикстин мадоннаси хақида деди:

– Ҳайронман, шу хонимни неча асрлардан буён макташади. Менга эса, унчалик ҳам ёқмайди.

– Шунча замонлардан буён, бутун инсониятга ёқиб келаётган экан, – эътироз билдирди Светлов, – биронта кимсага ёқмасликка ҳам ҳаққи бордир, ахир.

* * *

– Шоир, ўз ўқувчисига ишонч ва ҳурмат билан муносабатда бўлишга мажбур, – деган эди Светлов.

Бошқа сафар эса:

– Адабиёт, ёзувчисидай талатли ўқувчиси бўлгандagina талантли адабиёт бўла олади. – деганди.

* * *

Переделкинодаги Ижод уйи устунларига қалдирғочлар ин қура бошлашди. Бир куни Светловни ана шу қалдирғочларга чўпак билан пўписа қилиб турганининг устидан чиқиб қолдим.

– Жин урсин, бу ерда нималар бўлаётганига тушунолмаяпман, – деди у инларга ишора қилиб. – Улар уя қуришни бир пайтда бошлашган эди. Кўриб турганиндай, биттаси тугаллаёзди. Иккинчисиники эса, ҳали ярмига ҳам етмай, тўхтаб қолди.

– Демак, – дедим мен, – улар ҳам одамларга ўхшар экан-да. Биттаси ишчан, бошқаси ялқов.

– Йў-ў-к, асинча! – сўзимни бўлди у. – Анави, сен ялқов деб ҳисоблаётганинг тумшуғида қаердандир олиб келган лойни инига ёпиштириб кетгач, манави, ишчан деб ўйлаётганинг секингина, ўша лойни кўчириб келиб, ўз инига қалаяпти. Қарабсанки, меҳнаткашнинг иши ўлда-жўлда, ўғри, мутаҳамнинг иши вада ванг. Мен, ана

шу текинхўрни чўпак билан ҳайдаб, жафокаш омманинг хақ-хукукини ҳимоя қилиб турибман, бу ерда. Сен бўлсанг, уларни одамларга ўхшатиб ўтирибсан-а! Наҳотки, одамлар шундай жирканч ишга қўл урсалар?

* * *

Бир денгизпараст шоир ҳақида деганди:

– Томоғигача сувга ботиб ётса ҳам, дунёни сув босса тўпиғимга чикмайди, деб ўйлайди.

* * *

Сочларини бўяб олган аёлни кўриб, Светлов деди:

– Сочнинг оқи ҳам бронзанинг зангидай гап. Бунга ҳам сазовор бўлмоқ керак.

* * *

Светлов қовоқхона ёнида К. исмли композиторни учратиб қолди.

– Нимагадир, ишлаёлмаяпман, – деди композитор. – Оқидан аралаштириб, бирор бокал отиб чиқмасам бўлмайди.

– Чўқаётган одамнинг умиди чўпдан, – деб қўйди Светлов.

* * *

Бир кечада битган бир шеърим устида, – дея ҳикоя қилган эди Светлов, – ярим йилдан қўпроқ тер тўқдим. Ёз тунларийди. Уйқум қочиб, илҳом кепқолди. Қоғоз йўқ. Календар варағига ёзиб, ўчириб, йиртиб ташлай-верибман. Тонг сахар, шеърни тугатиб, бундоқ қарасам, – декабрь!

* * *

Бугун уруш давомида ҳаво ҳужуми пайтларини бомбапаналарда нарса тўқиб ўтказган бир таниқли адиба, охири, хотиралар ёза бошлади.

– Бу хоним, – дейди Михаил Аркадьевич, – бугун, урушнинг бошидан охиригача, қўлимизда игна билан жанг қилганмиз, деб ҳисоблайди.

* * *

Адабиёт институтининг бир гуруҳ талабалари бир стол атрофига ўтириб олишиб, бир-бирларига гал бермай жовиллашар, шеър ўқишар, нималарнидир бахслашишарди:

– Эслайсанми, Достоевскийда...

– Фақат, Толстойгина, шундай қила олган бўларди...

Светлов уларнинг ёнига келиб, деди:

– Биласизларми, менга нима ёқади? Сўз айтиш учун бир-бирингизга имкон беришингиз.

Ҳамма унга тикилиб қолди.

– Ассалому алайкум, Михаил Аркадьевич! Биз билан бирпас ўтиринг.

Мумтоз адабиёт ҳақида бахслашяпмиз. Масалан, Толстойга муносабатингизни билишни истардик?

– Толстой, албатта, буюк ёзувчи, аммо, табиатан оғир одам, – жавоб берди Светлов. – Пушкин ёнида эса, ўзимни эркинроқ ҳис қилган бўлардим.

* * *

Казакевичнинг “Юлдуз” номли повести муҳокамасида адиба А. сўз олиб, деди:

– Казакевич илгари ўртамиёна ёхудийча шеърлар ёзиб юрарди. Ўрисча насрининг қойилмақом тилини кўриб, хайратга тушяпман!

– Азизам, – деди унга Светлов, – ўзинг ҳам ўрисча шеърлар ёзишга ўтсанг бўлармиди.

* * *

Светлов Адабиётчилар уйида шоир Н. ни учратиб қолди. У жуда ҳам хафа кўринарди.

– Кайфиятингиз наmunча бузук? – сўради Светлов.

– Хотиним билан ажрашяпман, – деб жавоб берди Н. – Шеърларимга қанча гонорар олмай, барибир, камлик қияпти.

– Ҳа, – деди Светлов ҳамдардлик билан, – шоирларга, қалам ҳақида эмас, шухратига нон ботириб ейдиган хотин керак.

* * *

Умрининг сўнгги йилларида Светлов шеърларида ҳам, ўзаро суҳбатларида ҳам қарилик мавзусига кўп му-рожаат қиладиган бўлиб қолди. Бунга кексалик, азоб-укубатларга тўла ҳаётида орттирган касалликлар ҳам сабабчи эди. Мана бу икки сатр ҳам ана шундай оғир дамларнинг маҳсули бўлса ажаб эмас:

*Жума, шанба, якшанба, йўқ маъни,
Қариликдан энди омонлик қани?*

Михаил Аркадьевич бу шеърни давом эттиришга кўп ҳаракат қилди. Бир неча вариантлари ҳам бор эди. Лекин уринишлари бесамар кетди. Ушбу сатрлар остидан ёзилган мисралар чизиб ташланаверди. Фақат, шу икки қаторгина, ўчирилмай қоларди. Аслида, бу икки сатр, ҳеч қандай қўшимчасиз тугал маъно касб этадиган алоҳида шеър эди. Шундай эмасми?

*Жума, шанба, якшанба, йўқ маъни,
Қариликдан энди омонлик қани?*

* * *

Шифокорларнинг тавсиясига кўра, Светлов бир неча муддатга, Ялтага жўнаб кетиши керак эди. Аммо у кадрдон дўстлари, деярли ҳар куни борадиган Адабиётчилар клуби, жонажон Москвадан узоқлашишни истамасди. Мен нохуш ҳаёллардан чалғитиш учун унинг шаржларини чизардим. Тушкун кайфияти суратларда ҳам акс этиб турарди.

Улардан бирига шундай тўртлик ҳам ёзувди:

*Заҳмат занжиси йўқ гарчи бўйнимда,
Озиб-тўзиб борётганим чин.
Салқи афтим, синиқ ажсиларимни,
Хўбам топволди-да, мусаввир Игин!*

Имзо 21.1.60

* * *

Сўзимнинг охирида, мен яна, ўша, Светлов билан биргаликда тайёрлаган “Дўстлар музейи” номли рисоламизга қайтсам.

Қизғин ишларимиз ниҳоясига етиб, китоб нашриётга топшириладиган кун яқинлашяптию, икковимизнинг ҳам қўлёзмадан ажралгимиз келмасди.

Ўша дамдаги туйғуларимизни у шундай ифодалаган эди:

Ҳа, китоб битди –хайрлашув онлари етди!

Бироқ, бу – жудолик дегани эмас.

Яшасин, дўстларга соғинчларимиз!..

– Узоқ йиллик тажрибаларим, ўз ўқувчинг билан худди, ёнма-ён ўтириб олиб, суҳбатлашаётгандай ёзишнинг керак, деган ақидамнинг тўғри эканлигига ишончимни янада мустаҳкамлади, – деган эди Светлов.

Қўлингиздаги китобни эса бир ўзим тайёрлашимга тўғри келди. Бироқ, бутун иш жараёнида, Светлов ҳам ва Сиз ҳам, азиз ўқувчим, ҳаёлан менинг ёнимда турдингиз.

Яшасин, дўстларга соғинчларимиз!..

* * *

Ёзувчи Борис Бяликнинг ҳикоя қилишича, уруш йиллари у Светлов билан фронтнинг олдинги марраларига бориб, ижодий учрашувлар уюштиришган. Ана шундай кечалардан бирида ҳаво жанги бошланиб қолади. Атрофда бомбалар портлай бошлайди. Лекин бирор-та аскар ўзини панага олиб қочмай, шоирни охиригача эшитишади. Хайриятки, ҳаммаси яхшилик билан тугайди. Шунда Бялик шоирдан сўрайди:

– Наҳотки, қўркмаган бўлсанг?

– Қўркмадиму, лекин... шеърим бироз чўзиқроқлигини ҳис қилдим.

* * *

Светлов ёш ижодкорлар даврасида ўзини ниҳоятда одми тутар эди.

Шоирнинг соддалигини ўзича тушунган бир йигитча унга Миша, деб мурожаат қила бошлабди. Шунда Светлов ёш ижодкорга оҳиста дебди:

– Бунчалар такаллуфга ҳожат йўқ. Мени оддийгина қилиб Михаил Аркадьевич, десангиз ҳам бўлавереди.

* * *

Ёзувчилар уйи меҳмонхонасига рус адабиётининг таникли арбобларидан бири кириб келади. Унинг кўлида “Вечерная Москва” газетаси бор эди.

– Мана буни қара, – дейди у Светловга юзланиб. – Яхшигина бир актёрнинг ўлиги қандайдир “окшом” газетасига қолибди.

– Ажабланишга ҳожат йўқ, – жавоб берибди Светлов. – Сен ҳам нари борса “Ахборот”да ўласан.

* * *

Светлов бировлардан қарз олишни ёқтирмас эди. Жуда чорасиз колса, Адабиёт жамгармаси ёки биронта дўстига мурожаат қиларди. У доим шундай дер эди:

– Қарз ёмон нарса-да. Бировнинг пули. Яна, вақтинча оласан.

Қайтараётганинда эса ўз пулингдан берасан. Боз устига қайтмайди. Бир гал у шундай ҳазил қилган экан:

– Қарзни руҳан тушкун одамлардан олган маъкул. Улар қарз бераётибок, пулдан умидини узишади.

* * *

Светловнинг ашаддий пианиста дўсти кўнғирок қилиб қолибди.

– Сизларда об-ҳаво қандай? – сўрабди Светлов.

– Иссик, 25 даража, – жавоб келибди у ёқдан.

– Ҳа, – дея гапни ҳазилга бурибди шоир, – яна 15 даража кўшилса, ичиб кўя қолардинг.

* * *

Молдаван шоирларидан қилган таржималари босилиб чикқач, қалам ҳақини вақтида ололмаган Светлов ноширларга пўписа қилётганмуш:

– Ҳадеб, овора қилаверсаларинг, барча шеърларни молдаванчага қайта ўгириб кўяман.

* * *

Сергей Орлов Светловга ўзининг “Ғилдирак” номли шеърӣ китобини совға қилибди.

– Азизим, – дея ҳазиллашибди шоир, – яна учта ғилдирак қилсанг машина бўларди-да.

* * *

Истеъдодсиз икки шоир бир-бирини турли бўҳтонлар билан ҳақоратлашарди. Бунга чидай олмаган учинчи бир киши дебди:

Буларга ҳайронсан. Аслида, адабий жараёнда икковининг ҳам ўрни йўғу...

Шунда Светлов нима дермиш:

– Тўғри айтасиз, ўрни йўқ. Бироқ улар ўртасида ўша ўринсизлик учун аёвсиз кураш бор.

* * *

Бир шоир ҳақида Светлов:

– У кружкадаги пивога ўхшайди. Кўпигини пуфлаб ташлаб, сўнг ичиш керак, – деган экан.

* * *

Светловнинг таваллуд кунида шоирнинг Жакондага ўхшатиб ишланган суратини тақдим этдим. Аёл қиёфасидаги ўз суратини кўриб ҳайратланган шоир нима деди денг:

– Леонардо...да... са...л бошқачаро-оқ...

* * *

Михаил Светловни илк марта кўриб турган бақалоқдан келган, анчайин тарбиясиз бир аёл ажабланганини яширмабди:

– Вой, худойим-ей! Шунчаям хилвамисиз-а?

– Сизнинг келбатингиз менда бўлса, аллақачон буюклик касалига мубтало бўб қолардим, – кулибди шоир.

* * *

Ёш ижодкорлардан бири доим Светлов мени эслаб қолмаган, деган гумон билан ўз исми шарифини айтиб саломлашар экан. Бу гал ҳам ҳамишаги одатига биноан, ўзини таништирибди:

– Саломалейкум, Михаил Аркадьевич, мен Иванов...

– Салом, Коля! – дебди жилмайиб Светлов. – Мен сизни Вера Инбермикинсиз дебман.

* * *

Шифохонада бетоб ётган Светловни кўргани таниш бир аёл келибди. Аёлнинг эгнида олачипор матодан тикилган кўйлак бўлиб, унда турли-туман шаҳарлар, машхур масхарабозлар, санъат, кино юлдузларининг номлари акс эттирилган эди. Таъби анчайин нозик Михаил Аркадьевич кўзойнагини тақиб, ёзув ва тасвирларни кинояли жилмайиш билан ўқий бошлабди.

– Бунча ажабланмасангиз, – дебди аёл шубҳаланиб. – Нима, кўйлагим сизга ёкмадими?

– Йўқ, аксинча, – дея мулойимгина жилмайибди Светлов. – Мен кўйлагингизни туни билан ўқиб чиқшим мумкинлиги ҳақида ўйлаяпман.

* * *

Светлов бошига тушган оғир мусибатларни ҳам матонат билан қарши олар, ҳеч қачон тақдирдан нолимасди. Ҳаётда у қачадан-қанча шафқатсиз, адолатсиз танқидларга учрамади, дейсиз. Боз устига тинка-мадорни қуритувчи касалликлар... Ҳар қандай шароитда ҳам у ҳазил-мутойибани ўзидан бегоналаштирмасди. Кўпинча:

– Шоирнинг бахти барчаники, бахтсизлиги эса ўзиники – сир бўлмоғи лозим, – дер эди.

* * *

Иктидори хаминқадар бир шоирни Ёзувчилар уюшмасига қабул қилишаётган эди. Светлов карши фикр билдирди. Кимдир номзодни ҳимоя килди:

– Тушунинглар ахир, унинг ижоди долзарб мавзу, асосан, аскарлик ҳаётига бағишланган.

– Мен, – дея эътироз билдирибди Светлов, – уруш мавзусида ёзилган шеърда ўрмалаб бораётган ботир жангчини яхши тасаввур қиламан ва жасур аскар ўрмалаб бораяпти, деб айта оламан. Бу ерда эса нолейк номзод ёзувчилар сафига ўрмалаб кириб келяпти.

* * *

Стол атрофида Михаил Светлов, шоир С. ва бир қиз ўтиришарди. С. шеър ўқиди. Кўнгли бузилиб кетган қизнинг кўзларига ёш қалқди. Рўмолча излаб, сумкачасини титкилай бошлаган эди, С. назокат билан ўз дастрўмолини узатди. Қиз уни кўзларига боса-боса қайтариб берди. Ва, албатта, дастрўмолда кўз ёшлардан доғчалар қолган эди. С. дастрўмолига тикилар экан, эҳтирос билан деди:

– Сенинг кўз ёшларинг олиб кетаман.

Светлов кулимсираб қўшиб қўйди:

– Ва, албатта, пастда кутаман...

* * *

Адабий учрашувлардан бирида Светлов шеърхонлик тугагач, мухлислардан тушган хатларга муносабатини билдираркан, бир қанчасини жавобсиз қолдиради.

– Нима учун саволларга бир четдан жавоб бермаяпсиз? – деган овоз келибди, пастдан.

– Бу ердаги саволларнинг барчасига жавоб бера олганимда, – дебди Светлов, – мен учун яшашнинг қизиғи қолмас эди.

* * *

Адабиёт институтида бир талаба диплом ёкляпти. У денгиз ҳақидаги шеърларини ўқиди. Шоирга нисбатан танқидий фикр билдираркан, Светлов деди:

– Денгиздаги тиниқликни, мовий бепоснлик, улкан пўртаналарни шеърга олиб кириш, бу бошқа гап. Бирок сув кимга керак?!

* * *

Светлов ўзининг букчайган гавдасидан кўпинча ўзи қойиллатиб куларди. Бир гал шундай деганди:

– Савол аломати биласизми, нима? Бу – ундов белгисининг кексайгани.

* * *

Қалам ҳақи бериладиган куни Светлов нашриёт касасига келибди.

Маълум бўлишича, унга ҳеч нарса чиқаришмаган экан. Гонорарини қуртдай санаб олаётган бошқа ёзувчиларни кузатиб турганидан ажабланаётганларга шундай дебди:

– Кўзим пул кўрмаганига анча бўлди. Қанака бўлишини кўриб, бир тўйиб олсин, деб турибман.

* * *

Светлов актёр С. ни унча ёқтирмас, иложи борича у билан мулоқотдан қочиб юрарди. Ўша С. бир куни шоирни тутиб олиб, дебди:

– Аблах эмаслигим ҳақида сизга маълумотнома келтиришим мумкин.

– Агар, шундай ҳужжат менда бўлганида, – жавоб берибди Светлов, – ўзимни шубҳасиз, аблах деб ҳисоблаган бўлардим.

* * *

Светлов кўриқ ер сафаридан қайтиб “Янги бахт билан!” номли пьеса ёзибди. Театрда ишловчи бир актёр иштибоҳини яширолмай сўрабди:

– Кўриқ ерда шахсан бўлдингизми?

– Бунинг нима аҳамияти бор? – ажабланибди Светлов.

– Ҳақиқий ижодкор тасвирлаётган ҳолатлари ҳаётийлигига тўла имон келтиргач, кўлига қалам олади.

– Очкўз бўри Қизил шапкачани еб қўйганига ўзингиз ҳам шахсан ишонасизми? – сўрабди Светлов ҳам.

* * *

“Тарбиянинг бош омили юмор бўлиши керак”, деган эди Светлов “Мен кулги тарафдориман” номли китобида, ўз ўғли билан боглиқ иккита ҳолатни мисол келтириб.

“Бир гал сафардан қайтиб, оиламиздагиларнинг барчасини саросимага тушган ҳолатда учратдим. Титраб-қақшаб “Тез ёрдам”га қўнғироқ қилишарди. Шуригимиз сиёҳ ичиб олибди!...

– Сен чинданам сиёҳ ичдингми? – сўрадим ўғлимдан.

Шурик ўзининг сиёҳранг тилини намойишкорона чиқариб кўрсатди.

– Бемаънилиқ, – дедим мен. – Ичишга-ичибсан, нега орқасидан сиёҳшимгич чайнамадинг?!

Шундан буён кўп йиллар ўтди. Шурик бирон марта ҳам сиёҳ ичмади.

Бошқа сафар қандайдир айби учун уни газета билан урдим.

Табиийки, бунинг оғриғи ҳеч гап эмас. Бироқ ўғлим ниҳоятда хафа бўлиб кетди.

– Сен мени “Ўқитувчилар газетаси” билан урдинг-а?! Ҳамонки, ураркансан, шу ерда “Правда” (“Ҳақиқат”) ҳам ётувди-ку!

Шу ондаёқ, ўғлим энди менинг тарбиямга муҳтож бўлмай қолганини ҳис этдим”.

* * *

Светловнинг ашаддий мухлисларидан бири шоирни учратиб қолиб, дебди:

– Ё, кудратингдан! Шу кўриб турганим тирик классикми?

– Унчаликмас, – дебди Светлов, – Ўлай-ўлай деб тургани.

Марк ТВЕН

МУТОЙИБА ҲАМ ҲИКМАТ

Ер юзидаги биронта халк бенасиб қолмаган бойлик бу – юмор.

* * *

Моҳиятида донолик ётмайдиган ҳар қандай ҳазил-мутойиба ҳеч нарсага арзимайди.

* * *

Яқиндагина чоп этила бошлаган газетанинг нишона сониди бир мақолага кўзим тушди. Остига “Кўп йилдан буён мухлисингиз”, дея имзо қўйилибди.

* * *

Қайта турмуш курган беванинг қалби эски жиҳозлар билан безатилган хона монанддир. У ерда собиқ ижара-чидан қолган ашқол-дашқоллар ҳар доим топилади.

* * *

Ёш хоним рангпар чехраси билан ҳаммани ажаблантириш ниятида маргимуш ютди ва муддаосига эришди, фақат... майит ҳолатида.

* * *

Газеталардан бирида шундай эълон беришибди: “Камида 67 дуэлдан омон қолган бош муҳаррир ишга таклиф қилинади”.

* * *

Шаҳар хиёбонларидан бирига қўйилган мрамар ҳайкалларни кўрган бир кишлоқлик ажабланиб шундай дебди: “Шапалоқдай жойга олтига кўриқчи. Қандай исрофгарчилик! Уларнинг ҳар бири билан бутун-бутун пайкалларни кўриқласа бўлар эди!”.

* * *

Жавобгарга даъво билан мурожаат қилдингизми? — сўради ҳуқуқшунос ўз мижозидан.

— Ҳа, жаноб!

— Хўш, у нима деди?

— Менга деса, иблисга бормайсанми, деб қувиб солди.

— Кейин нима қилдингиз?

— Мана, келдим олдингизга!

* * *

Бу ёруғ оламда энг муҳими нима, биласизми? Кулгу ва дадиллик.

Кимдаки, шу икки жиҳат мужассам экан, турмушда омадим чопди, деб ҳисоблайверсин.

* * *

Америка жамоатчилигининг фикри шундай бир ҳарир матоки, хиёл тегиб кетсанг тонги тумандай тарқайди, кетади.

* * *

Икки ҳолатда одам биржа савдоси билан шуғулланмагани маъқул: қачонки, пули бўлса ва қачонки, пули бўлмаса.

* * *

Бир банда жон таслим қилиш олдидан руҳонийни чақиртириб, юрагини очибди:

– Тақсир, марҳамат қилиб айтинг. Жаннатга тушганим тузукми ё дўзахга?

– Икки томонда ҳам ўзига хос афзалликлар бор, – жавоб берибди руҳоний, – иклими десангиз, жаннат тузук, дўзахда эса жамоатчилик билан бирга бўласиз.

* * *

Сент-Луисда ҳуқуқшунослар бир бирларини “ёлғончи” ва “кўрқоклар”, деб атайдилар. Бу эса уларнинг ўзлари ҳақида онда-сонда бўлса ҳам ҳақиқатни гапиришлари исботидир.

* * *

Лондон кўчаларида диндорларни ибодатхонага чорловчи эълонлар пайдо бўлди: “Хонадонлар эшигини бузиб ўғирлик қилгани учун уч бор қамалиб чиққан Нед Райт ваъз ўқийди. Киришда пул... олинмайди. Хуш келибсизлар!”

* * *

Сепкилни кеткизувчи хапдори Янги орлеанлик кишида синаб кўрилди. Юзларидаги бир-иккита доғни айтмаса, беморнинг ичи дарддан бутунлай фориғ бўлди.

* * *

“Француз комедия кўмитаси”да бир ёш шоир ўзининг пьесасини ўқиб эшиттирди. Асар бир овоздан рад этилди. Шоир ҳайъат аъзоси бўлган бир машхур актёрга қарата эътироз билдирди:

– Ўзимнинг норозилигимни изҳор этишга мажбурман. Сиз пьесамга қарши овоз бердингиз. Ваҳоланки, уни ўқиётганимда ухлаб ўтирдингиз.

– Жаноб, адабиёт масаласида уйқу ҳам муҳим фикрни ифодалайди, – деб жавоб берди ҳайъат аъзоси.

* * *

Ўз устингда ишлаш – муносиб машғулот. Бошқалар тарбияси билан шуғулланиш ундан-да муносиб ва анча осон.

* * *

Хатоларингни доим рўйи-рост бўйинга ол. Бу бошликларнинг сенга нисбатан ҳушёрлигини пасайтириб, янги хатоларга йўл қўйишинга имконият туғдиради.

* * *

Ҳақ гапни ҳеч қачон айтма, айниқса, бунга нолайик кимсаларга.

* * *

Ёлғонни ҳуда-беҳуда елга совурманг. Қайдан билиб ўтирибсиз, бир кун келиб у ўзингизга ҳам жуда аскотиб қолиши мумкин.

КУЛГИДАН ЯСАЛГАН ГУЛДАСТА

Бобур Мирзо Андижон аҳли ҳақида сўз юритиб, “Эли қалам била ростдур”, дейди. Бу таъриф то хануз мақомини, қувватини йўқотгани йўк. Бизнинг замонамизда ҳам Андижоннинг шаънини, шавкатини эл аро кўз-кўз қилаётган жўмард қалам соҳиблари талайгина. Улар орасида шоир ва носир Абдунаби Бойқўзиев ҳам бор.

Мен Абдунаби Бойқўзиевни кўп йиллардан бери билман. Йигитлигида у оёғидан ўт чакнайдиган журналист эди. Очерклари, мақолалари, фельстонлари билан неча йил матбуотимизни обод қилди. Кейин шеърият гулшанига кириб келди. Унинг “Жудолиғ дашти” номли шеърий тўплами қўлма-қўл бўлди. Одатда ижодкорнинг шахсияти асарларига кўчиб ўтади. Мен ҳам шоирнинг байтларини варақлаб ўтириб, мулликни кўриб тургандай бўлдим: гоҳ ўйчан, гоҳо қувноқ, бирда дилгир-безовта, бирда гапи илмоқлию қармоқли... Шеърият қарвонида ўз йўлини топган бир касбдошимга севиндим.

Яқинда Абдунабининг яна бир “сири” элга фош бўлди. Аслида у қалами қайралган ҳажвиячи экану, негандир ёзганларини ошкор қилмай “хум”га солиб юраркан. Ниҳоят “хум”нинг оғзи очилди ва у “Беш сўмлик кеккайиш” номи билан мухлисларнинг жавонидан ўрин олди. Китобдан бизга ҳам тегди. Мен уни бир ўтиришда, “дўппимни хидламай” ўқидим. Яхши китоб жон озиғи-да! Рухим яшнади, дунёнинг майда-чуйда ташвишларини бир дам унутгандай бўлдим. Породиялар, маталнамо гаплар, фельстончалар, “бўлган-бўлмаган” хангомалар ҳар қандай бадқовоқ кимсанинг қовоғини йириб, лабига учуқ тошган кишини ҳам ил-

жайишга мажбур қилади. Ҳажвиёт соҳасида етук усталарнинг тобора камайиб бораётганини эътиборга олсак, янги бир кулдиргучининг “биз ҳам бормиз”, дея қўл ковуштириб, сафга киргани кўнгилга умид бағишлайди. Оққан дарё оқмасдан қолмас экан-да...

Одатда яхши бир кўшиқ эшитсангиз, “жуфт бўлсе-ен!” деб кўясиз. Биз ҳам “Кеккайишнинг жуфти қачон келар экан”, деб кутган эдик. Ниҳоят, буниси ҳам оқ каптардек учиб келиб кўлимизга кўнди: “Абдунаби Бойкўзиев. Тешикмозор хангомалари”. Бу сафар Абдунаби ўзи яхши билган бир қишлоқ улусининг ажойиб-ғаройиб саргузаштларини, ўша ширин “анжан”ча шевада бир ипга тизиб, шода қилибди.

Тешикмозорликлар ҳазилкаш, хушчақчак халқ. Бир-бирига лақаб қўймаса жони тинчимайди. Ориятли, мағрур. Болажон. Кимнинг қандайлигини фарзанд сонига қараб белгилайди. (Севган иборалари: тўккиз ўгил, беш қиз керак!) Жиндай қитмир, жиндай сахий, лекин барибир одамохун. Бировнинг бармоғидаги тиканни тили билан олиб ташлашга тайёр – раҳмдил.

Камина Тешикмозор кулгилари тўғрисида гапиришдан аввал бир нарсани эслатиб ўтишни лозим кўрдим. Бизнинг юртимиз фақат шеърят ва санъатга ашаддий ихлосмандлар ватанигина эмас, хандон отса, дарахтларни ҳам тебратиб юбора оладиган кулгисеварлар диёри ҳам. Ҳар бир вилоятда тешикмозорликларга қаҳқаҳадош бўладиган манзил-мароҳилни топиш мумкин. Бухорода Ширинилар, Хоразмда Хонқа, Самарқандда Қўрғонсолди, Фарғонада Повулғон, Қашқадарёда Чияли ва ҳоказо. Абдунаби Тешикмозорни бадиий адабиётга олиб кириб бу рўйхатни узайтирибди ва савоб иш қилибди.

Энди хангомалар ҳақида икки оғиз. Бировлар кулгили латифани ҳам зерикарли қилиб айтади. Биров эса, мундайроқ воқеага ҳам тўн кийдириб юборади. Абдунаби иккинчи йўлдан борган. У Тешикмозор хангомаларини шунчаки тўплаб қўйиш учунгина кўлига қалам олмаган. Уларга нозик қочирим, беозор киноядан ибо-

рат бадий либос кийдириб, сизни суҳбатга тортади. Дарвоке, китоб кўлёмасини ўқияпману ўша ғаройиб кишлок фукарolari билан гўё бир даврада ўтирган-дек, Оташ хоббони билан Бўташ гуфирнинг муғамби-рона кўз уриштиришларини шундоқ кўриб тургандек-ман. Келинг, Маташ лофчининг ўғли билан наманганлик Ҳафизхон лофчининг савол-жавобига кулоқ тутинг-а. Ҳафизхон лофчи Маташ лофчининг таърифини эшитиб “икки жуфтгина лоппиллашай деб” Тешикмозорга келади. Йўлда у Маташ лофчининг ўғли Абдурахмонга йўлиқиб, отаси билан беллашгани атайлаб келганлигини айтади.

– Отам эттаметтан обдон чилим чеккан эди. Тутунини пуфлаш учун одам сийракрок жой излаб Тўққизадирга чиқиб кетувдилар. Кутиб ўтирмасдан мен билан лоппилашиб қўяқоласизмикин? – дейди.

– Овора бўлиб юрмай тутунини шу ерда пуфласа бўлмасаканми? – дея норозиланиб пўнғиллайди меҳмон лофчи.

– Қизигмисиз, амаки! – дейди Абдурахмон. – Ҳамма кашандалар тутунини шу ерга пуфласа, Тешикмозорни булут босиб қолади-ку?

Меҳмон лофчи тирмизаги шу бўлса, отасига йўликмай қўяқолай, деб изига қайтиб кетади.

Таъбингизни равшан этадиган бундай мисоллар китобда анчагина.

Алқисса, Абдунабининг ҳажвиётдаги иккала қадами ҳам рисоладагидек бўлди. Устоз Асқад Мухтор ярим ҳазил, ярим чин кабилида, бировларнинг ёзмай қўйганига раҳмат, бировларнинг ёзиб тургани учун раҳмат, дердилар. Биз Абдунабининг мухлис акалари (эхтимол, укалари ҳам) унинг калами тинмай йўрғалашини тилаймиз.

Саъдулла Сиёев

МУНДАРИЖА

“Эмас осон бу майдон ичра турмоқ”
(Улуғбек Ҳамдам) 3

Тешиқмозор хангомалари (Ҳажвий қисса)..... 8

Биринчи қисм

Оташ ва Бўташ	8
Хотин, дамингни чиқарма	15
Нортуядай бақувват	19
Ошқовоқ эксам!	20
Ўғирликка ўз уйига	22
Машъала думли эшак	26
Вовани суннат қилиш	29
Калнинг бошига ўт кетди	33
Шалдиروق арава	35
Ажабсан-да!	39
“Тўхта жирафа”	41
Бўйнинг узулгур	44
Оталари “панчер”	46
Ўғил туғмаса, отаман!	48
Чёрт побери, ещё Тешиқмазар!	49
Отамизга шафтоли қоқи	52
Ўн еттидан ўтса киз	55
Қайнотамнинг уйи қаерда?	58
Уйланиш	60
Бурхон дуо	62
Она меҳрибонми ёки ота?.....	64
Зовур бўйи чойхонаси	66
Аввалгиларга ўхшамас	68

Тешиқмозорлик Ҳабишвой Тошкентда

Иккинчи қисм

Эшитганмисиз, йўқми	72
Бабажиш мухбир	73

Бўм-бўш мия	76
Кўрдик, кўрдик, ч...ч...п кўйдингиз!	78
Кўтарилиш	80
Ажойиб нарса экан-а?	81
Тешикмозор нега Тешикмозор?	85

Бир гапириб ўн кулиб

У йиллар ўтди-кетди	89
Ижодий зиддият	90
Оркаси билан гапириш	92
Беш сўмлик кеккайиш	93
Ўйнаши топилмади	94
“Суварак” Сочида	95
Эҳтиётлаб сўкиш	96
Етиштириб бўпти	97
Нега кушхона дейишади?	99

Бола бўлиб қолсайдик

Пўчок шўрва	100
Пластик операция	101

Чет элликлар ҳам кулишаркан

Русларда аския йўғ-у	104
Светлов табассумлари (<i>Иосиф Игин</i>)	105
Мутойиба ҳам ҳикмат (<i>Марк Твен</i>)	126
Кулгидан ясалган гулдаста (<i>Саъдулла Снѐев</i>).....	130

Адабий-бадний нашр

АБДУНАБИ БОЙҚЎЗИЕВ

ТЕШИКМОЗОР ҲАНГОМАЛАРИ

*(Ҳажвий қисса ва ҳикоялар, қулги усталари
ҳаётидан лавҳалар, таржималар)*

Муҳаррир Луқмон Бўрихон

Рассом Шавкат Музаффар

Бадний муҳаррир Шухрат Мирфаёзов

Техник муҳаррир Екатерина Корягина

Мусахҳиҳ Дони Тўйчиева

Компьютерда саҳифаловчи Ҳилола Шарипова

Нашриёт лицензия раками А1 № 154. 14.08.09.
Босишга 2016 йил 8 апрелда рухсат этилди.
Бичими 84x108 $\frac{1}{32}$. Офсет босма.
7,14 шартли босма тобоқ. 6,43 нашр тобоғи.
Адади 2000 нусха. 305 ракамли буюртма.
Баҳоси шартнома асосида.

Ўзбекистон Матбуот ва ахборот агентлигининг
Фафур Гулом номидаги нашриёт-матбаа
ижодий уйида чоп этилди.
100128 Тошкент, Лабзак кўчаси, 86

Телефон: (371) 241-25-24, 241-48-62, 241-83-29

Факс: (371) 241-82-69

www.gglit.uz. info@gglit.uz.

ISBN 978-9943-03-749-6

9 789943 037496